

VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ FILOLOGIJOS KATEDRA

Rasma Gurgždienė

**MOTERS SAVIREALIZACIJA: MOTERIŠKUMAS IR
MOTINYSTĖ LIETUVIŲ MOTERŲ PROZOJE**
(Šatrijos Ragana *Sename dvare*, Dalia Urnevičiūtė *Revanšas*,
Vanda Juknaitė *Stiklo šalis*, Ugnė Barauskaitė *Dešimt*)

MAGISTRO DARBAS
Lietuvių literatūra (Valstybinis kodas 62404H114)

Darbo vadovas _____
(parašas)

Doc. dr. Aleksandras Krasnovas
(Darbo vadovo mokslinis laipsnis,
mokslo pedagoginis vardas,
vardas ir pavardė)

Magistrantė _____
(parašas)

Darbo įteikimo data 2009 05 25

Registracijos Nr. _____

Kaunas, 2009

TURINYS

Įvadas	3
I. Idealiai motinystė Šatrijos Raganos apysakoje <i>Sename dvare</i>	8
1. Mamatė – motina idealiai	8
2. Santykis tarp motinos ir tėvo: kodėl tėvystė nėra idealiai	17
II. Kintantis motinystės metmenys Dalios Urnevičiūtės romane <i>Revanšas</i>	21
1. Tradicinės motinystės kryžkelėje.....	21
2. Moderniosios motinystės link	29
III. Komplikuota motinystė Vandos Juknaitės apysakoje <i>Stiklo šalis</i>	37
1. Būti motina	37
2. Motinystės šešėlyje: būti tėvu.....	44
IV. Pakitusi motinystė Ugnės Barauskaitės romane <i>Dešimt</i>	47
1. Pagaliau pasirinkimas: noriu būti motina	47
2. Tame kūne „gyvena " moteris, kuri yra motina.....	57
Išvados	61
LITERATŪRA	63

Įvadas

Daug šimtmečių moters savirealizacija suvokiama vienareikšmiškai – „būti motina“. Todėl tai buvo vienintelė priimtina norma, kuri moteriai reiškė aukotis savo vyrui ir vaikams. Tai patristinėmis dogmomis paremta tvarka. Tik paklusni, pasiaukojanti moteris buvo traktuojama kaip idealioji. Moteris suvokiama kaip iracionali, emocionali, neprognozuojama, stichiška, nes yra gamtiška. Tuo tarpu vyras atstovauja racionalumą, tvarką, išmintį, visuomeniškumą, nes jis civilizacijos kūrėjas (binarinės opozicijos principas).

Lietuvių tautosakoje į motiną žiūrima labai pagarbiai. Lietuvių tautosakoje Motiną – Žemę įkūnija deivė Žemyna (Žemyna minima M. Daukšos katekizme ir D. Kleino raštuose). Ji gimdytoja, namų židinio saugotoja, auklėtoja. Dėl šio archetipo labai gajus yra motinos ir gamtos siejimas.

Motinstės sampratą formavo ir religija. Krikščionybė pavyzdžiu laikė Mergele Mariją (Marija į visumą jungia visas tris moters funkcijas: duktė – žmona – motina), o opoziciškai pateikė Ievą – nuodėmingą viliokę (Bibliją). Motinstė – tai vienintelė šventa pareiga, o apskritai į moterį žiūrima kaip į antrarūšę būtybę. Manoma, kad tam pradžia davė Šv. Petras. Kristus laikėsi žydiškos tradicijos: moteris turėjo savo žodį, buvo gerbiama. Moterų menkinimas tęsėsi šimtmečius. Tik trubadūrų laikais moteris įgavo kiek daugiau laisvės.

Didaktinėje prozoje akcentuojama opozicija tarp geros, dorovingos ir blogos, tingios motinos (K. Donelaitis *Metai*), bet nesigilinama į autentiškus moterų išgyvenimus. Vėliau su maironiškąja moters idealizacija dar labiau įsigali tradicinis motinos – tėvynės, motinos – Mergelės Marijos, motinos – globėjos vaizdinys. Tradicinė motina turi aukotis ne tik vaikams, vyrui, bet ir tėvynei, bažnyčiai. Ir tik XIX amžiaus pabaigoje, vis labiau stiprėjant moterų emancipacijai, moterys pačios prabyla apie savo moteriškąją ir motiniškąją patirtį. Todėl šis laikotarpis žymi prasidėjusį moteriškąjį maištą. Iki tol moteris buvo priskiriama iš pradžių tėvo, paskui vyro valiai. Vyrų – rašytojų literatūroje šis aspektas vienas dažniausių, o motinstė dažnai vaizduojama laikantis tradicinio modelio: moteris aukojasi vyrui ir vaikams (R. Granauskas *Gyvenimas po klevu*, P. Cvirka *Žemė maitintoja*, *Uogelė*, *Vaižgantas Nebylys*). Be abejo, moterų – kūrėjų kelias nebuvo lengvas, tačiau motinstės sąvoka ir savivoka ilgainiui vis stipriau kito, atskleisdama moterų padėtį visuomenėje. Moterims – kūrėjoms labiausiai rūpėjo vaizduoti moters išgyvenimus, jos vidinę dramą, kurią dažnai išprovokuodavo aplinka. Tai išryškėja paraleliai analizuojant tradicinę ir moderniąją moterų – kūrėjų prozą.

Darbu norima atskleisti motinystės ir moters savivokos skirtumus bei kitimus moterų literatūroje nuo XX amžiaus pradžios – iki XXI amžiaus. Tai suponuoja ir darbo pavadinimas **Moters savirealizacija: motinystė ir moteriškumas lietuvių moterų prozoje**. Tema susiaurina pasirinkti kūriniai.

Ši tema yra aktuali, nes apie motinystę, vaiko ir motinos, motinos ir tėvo santykius nuolat kalbama mūsų visuomenėje. Tai pasakytina ir apie akademinę bendruomenę. Be to, tema vis dažniau eskaluojama grožinėje bei kritinėje (lietuvių) literatūroje, susilaukdama vis naujesnių ir prieštaringesnių vertinimų. Visa tai ir paskatino rašyti darbą šia tema. Antra vertus, šiame darbe analizuojami kūriniai dar netyrinėti chronologine tvarka. Todėl tai naujas bandymas iš įvairių laikmečio pozicijų parodyti, kaip kito moters savirealizacija. Be to, du romanai (*Revanšas* ir *Dešimt*) apskritai mažai analizuoti, todėl jų analizė šiuo aspektu dar taip pat nauja. Pasirinkta tema leidžia apžvelgti ir sistemingai analizuoti, kaip kinta moters identitetas, t. y. savęs realizavimo galimybė literatūroje: moteriškumo ir motinystės problema. Analizuoti motinystės ir moteriškumo realizaciją pradedama nuo tradicinės prozos (Šatrijos Ragana *Sename dvare*), toliau pereinama prie modernios (Dalia Urnevičiūtė *Revanšas*, Vanda Juknaitė *Stiklo šalis*). Darbas baigiamas šiuolaikinės motinystės aptarimu (Ugnė Barauskaitė *Dešimt*). Paminėti kūriniai yra šio darbo objektas. Šiuose keturiuose kūrinuose motinystė yra savirealizacijos būdas, tačiau skiriasi moteriškasis identitetas.

Atskleisti, kaip kito požiūris į motinystę, kaip pati moteris suvokia ir realizuoja savo moteriškąją ir motiniškąją būtį, koks yra motinos ir tėvo santykis – šio darbo tikslas. Tikslo bus siekiama atliekant šiuos uždavinius :

1. Žvelgiant iš feministinio žiūros taško, aptarti motinystės bei moteriškumo sampratas ir jų kitimo priežastis lietuvių moterų – kūrėjų literatūroje nuo XX amžiaus pirmos pusės iki XXI amžiaus;

2. Analizuojant kūrinį, atskleisti moters – motinos ir ją supančios aplinkos santykį (gamta, santykiai su vyru ir visuomene).

Darbe naudojamas hermeneutinis – interpretacinis bei feministinis metodai, remiamasi esmine feminizmo nuostata – kūrinį perskaityti moters akimis. Feministinis metodas – tai vienas praktinių būdų atskleisti moterų pažiūras ir elgsenas. Šis metodas dar ganėtinai naujas, bet padeda atskleisti kitų diskursų nepastebėtus, neatskleistus kūrinio klotus. Moters realizacijos aptarimas iš feminizmo pozicijų Lietuvoje gyvuoja tik apie 15 metų, tad literatūros tyrinėjimas, naudojant feministinį metodą, dar palyginti naujas. Todėl ir darbas parašytas remiantis šiuo metodu, juk moters realizacijos ir identiteto problema posovietinėse respublikose yra svarbi, keičianti visuomenės požiūrį į moterį ir į motiną. Apie šią problemą būtina kalbėti. Kita vertus, „Rašant apie tai, kas parašyta moterų, feminizmo požiūrio apeiti

negalima.“¹ Taip pat naudojamas hermeneutinis interpretacinis metodas. Taip galima atskleisti moters realizacijos kitimą iš visumos pozicijos ir kalbėti apie kiekvieną atvejį, t.y. kūrinių atskirai.

Kita vertus, norint atrasti kažką nauja, būtina remtis tuo, kas jau tyrinėta. Todėl šiame darbe remtasi įvairia informacine, kritine ir filosofine literatūra. Pradedama nuo pradžios, t.y. nuo moteriškumo ir motinystės archetipų reikšmės atskleidimo: 1. Gimbutienė M., *Senoji Europa*; 2. Kunas N., *Senovės Graikijos legendos ir mitai*; 3. Eliade M., *Šventenybė ir pasaulietiškumas*; 4. Estė C. P. Ph. D., *Bėgančios su vilkais. Laukinės moters archetipas mituose ir pasakose* ir kt. Tai leidžia suvokti jos kitimo priežastis. Archetipinis mąstymas visada buvo aktualus tradicinėje literatūroje. Todėl aktualu, ar modernioji proza taip pat remiasi šiais kultūriniais simboliais, kaip tai keičia moters identitetą.

Darbe buvo naudojamosi tokiais autoritetingais feministiniais veikalais kaip: 1. Daugirdaitė S., *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, 2. Daujotytė V., *Parašyta moterų*; 3. Daujotytė V., *Moters dalis ir dalia*; 4. De Beauvoir S., *Antroji lytis*; 5. *Feminizmo ekskursai*, sudarė Gruodis K. ir kt. Tokio pobūdžio literatūra padeda susiformuoti požiūrį, o tam tikras tezes pritaikyti kaip atitinkamas matricas. Kita vertus, tokio pobūdžio literatūroje pateikiama kritika ir filosofinės mintys nėra vienalytės. Tačiau kiekvieno autoriaus pozicija suponuoja iš esmės tą patį: moters padėties visuomenėje nuvertinimą. Analizuojama, iš ko ši problema kyla ir kaip ją spręsti. Tokia filosofiška moteriško gyvenimo analizė įgalina atrasti naujų, dar neaptartų kūrinio klotų. Pasiūlo naujus žiūros taškus.

Šatrijos Raganos apysaka *Sename dvare* pasirinkta tarsi atsvara moderniajai prozai, nes kūrinyje atskleidžiama moters savęs suvokimo ir motinystės problema tradicinėje literatūroje. Aptariamas santykis su aplinka. Moteris aukojasi vyrui ir vaikams, tačiau būtent šios apysakos centre moteris – motina, kurios suverenumas jau pradeda formotis, tad atsiranda išsivadavimo idėja (moteris trokšta būti aktyvia visuomenės nare, nenori apsiriboti vien namų šeimininkės pareigomis). Tai yra pirmoji darbo dalis, kuri pavadinta *Idealioji motinystė* Šatrijos Raganos apysakoje *Sename dvare*. Ši dalis yra skiriama į dvi mažesnes. Pirmojoje dalyje (*Mamatė – motina idealioji*) atskleidžiama moters kaip motinos realizacija, santykis su vaikais ir gamta.

Antroje dalyje (*Motinos ir tėvo santykis: kodėl tėvystė nėra idealioji*) apžvelgiama motinystės ir tėvystės problema. Atskleidžiami esminiai skirtumai tarp „buvimo tėvu“ ir „buvimo motina“.

Dalios Urnevičiūtės romane *Revanšas* vaizduojama tradicinė motinystė, kuri gali būti siejama su Šatrijos Raganos vaizduojama apysakoje *Sename dvare*. Taip pat parodomi nauji

¹ XX amžiaus literatūros teorijos, sudarė Jurgutienė A., Vilnius: VU, 2006, p. 168.

motinystės ir moteriškumo metmenys. Tačiau šiame kūrinyje jau randasi negatyvioji motinystė, kuri sudaro opoziciją tradicinei. Negatyvioji motinystė vaizduojama kaip kraštutinis, kuris dar labiau ant pjedestalo užkelia pozityviają motinystę. Tai alternatyva, kuri skatina formuoti naujai moters savivokai. Ši autorė yra nepelnytai pamiršta, o jos kūriniai mažai analizuoti. Juolab, kad iš feministinio žiūros taško apie šį romaną beveik nekalbėta. Tai yra antroji darbo dalis, kuris vadinasi *Kintantys motinystės metmenys Dalios Urnevičiūtės romane Revanšas*. Ši dalis skaidoma į dvi mažesnes. Pirmoji vadinasi *Tradicinės motinystės kryžkelėje*. Joje pristatoma tradicinė motinystė, aptariama moters savirealizacijos galimybė, santykis su aplinka. Antrojoje dalyje, kuri vadinasi *Moderniosios motinystės link*, atskleidžiama negatyvioji motinystė. Aiškinamas *negatyviųjų* moterų – motinų santykis su aplinka ir tradicine motinyste.

Vandos Juknaitės apysakos *Stiklo šalis* moteris taip pat artima Šatrijos Raganos mamatei. Tačiau šioji motinystė komplikauta, todėl tai skiria šias apysakas. Ši trečioji dalis pavadinta *Komplikuota motinystė Vandos Juknaitės apysakoje Stiklo šalis*. Darbas skiriamas vėlgi į dvi dalis. Pirmojoje dalyje (*Būti motina*) atskleidžiama moters vidinės būsenos kitimas, kuris lemia motinystės komplikotumą. Taip pat aptariamas santykis su aplinka ir visuomene. Antrojoje dalyje (*Motinystės šešėlyje: būti tėvu*) kalbama apie moters ir vyro santykius, skirtingą jų požiūrį į savo vaikus.

Visiškai kitokią motinystę vaizduoja Ugnė Barauskaitė savo naujausiame romane *Dešimt*. Jos moteris save pirmiausiai suvokia kaip moterį, be to, ji pati nusprendžia, kada nori gimdyti, jai įtakos nedaro joks vyras. Tai finalinė darbo dalis, kuri vadinasi *Pakitusi motinystė Ugnės Barauskaitės romane Dešimt*. Dalis skiriama į dar dvi. Pirmojoje dalyje (*Pagaliau pasirinkimas: noriu būti motina*) aptariama naujoji motinystės samprata, moters realizacija. Aptariamas santykis su vaikais, analizuojami vidiniai išgyvenimai. Aptariama pasirinkimo galimybės svarba. Antrojoje dalyje (*Tame kūne gyvena moteris, kuri yra motina*) aptariama kūniškumo problema, su kuria susiduria besilaukianti motina.

Nors kūriniai yra skirtingi, o motinystė ir moteriškumas reiškiasi savitai, bet juos vienija viena koncepcija: moteriškumo ir motinystės realizacija. Kūriniai darbe analizuojami chronologine tvarka, todėl galima pastebėti, kaip kinta motinystės traktavimas, kuo šiuo požiūriu skiriasi tradicinė ir modernioji proza. Žvilgsnis iš laiko distancijos atskleidžia naują galimybę lyginti šią vieną autentiškiausių moters esąčių – būti motina. Todėl apie motinystę ir moteriškumą, kaip į esminius moters galimus būties realizavimo būdus, darbe kalbama istoriniu ir sociokultūriniu aspektu, susitelkiant ties moters patirtimi ir moteriškuoju rašymu. Šie aspektai sudaro galimybę naujai pažvelgti ne tik į moters visuomenėje užimamą poziciją nuo XX amžiaus pirmosios pusės – iki XXI amžiaus, taip pat leidžia atskleisti moters ir vyro

santykius, kokie socialiniai vaidmenys atitinkamu laikotarpiu yra priskiriami moteriai, o kokie vyrui. Tai pasakytina ir apie motinystės bei tėvystės sampratas.

I. Idealioji motinystė Šatrijos Raganos apysakoje

Sename dvare

1. Mamatė – motina idealioji

Moterų emancipaciją paskatino XIX amžiuje vykę sukilimai (sąsaja su Emilija Pletariyte). Tai buvo paskata moterims siekti įgyti lygiateisiškumo garantijas. Moterys, nors jų judėjimas įvardijamas kaip „neorganizuotas“, suvokė savo galimybes, kurios iki šiol buvo nerealizuotos, todėl juto norą pasipriešinti. Iš šeimyninio pagrindžio kylama į viešumą. Atsiranda noras rašyti. Pasak Viktorijos Daujotytės, „Visų XIX a. pabaigos – XX a. pradžios moterų kūryboje moteriai skiriama daug dėmesio.“² Kita vertus, pirmųjų lietuvių rašytojų – moterų likimai „<...> gana dramatiški, nes moteris ėjo į kultūrą dar neturėdama bendrųjų lygiateisiškumo garantijų.“³ Moterys dar slėpėsi už slapyvardžių (kaip ir Vakarų Europoje).

Moters identitetas tradiciškai neatskiriamas nuo motinystės. Tai lėmė krikščioniškoji tradicija, kurios moterys iš karto nesiryžo laužyti. Antra vertus, šis procesas, kurį galima įvardyti „lietuviškojo feminizmo“ terminu, buvo (yra) lėtas, bet sistemingas. Todėl XX amžiaus pradžioje ir viduryje moterų literatūroje idealiosios motinos paveikslas buvo ryškus. Savaime suprantama, jog idealumo suvokimas buvo matuojamas patristinės ideologijos atitikimo matais. Tačiau nenusigrežiama nuo mitiškosios pagonybės, kuri suponavo Motinos – Gamtos archajinį tipą. Todėl moters – motinos vaizdinys bene gajausias tiek visuomenėje, tiek literatūroje: Motina – Gamta, Deivė – Motina, Motina – Tėvynė, Motina – Žemė, Sopulingoji motina – Mergelė Marija ir t.t. Tai žvilgsnis atgal, kai dominavo matriarchatas. Todėl net pačios autorės (Šatrijos Raganos) slapyvardis atskleidžia savitą angažuotumą. Pasak Violetos Kelertienės, Šatrijos Ragana, kaip ir daugelis kitų XX a. pradžios kūrėjų – moterų, žvelgia į Marijos Gimbutienės atkastą, mitologinę, matriarchatinę praeitį. O moterų slapyvardžiai išreiškia seserišką giminystę ir moterims palankesnius laikus ir pabrėžia to laikotarpio rašytojų atskyrimą, vienatvę, nepritapimą prie susiformavusių patristinių gyvenimo normų.⁴

Šatrijos Ragana rašydama rėmėsi savo individualiaja patirtimi. Ši kūrėja žymi naują lietuvių literatūros pakopą: intymesnį pasakojimą, akcentuoja žmogaus charakterio savitumą,

² Daujotytė V., *Moters dalis ir dalia*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 88.

³ Ten pat, p. 45.

⁴ Kelertienė V., *Kita vertus...*, Vilnius: baltos lankos, 2006, p. 16 – 17.

gilinasi į vidinius išgyvenimus. Tai ypač pasakytina apie šios kūrėjos sukurtus moteriškus personažus, kurių vienas ryškiausių yra mamatės personažas, vaizduojamas apysakoje *Sename dvare*. Šatrijos Raganos kūryba – tai dar vienas bandymas atskleisti moters savastį. Nors motinystė traktuojama lyg neišvengiama, bet maloni moters būties raiška, o vaizduojamas šeimos modelis yra tradicinis, bet Šatrijos Ragana subtiliai bando paneigti patriarchalinę autoritarizmo nuostatą, – jog moters vieta tik namai, o savęs realizavimas yra vien rūpinimasis vaikais. Todėl savo kūriniuose ji vaizdavo moterį – asmenybę su daugybe prieštaravimų: šeima ir asmeninė laimė, atsakomybė ir laisvė, pareiga ir malonumas. Tokios problemos nėra pagrindinės vyrų – rašytojų kūriniuose. Šatrijos Raganos moteris gali būti ne tik gera mama, šeimininkė, mylinti žmona. Svarbiausia, kad ji moteris jaučia ir kaip save realizuoja. Mamatė (šiuo atžvilgiu) – individualybė.

Be abejo, Šatrijos Raganos pasaulėjauta buvo suformuota krikščioniškųjų, patristinių dogmų, tad motinos figūra šiai rašytojai išliko svarbi. Tai pastebima ir pačios kūrėjos veikale *Motina – auklėtoja*⁵. Idealią motinystę, o tiksliau sakant, trys *Antrosios lyties*⁶ vaidmenys – dukra, žmona, motina – atitinka vyriškosios (vadinasi, krikščioniškosios) sukurtą stereotipą. Apysakoje *Sename dvare* piešiamas idealus motinos paveikslas. Kita vertus, šio kūrinio moteris minėtąjį stereotipą įprasmina subtiliai, todėl kūrinys, žvelgiant iš motinystės pozicijų, yra daugiasluoksnius.

Mamatė – centrinė kūrinio figūra. Apysakoje ji matoma savo dukros Irusios akimis: „Jai taip einant, visai saulės spindulių apibertai, šviesus, melsvai pilkas rūbas, apsiaučias jos gražų, laibą stuomenį, buvo panašus į saulės nušviestą debesėlį. Skėtelio paūksmėje juodavo ant galvos storų kasų vainikas, o iš blankaus veido liūdnei ir meiliai žiūrėjo juodos didžiulės akys iš po antakių lyg kregždės sparnai.“⁷ Motinos žvilgsnis išduoda jos jausmus, jos vidinius išgyvenimus. Liūdesys – tai jos žmogiškoji būtis bei aplinka, kurioje ji turi gyventi: ji valdingo vyro žmona, dvaro šeimininkė. Tačiau būtent šios pareigos slegia mamatę. Kita vertus, motiniškumo triumfas jos gyvenimą pripildo meilės ir laimės. Todėl jausminis kūrinio klotas skleidžiamas per dukros santykį su motina. Vaikas idealizuoja motiną. Mamatė savo dukrai kelia susižavėjimą ir meilę. Motina apgaubta romantinės, paslaptingos auros, kuri suponuoja mamatės panašumą į Mergelę Mariją. Mama – gerojo, saugaus pasaulio reprezentatorė. Motinos paveikslas papildomas baltos rožės simboliu (galima išvelgti aliuziją į Mergelės Marijos gėlę – baltąją leliją).

Tekste balta rožė lyginama su motinos rankomis: „Ir nuskyniau vieną baltą rožę, ir glaudžiu prie žiedo karštą kaktą... Motin mano! ar ne tavo rankos – baltos, meilios, kvapnios

⁵ Pečkauskaitė M., *Motina auklėtoja*, Vilnius: Presvika, 1998.

⁶ Šį terminą feminizmo teorijoje prasmino De Beauvoir S.

⁷ Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995, p. 15.

ir švelnutės – taip mane meilingai glamonėja?“⁸ „<...> motinos rankų motyvas Šatrijos Raganos prozoje – tai yra nenutrūkstančio ryšio su motina, ryšio su tradicija motyvas.“⁹ Taip ryškėja romantiškasis kūrinio klotas, kurį veikia motinos paveikslas.

Balta rožių spalva dar labiau ryškina kontrastą, nors tekste ir taip yra nemažai opozicijų: liūdesio ir džiaugsmas, praeities idealizavimas ir dabarties žiaurumas. Antra vertus, pati rožė kaip simbolis turi dualistinę prasmę. Rožė – tai santuokos ir mirties gėlė. Balta rožė simbolizuoja mėnulį, šviesą, nekaltumą, paslaptį. Tačiau kartu tai augalas, suponuojantis Dievo bausmę už kūno geidulių tenkinimą, kankinančią kūno ir sielos prieštarą: puikus žiedas ir dygliuotas kotas.¹⁰ Toks gyvenimo dualizmas būdingas ir mamatei: prisitaikymas ar identitetas, moteriškumo realizacijos problema ir kt.

Taip pat balta spalva pabrėžtinai akcentuojamas tiek mamatės, tiek jos vaikų tyrumas. Motinos ir vaikų santykiai neturi jokio komplikuotumo (kas būdinga modernesnei motinystės savivokai). Ši spalva taip pat sutaurina mamatės išgyvenimus. Baltų rankų motyvas – simbolinis motinos prisiglaudimas, kuris pažadina prisiminimus, (retrospektyvinis vaizdavimas), emocinius impulsus, sujungia motiną ir vaiką. Todėl tarsi į transcendentinę būtį, panyrama į sapną: „O pro langą sidabrinės akys žiūri vis. Ir jųjų kvapo bangos audžia seną seną aukso sapną.“¹¹ Būtent iš tos sapno – prisiminimų pozicijos pasakojama istorija. Istorija, kuri negali būti pavadinta memuarais, laiškais, biografija, nes visa tai nėra gryna tikrovės refleksija. Priešingai, tai meistriškai ir įtaigiai panaudota literatūrinė fikcija, kuri įrodo aukštą viso kūrinio meninę vertę. Apysakoje svarbiausia yra ne įvykių seka, o stipriausius išgyvenimus moteriai ir mergaitei keliantys praeities momentai.

Apysakos pradžia veda skaitytoją ne tik į „<...> stebuklingai gražią moters sielą, besiilginčią grožybių“¹², įveda ir į stebuklinės pasakos erdvę: „Už miškų, už upių, tarp daubų ir kalvų stovi medinis rūmas. Ne aukštas, bet ilgas ir platus, su dideliu prieangiu, ant baltų stiebų rymančiu, pilnas meilių kampelių, jaukus ir šiltas, ištikimas visų mūsų džiaugsmų ir liūdesių savo prieglobstin priėmėjas. Prieš jį didelis miegūstas tvenkinys paslaptینگomis gelmėmis, vakarais mėnesio ir žvaigždžių auksinamas, ir įsigiedojęs, įsikvėpėjęs, įsisvajojęs sodnas.“¹³

Siužetinė linija įgauna mitologizuotą senųjų lietuviškųjų stebuklinių pasakų vaizdinį, kurį papildo kvapų ir garsų pasaulis: gieda ir čiulba paukšteliai, kalena gandras, šnibžda

⁸ Ten pat, p. 13.

⁹ Žentelytė A., „Moteris ir vyras XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių ir latvių literatūroje“, Kavolis V., *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992, p. 80.

¹⁰ *Simbolinių reiškinių žodynas*, sudarė Lapinskienė L., Panevėžys: Magilė, 2004, p. 132.

¹¹ Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995, p. 13.

¹² Dajotytė V., *Moters dalis ir dalia*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 89.

¹³ Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995, p. 13.

sodnas ir tvenkinys, liuoksi voverėlė, rožės skleidžia nuostabų aromatą, medaus kvapas nosį kutena. Visi padarėliai – tarsi gerieji pasakos veikėjai, padedantys gerajai mamatei ir jos vaikams. Moterį supanti aplinka – tai gamtos palaikymas. Stengiamasi sukurti kuo jaukesnę erdvę. Toji pasakiška erdvė yra vidinio mamatės pasaulio išdava. Tame pasaulyje viskas idealu, priešingai negu realybėje. Mamatei realybė – siela.

Pasakos ir fantazijos motyvų apysakoje yra ir daugiau: „Eiti pas bobutę – kaip tai miela! <...> Rodos man, kad nuėjus ten įžengiu į pasakų šalį.“¹⁴ Motina savo vaikus skatina svajoti ir pati veda juos į pasakų pasaulį, kuriame jie jaučiasi mylimi ir saugūs: „Nusileidę į daubos dugną, ėjome išilgai upelio. Iš visų pusių žalių sienų apsupti, buvome dabar pačioje širdyje to vargšo pasaulėlio, visai atskirto nuo likusio pasaulio ir nieko bendro su juo neturinčio. Viešpatauja jame savi įstatai, visai kitoki, negu aname nuobodžiame pasaulyje. Čia viskas galima, kas ten teatsitinka pasakose.“¹⁵ Pasaka išlaisvina žmogaus sielą, svajas. Tame pasaulyje viskas įmanoma. Pasakoje norima pasislėpti nuo realaus pasaulio nuobodulio, priešiško, neteisybės. Tai tipiška neosromantikų pasaulėjauta, kuri yra būdinga mamatei, o kartu ir jos vaikams, ypač dukrai Irusiai.

Antra vertus, mamatės ir gamtos kuriamai harmonijai priešinga yra tėvo pozicija. Tėvas net pasišaipo iš savo dukros, kad ji didelė, o pasakomis vis dar tiki. Tėvas atstovauja racionalumui, jėgai. Tai tradicinė gamtos ir kultūros priešprieša, nes moteris paprastai priskiriama kaip objektas viskam, kas yra iracionalu (šiuo atveju gyvenimas savo susikurtoje pasakoje, gamtoje). Ši priešprieša ardo pasakišką, slaptą kūrinių klodą. Atskleidžia komplikotą moters ir vyro santykį: moteris romantikė, vyras realistas. Kita vertus, atsiranda paradoksas: jei tėvas yra žemiškas, praktiškas, tai kodėl svajotoja, aukštų idealų turinti moteris priskiriama gamtai? Į šį klausimą atsako S. Ortner: 1. „Moters fiziologija suprantama kaip artimesnė gamtai“. <...> 2. „Moters socialinis vaidmuo suvokiamas kaip artimesnis gamtai“ <...>. 3. „Moters psichika yra traktuojama kaip artimesnė gamtai.“¹⁶ Toks traktavimas remiasi patristine tradicija, bet yra neatsiejama kultūros dalis. Todėl ir paklusnioji Marija savo būtį suvokia kaip gamtišką pradžią, tad tikrąjį gyvenimo džiaugsmą mamatė randa gamtoje.

Gamta yra visų mamatės išgyvenimų ir minčių fonas. Ji jaučia kiekvieną gamtiškojo pasaulio pasikeitimą ir judesį: gelstančius lapus, gyvą lietų, žydinčias rožes, besiskleidžiančią naktį. Peizažai apysakoje yra paslaptiniai, keliantys ilgesį, skatinantys susimąstyti apie būties esmę. Gal todėl mamatei labai artima naktis. Naktis ją išlaisvina. „Liūdesys ir ilgėjimasis yra

¹⁴ Ten pat, p. 22.

¹⁵ Ten pat, p. 45.

¹⁶ Ortner S., „Ar moters ir vyro santykis toks kaip gamtos ir kultūros?“, sudarė Gruodis K., *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki Modernizmo*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 326.

pagrindinė Marijos sielos būseną, bet ji jaučia ir džiaugsmą, kai „juokias saulė, juokias visa žemė“. Gamtos pasaulis atrodo lyg būtų visai kitas, savų dėsnių <...>.“¹⁷

Moteris jaučiasi susijusi su gamta nenutrūkstamais ryšiais, ji tarsi ištirpusi visatoje. Pati gamta yra įpareigojusi moterį gimdyti, todėl ir Marija Gamtą jaučia aplink save ir savyje. Tai įrodo moters vaikščiojimas naktimis po sodą, kai „<...> amžinybė savo sparnu paliečia žmogaus sielą. <...> Tą stebuklingą naktį viskas yra stebuklas. Kiekvienas daiktas gyvena, mąsto, jaučia, atidengdamas savo sielą.“¹⁸ Tačiau tai atskleidžia moters vidinę dramą: ji jaučiasi nesuprasta, vieniša, nelaiminga. Dėl to kaltas yra vyras, ne vaikai. Mamatės siela nerimsta, ji trokšta plačių horizontų. Todėl savo dukrai nuoširdžiai palinki: „Gal būsi laimingesnė, Irusia, ir turėsi sielą, kuri svajos drauge su tavim...“¹⁹ Ilgesys kažko trokštamo ir nepasiekiamo – yra psichologinis neoromantizmo pamatas.

Be abejo, toji gimininga siela, kuri mamatei teikia pilnatvės, yra ponas Jonavičius. Šis vyras mamatei yra neabejingas. Tai galima aiškiai suprasti iš mamatės ir Jonavičiaus dialogo:

„– Bet tai dar nereiškia, kad yra už ką labiau gerbti antrąją žmonijos pusę [vyrus].

– Tiesa. Bet man ypač skaudu, kad taip sunku rasti toje pirmojoje pusėje savo sielos papildinį ir vainiką.

– Duos Dievas, tamsta dar rasi... Ponas Jonavičius <...> tyliai tarė:

– O jei radau ir negaliu pasiekti?.. Mamatė paraudo, nuleido akis ant klavišų ir stipriais akordais užbaigė valską.“²⁰

Moteris, nors jai ir sunku, pasirenka savo šeimą. Tai daro dėl savo vaikų, nes, kaip teigia mamatė: „<...> vaikai – tai aš pati.“²¹ Vaikai įprasmina, palengvina jos būtį. Todėl moteris daro savarankišką sprendimą: atsisako moteriškosios laimės, iškeisdama į ją kitokią – motinišką. Kita vertus, taip atskleidžiamas meilės trikampio archetipas, pasiekęs literatūrą dar iš antikos laikų (Paris – Penelopė – Menelajas). Moteriai skirta rinktis iš dviejų vyrų taip, pasak A. Žentelytės, lietuvių literatūroje esti dažniausiai: „Lietuvių prozoje dažniau moterys renkasi tarp vyrų, negu vyrai tarp dviejų moterų.“²²

Tarp motinos ir jos vaikų yra stiprus ryšys. Tik vaikai (ne vyras) supranta savo motiną, pastebi net nuotaikų kaitą, įspėja jos mintis: „Bet aš norėčiau, kad mamatei būtų visada malonu ir gera. Ir skaudu man, jei taip nėra. Žinau, kad skaudu ir jai. Matau, kad tuomet jos veide pirmą valandėlę žybtelia apmauda ir atkarumas. Bet žibtelėjus akimirksniu gęsta, ir

¹⁷ Daujotytė V., *Moters dalis ir dalia*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 92.

¹⁸ Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995, p. 68.

¹⁹ Ten pat, p. 68.

²⁰ Ten pat, p. 175.

²¹ Ten pat, p. 124.

²² Žentelytė A., „Moteris ir vyras XX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių ir latvių literatūroje“, sudarė Kavolis V., *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992, p. 77.

visai ramiai ir meiliai, kaip paprastai, užvožus pianiną, ji eina, kur jos reikalaujama.“²³ Vadinasi, ne tik motina yra globėja. Vaikai taip pat globoja mamą. Net „Mamatės išvaizda jau savaime perša nuomonę apie efemerškumą, trapumą <...>.“²⁴ Todėl motinos pasiaukojimas, atsidavimas sulaukia atlygio – vaikų supratimo ir savotiškos globos. Ryškus globos ir gynybos aspektas labai svarbus tradicinėje literatūroje. Todėl žvelgdami į aštuonerių metų mergaitę, – matome ne tik vaiką, bet ir mažą moterį, kuri geba apginti. Taip pat jaučiama pasakotojos – veikėjos vidinė, o retkartėmis ir visai nevaikiška sielos branda ir pasaulio suvokimas: „Bet aš nelabai domėjaus bobutės biografija.“²⁵ „Apysaka *Sename dvare* tuo ir žavi, kad joje aštuntus metus einanti mergaitė pasakoja ne tiek savo, kiek autorės, gyvenime daug mačiusios ir patyrusios intelektualės, vardu, įsirežia į atmintį vaikystei ne itin būdingu psichologiškumu.“²⁶

Kita vertus, mergaitė mato pasaulį gražiomis spalvomis. Jos pasaulyje gyvena idealioji mamatė ir pasaka ir baltos rožės. Ji – opozicija savo motinos liūdniams išgyvenimams:

„– Mamate, – tariau, o mano širdis yra labai laiminga. Taip visur gražu, taip puikiai žydi tos rožės! Mamatė jau ne į rožes žiūrėjo, bet kažkur tolybėn, pro tamsias pušis <...>. Išgirdus mano žodžius, ji lyg pasverdėdama atitraukė žvilgsnį nuo tolybių ir pažiūrėjo į mane, liūdnei šyptelėjo ir tarė:

– Trumpai težydi rožės, Irute“²⁷!

Laimė laikina. Moteris susaistyta santuokos įžadų, tad kitokios, alternatyvios ateities jai nėra. Motinos žvilgsnio horizonte – tamsa. Tai lemia melancholišką nuotaiką ir išprovokuoja niūrias mintis: susimąstoma apie būtį. Būties trapumo suvokimas labai skaudus ir žeidžiantis.

Metaforiškas šeimos ir lizdo palyginimas taip pat gamtos sąsajų su moteriškuoju pradū išdava: „Ir praėjo viskas, ir prabėgo ... Praėjai ir tu, motin mano, į dausas išlėkusi iš lizdo. Bet pirmiau dar išlėkė paukšteliai. O lizdelį viesulas sudraskė...“²⁸ Motina – visa vienijanti jėga, svarbiausias ryšys. Šeimos praradimas – neigiamas vaizdinys, persekiojantis motiną. Kita vertus, dar kūrinio pradžioje taip pat lizdo simboliu nusakoma motinos dalia. Tik tie žodžiai išsakomi kitos motinos – bobutės lūpomis:

„– E, senatvie žmogus jau nebedraugus. Pasenįs, ar nuori, ar nenuori, turi vijnis būti. Mata dabar, kad ir aš: turiejau tievelius, vyrą, trejetą vaikų užauginau – vuo kame visi? Vaika

²³ Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995, p. 36.

²⁴ Žėkaitė J., *Šatrijos Ragana*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 195.

²⁵ Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995, p. 24.

²⁶ Žėkaitė J., *Šatrijos Ragana*, Vilnius: 1984, p. 192.

²⁷ Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995, p. 16.

²⁸ Ten pat, p. 196.

kuožnas sava lizdą susikrovė, jau aš anims neberūpu, tieveliai, vyrs senia akeles užmerki. Dijva valia. <...> Ir kur, ruoduos, tas muna gyvenims dinga?“²⁹

Taip nusakoma ne tik motinos dalia, bet ir cikliškas gyvenimo ratas. Motina savo gyvenimą pašvenčia vaikams, nieko mainais iš jų nereikalaudama. Pasak E. Fromo, motinos meilė yra besąlygiška.

Laikinumo leitmotyvas, kuris pastebimas net ir tada, kai kalbama apie gėles. Atsiranda vakuumas moters viduje, nes ji nejaučia pilnatvės savo šeimoje dėl vyro kaltės. Jie – tai dvi savarankiškos asmenybės. Tačiau mergaitė, norėdama išsklaidyti motinos liūdesį, sega jai baltą rožę. Vaikišku naivumu norima nugalėti negandas ir liūdesį. Pasireiškia globos ir gynybos aspektas.

Vaikams labai svarbi motinos laimė: mergaitei net patinka pašalinis žmogus, kuris jos motinai teikia džiaugsmo, t. y. ponas Jonavičius. Taip pat vaikai saugo motina nuo tėvo, kuris ne tik nemoka kartu su mamate svajoti, bet nesupranta net muzikos džiaugsmo, kurį šioji teikia mamatei: „Tačiau vieną kartą – per mane – mamatė galėjo ilgiau pasėdėti prie pianino. Malonu man, tai atsiminus. Ji grojo, o aš pro langą pamačiau tėvelį skubiai pareinant į namus. Nujaučiau, kad ateis pas mamatę ir pertrauks muziką. Nors ir labai sunku buvo išdrįsti, nubėgau priešais ir, pabučiavus jam ranką, tariau:

– Tėveli, tegu mamatė dar groja! Ką tik pradėjo. Mamatė taip mėgsta...”³⁰

„Per visą Šatrijos Raganos apysaką subtiliai vedama mintis, kad vaiko ir motinos santykiai yra tarsi pasaulio harmonijos pagrindas.“³¹ Mergaitė ne tik saugo, bet ir nori būti panaši į savo mamą. Dukros ir motinos santykis remiasi *antrininkės principu*³², kai motina savo dukterį tarsi formuoja, kaip savo pačios antrininkę. Mergaitei viskas miela, kas susiję su jos mamate. „Moters identifikacija prasideda vaikystėje. Dukters ryšys su motina yra pagrindinė moteriškojo identiteto formavimosi atrama. Būtent šis ryšys Šatrijos Raganos yra pabrėžiamas ir poetizuojamas.“³³

Apysakoje pateikiamas visiškai priešingas motinos ir dukters savitarpio supratimo ir bendravimo modelis, nei jį pateikė ir *išpažino* Simone De Beauvoir savo veikale *Antroji lytis*. *Antra vertus*, apysakoje sūnus vaizduojamas kaip būsimas užkariautojas, nugalėtojas – tai tipiškas požiūris bei atitinkantis S. De Beauvoir aprašytąjį veikale *Antroji lytis*. Be abejo, dukra Irusia suvokia, kuo ji skiriasi nuo savo broliuko, kaip reikia elgtis būtent mergaitei. Tačiau klaidinga būtų manyti, jog vaizduojami skirtingi auklėjimo būdai. Priešingai, vaikai auklėjami remiantis religija, tautine ideologija:

²⁹ Ten pat, p. 23 – 24.

³⁰ Ten pat, p. 35.

³¹ Dajotytė V., *Moters dalis ir dalia*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 93 – 94.

³² Terminą sukūrė ir feminizmo diskurse pirmoji pavartojo De Beauvoir S.

³³ Dajotytė V., *Moters dalis ir dalia*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 95.

„– Matai, Karusieczko, <...> Stengiuos įkvėpti vaikams, kad žmogaus vertė pareina ne nuo jo kilmės, bet nuo jo doros.“³⁴

Todėl vaikų tarpusavio santykiai remiasi pagarba ir supratimu. Jie vienas kitą saugo ir globoja. „Brolis ir sesers santykiui būdinga tam tikra tarpusavio globos nuostata – brolis saugo seserį nuo jai gresiančių pavojų. Tai jausminis santykis, bet ne erotinio pobūdžio.“³⁵ Toks vaizdinys perimtas iš liaudies dainų. Tai akivaizdu ir šioje apysakoje:

*Vyriausia seselė žirgelį veda,
Jaunesnė rusvą balnelį deda,
O ta jauniausia atkelia vartus...³⁶*

Vaikai mokomi skirti blogį nuo gėrio (motina – mokytoja), mokomi branginti savąją kalbą. Mokomi branginti gyvenimą. Gyvenimas yra duotas siekti tobulumo, gyventi reikia pagal aukštasias vertybes. Tačiau mirtis turi didesnę, todėl šurpinančią galią nei gyvenimas. Antra vertus, tikėjimas Dievu suteikia viltį, kad mirtis – ne pabaiga, o tik pradžia ar kitas etapas – vienos sielos (jau be kūno) gyvenimo etapas:

„– Ar atmenat, vaikai, kaip vasarą auginote kirvarpas? – tarė mamatė, patylėjęs valandėlę. – Kaip iš lėlučių ritos drugiai? Lėlutės liko tuščios, nebegyvos, ir metėt jas laukan, o gražūs drugiai lėkė kažkur tolybėn. Lėlutė – tai žmogaus kūnas, o drugys – siela. Išsiritus iš savo lėlutės, lekia sau pas Dievulį.“³⁷

Pirmoji mirties klausimą iškelia dukra Irutė, perskaičius liūdną istoriją iš knygos, tačiau motina ją nuramina, paaiškindama mirties esmę ir neišvengiamybę: „Kiekvienas žmogus turi mirti. Tai baisu, vaikelį, bet nieko nepadarysi. <...> mamatė <...> Sakė <...>, jog tik žmogaus kūnas numiršta, o siela yra nemari.“³⁸

Mirtimi nėra gąsdinama. Toji mirtis tarsi „prisijaukinta“. Mergaitė suvokia, kokia yra mirtis, tačiau jos nebijo. Pasak J. Baranovos, tai yra realistinė mirtis. Mirties sąvoka šiame apsakyme dualistinė, t. y. realistinė – objektyvioji ir realistinė – subjektyvioji. Objektyvioji, nes mirtis traktuojama, kaip neatskiriama gyvenimo dalis, o subjektyvioji, nes pasakotoja kelia klausimą, ką jai reiškia mirtis.³⁹ Tačiau mirtis nesunaikina jausmų, ypač motinos meilės. Mirtis siejama su išlaisvinimu: „Eina mano siela auksuotu taku, į savo vizijas įsižiūrėjusi, – ir

³⁴ Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 1995, p. 113 – 114.

³⁵ Kavolis V., „Archainis lietuvių kultūros sluoksnius“, Kavolis V., *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992, p. 23 – 24.

³⁶ Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995, 49.

³⁷ Ten pat, p. 119.

³⁸ Ten pat, p. 26.

³⁹ Penktasis rašytojų suvažiavimas *Šiaurės vasara*.

ilgis ilgis tomis tyliomis, šiltomis, sidabrinėmis naktimis... Ir žavi mane mirtis.“⁴⁰ Marija pati jaučia savo mirusios motinos globą ir meilę – vivis mater!

Mamatės mintys apie mirtį simboliškai siejamos su merdėjančios gamtos vaizdais: „Ruduo. Šnabžda po kojomis pageltę lapai <...>; valandomis diemedžiai dvelkia savo mistišką kvapą. Bet tai vien taškeliai rudens kvapo dugne – mirštančių lapų kvapo.“⁴¹ Tačiau mirties ir laikinumo pojūtį sušvelnina vaikai. Vaikams moteris atsiduoda nieko iš jų nereikalaudama. Mamatė – motina idealioji. Jos gyvenimas – tai amžinas rūpestis. Ji rūpinasi ne tik savo vaikais. Jai svarbi kiekviena gyvybė, todėl, tapusi žmona, Marija turi atsisakyti savo svajonės, kuri įprasmintų jos moteriškąją būtį ir ji taptų laiminga. Jau negalėjimas rinktis jos gyvenimą daro dramatišką. Moteris troško tapti medicinos sesele, slaugyti susirgusius ir sužeistus. Mamatė tarsi didžioji motina, jai rūpi visi dievo kūriniai.

Feminizmas neneigia moters kaip motinos realizavimo galimybės, tačiau pasisako prieš tą motinystę, kuri forsuotai suformuota, t. y. moteris turi būti auka, pasyvi kančia išaukština moterį. Feminizmas iškelia prielaidą, kad motinystė taip pat ne prigimtinė, o socialiai suformuota, dažnai dirbtinai skatinama moters būseną. Moters prigimtiniu motiniškumu suabejojama, bet jis nepaneigiamas. Tai gali būti traktuojama kaip moters savirealizacijos problematiškumas, t.y. moteris nori išsaugoti savo identitetą, bet motinystė ją įpareigoja paklusti. Viso to iš vyro nebuvo reikalaujama, nes tai priešinga vyro prigimčiai.

⁴⁰ Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 1995, p. 125.

⁴¹ Ten pat, p. 141.

2. Santykis tarp motinos ir tėvo: kodėl tėvystė nėra idealioji

Motiniškai meilei opoziciška yra tėvo meilė ir apskritai jo ryšys su vaiku. Jei, pasak E. Fromo, motina myli besąlygiškai dėl to, kad yra motina, tai tėvo meilę reikia užsitarnauti.⁴² Todėl moterys ir vyrai savo vaikus auklėja skirtingai, tai yra dėl įgimtų savybių ir socialinių vaidmenų.

Liudvikas linkęs skirstyti vaikus pagal lytis. Sūnus įprasmina jo paties vyriškumą. Jame jis mato būsimą paveldėtoją. Berniukas – jo pasididžiavimas, todėl jam padovanojami kareiviški drabužėliai (jėgos simbolis). Dovana sūnui – tai narciziškas pasididžiavimas savo sūnumi. Dukra vyrui neteikia tokio džiaugsmo, nors ja ir rūpinamasi. Vaikų auklėjimą vyras suvokia visiškai priešingai nei švelnioji mamatė:

„– <...> Čia yra pedagogija. O pedagogija negali apsieiti be drausmės, be bausmės. Pedagogija, paremta vienu švelnumu – tai tik idealistų svajonės.“⁴³

Taip pasiūloma auklėti vargingų žmonių vaikus. Auklėjimas jam visų pirma – bausmė už padarytą neleistiną veiksma. Saviems vaikams taikomi kiti, švelnesni metodai. Tačiau taip pat pasisakoma už griežtumą. Tuo tarpu Marijai nesvetimas švelnumas visiems vaikams. „Mamatės altruizmas apgalvotas iki smulkmenų, įsijaučiant net į valstiečio, neskubaus veikti bei leisti pinigų, psichiką. Tačiau tėvelis visai abejingas mamatės argumentams.“⁴⁴ Tėvas atstovauja valdančiajai pusei. Net vaikas suvokia jo pranašumą prieš motiną galios atžvilgiu:

„– Bet juk visados yra taip, kaip nori tėvelis.“⁴⁵

Taip formuojamas baime paremtas ryšys. Vaikas gerbia tėvą, nes jo bijo. Todėl santykiuose tarp tėvo ir vaikų yra distancija, kurios nė viena pusė net nebando sumažinti. Tėvo globos nesiūlgima, nes motina yra viso to šaltinis. Tai tradicinės šeimos modelis, kai tėvas yra šeimos galva. Iš pažiūros ši šeima, kuriai vadovauja vyras, atrodo laiminga, joje neįvyksta jokių barnių. Kita vertus, ar tradicinis šeimos modelis gali garantuoti laimę, kai moteris yra valdoma, o vaikai besąlygiškai paklūsta tėvui (pažymėtina opozicija: motinos „besąlygiška meilė“, tėvo „besąlygiška drausmė“). Kadangi moteris negali atsiskleisti viešai kaip asmenybė, tad ir jos individualioji patirtis yra nuslepiama nuo vaikų.

Tačiau nors vyras yra valdytojas, bet apysakoje parodomas kaip visiškai iracionalus, išlaidus, irzlus žmogus. Jam priešinga mamatė. Apysakoje ji vaizduojama kaip kruopšti, meniškos sielos moteris, kuri stengiasi būti gera žmona ir motina. Iš vyro to nereikalaujama. Už motinystę, vadinasi, ir už moterystę aukščiau yra vyriškasis gebėjimas griauti ir vėl kurti.

⁴² Fromm E., *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, p. 35.

⁴³ Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 1995, p. 40.

⁴⁴ Žekaitė J., *Šatrijos Ragana*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 199.

⁴⁵ Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 1995, p. 190.

Tai vyrui visuomenės suteikta teisė. Jos individualumas – savotiškas maištas į savo teisę. Tačiau čia akivaizdus XX amžiaus pradžios kontekstas: moterų judėjimas pasiekia moterų sąmonę.

Mamatė yra individualybė. Ji trokšta platesnių horizontų, turi didelių užmojų: „Vyrui ir vaikams gyventi negaliu.“⁴⁶ Čia kyla motiniškumo realizacijos problema: ji aukojasi savo vaikams, bet ne tai yra jos gyvenimo tikslas. Apysakoje užuovėja ir saviraiškos būdas, teikiantis jai malonumą, yra muzika. Muziką mėgsta ir jos vaikai. Jie yra ugdomi. Tėvas mažai dėmesio skiria vaikų lavinimui. Visa turi atlikti motina. „Auklėjant vaikus vyras nėra atsakingas iš esmės, jis tik kartais „padedą“.“⁴⁷ Šiuo požiūriu mamatė vaikų ugdymą suvokia tradiciškai – tai jos pareiga. Tačiau Marija ne tik motina – auklėtoja. Ji yra visuomeniškas žmogus, besirūpinantis savo tautos gerove.

Kita vertus, būtent dėl tariamo savo *nepraktiškumo* ir dalyvavimo visuomeniniame gyvenime, moteris sulaukia vyro priekaištų:

„– Ir vyras turi teisės reikalauti: primo, kad pasitartumei su juo, sekundo, kad pabūtumei drauge valandėlę, užuot rūpinusis per kiauras dienas savo luošiais, ligotais ir kuprotais.“⁴⁸ Moteris savo buvimu tik užpildo vyro sunaikintos gyvybės rezervą. „Gaila, kad visos tos tavo ypatybės yra labai žalingos namų poniai ir šeimininkei.“⁴⁹ To meto moterys stengėsi būti visuomeniškos, tai joms reiškė išsiveržimo galimybę, naują savirealizaciją. Tai kova už savo teises.⁵⁰

Vyras nesuvokia ir neįvertina savo žmonos, jos prigimties. Jis kompensuodamas savo paties nepraktiškumą, išlaidumą priekaištauja savo žmonai. Toks vyro požiūris tik dar labiau skatina Marija užsisklęsti savyje. „Vyras, mylintis moterį, turėtų pamilti ir jos nevaržomą prigimtį. Susiejusi savo likimą su vyriškiu, kuris negali arba nenori pamilti tos kitos jos natūros pusės, moteris neišvengiamai praras dalį savęs ir bus skaudžiai suluošinta.“⁵¹ Tačiau Marijos vyro – Liudviko nuostatas patvirtina ir kita moteris – teta Karusia: „<...> nei literatė, nei muzikė niekadų nėra gera pati, motina nei namų šeimininkė <...>. <...> žmona turi visokiais galimais būdais stengtis daryti savo vyrą laimingą <...>.“⁵² Suponuojamas vyrui palankus, vienareikšmiškas moters prigimties traktavimas: moters vieta namai. Karusia atstovauja tokių moterų tipą, kurioms svarbiausia padaryti vyrą laimingą. Vadovaudamasi

⁴⁶ Ten pat, p. 125.

⁴⁷ Daugirdaitė S., *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių tautosakos ir literatūros institutas, 2000, p. 150.

⁴⁸ Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 1995, p. 72.

⁴⁹ Ten pat, p. 39.

⁵⁰ Juzėnienė V., *Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmojoje pusėje*, Vilnius: VU, 2006, p. 6.

⁵¹ Estés C. P., Ph.D., *Bėgančios su vilkais. Laukinės moters archetipas mituose ir pasakose*, Vilnius: Alma littera, 2005, p. 167 – 168.

⁵² Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 1995, p. 166 – 167.

tradicijomis, kurios remiasi patristine pasaulėjauta: moteris turi aukotis vaikams ir vyrui. Tuo tarpu vyras to daryti (aukotis) neprivalo. Net vaikai jam yra tik jo aplinkos dalis, jais rūpinasi motina. Jo rūpestis apsiriboja pirmąkartiniu vyriškuoju – tėviškuoju suvokimu, jog geras tėvas yra tas, kuris parūpina šeimai maisto. Vertybių skiepijimas, bendravimas, auklėjimas, dažnai paliekamas motinai. Moteris, atsidavusi šiai daliai, vertindama ją kaip vienintelę savo realizaciją, yra nužemintoji.

Pasak J. S. Mill, „Visi vyrai, išskyrus pačius brutaliausius, trokšta, kad jiems artimiausia moteris būtų net ne vergė, o favoritė. Todėl jie praktiškai padarė viską, kad pavergtų jų protą. <...> Visos moterys nuo pat mažens yra auklėjamos taip, kad jos tikėtų, jog jų charakterio idealas yra visiškai priešingas vyrų charakterio idealui; ne laisva valia ir savęs valdymas, bet nuolankumas ir pasidavimas kitų vadovavimui.“⁵³ Tad atsiskleidžia opozicija tarp pačių moterų. Karusia Marijai primenama, kad ji visų pirma žmona ir motina. Vadinas, ji privalo aukotis dėl vyro ir vaikų, užmiršdama save, net atsižadėti sau malonios veiklos. Jos prigimtis forsuotai apibrėžta. Tačiau Mill J. S. Teigia, kad „jei jos galėtų laisvai pasirinkti kitą joms patinkantį gyvenimo būdą ar kitaip pasinaudoti laiku ir sugebėjimais, labai nedaug atsirastų norinčių priimti tą pareigą, kuriai, kaip sakoma, yra gimusios“⁵⁴. Marija negali kovoti prieš savo prigimtį. Ji negali nugalėti pasakos savyje. Ji – idealistė, todėl ji gyvena pagal visuomenės taisykles ir tyliai kenčia. Apskritai kūrinio ryškus idealaus ir praktiškojo pasaulio kontrastas. Idealių pasaulį atstovauja mamatė, ponas Jonavičius, vaikai. Praktiškojo pasaulio atstovai yra Liudvikas, Karusia, Tarvydienė, Boleslovas, Paulina ir kt. Tėvo praktiškumas, motinos jausmingumui priešpastatomas epizode, kai teta Karusia nori išsivežti Irušią gyventi ir mokytis į miestą. Tėvas noriai priima šį pasiūlymą. Jis pasirengęs paaukoti savo dukros vaikystę vardan jos „praktiškos“ ateities. Pats vaikas tėvui negali pasipriešinti:

„– Taip mane sugraudino jūsų gerumas, kad net nerandu žodžių savo dėkingumui išreikšti. Jūsų sumanymas toks netikėtas. Žinoma, skaudu mums būtų skirtis su Irušia, bet tai jos naudai. Žinau, kad Irušia pas jus bus kaip namie. Irušia, padėkok dėdei ir ciociai. Nejudėjau iš vietos. Ašaros jau riedėjo man per veidą.“⁵⁵

Tėvas, priešingai nei motina, primeta savo valią ir reikalavimus. Tėvui svarbiausia ne vaiko išgyvenimai, o užtikrinti jo gerovę. Tačiau motina apgina savo dukrą. Taip parodydama savo kaip motinos pranašumą, nes motinai svarbiausia yra vaiko jausmai ir jo paties norai. Moteris savo vaikams trokšta paties geriausio. Marija, būdama paklusni moteris, pasipriešina svetimų žmonių norui išsivežti jos dukterį. Moteris pasipriešina ir savo vyrui. Ji tampa

⁵³ Mill J. S., Moterų pavergimas, *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki Modernizmo*, sudarė gruodis K., Vilnius: Pradai, 1995, p. 212.

⁵⁴ Ten pat, p. 219.

⁵⁵ Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 1995, p. 189.

kovotoja: iš pasyvo pereina į aktyvą. Ji žino, ką reiškia būti motina: mylėti, globoti ir ginti savo vaikus bet kokia kaina.

Būtent todėl tėvystė negali lygia greta stoti su motinyste, negali būti idealioji. Vyro pozicija tarsi atsvara, kuri labiau pabrėžia mamatės pasiaukojimą ir savirealizaciją: būti motina. Tėvas yra namų ir tvarkos sergėtojas, tuo tarpu motina – vaikų širdžių karalienė, jų sergėtoja ir auklėtoja, jų gyvenimo palydovė ir laimintoja. Ji savo vaikus myli pasiaukojančiai. Šeimos netekties vaizdinys ją baugina, taip atskleidžiama šeimos svarba moteriai. Vaizduojamas tvirtas ir pastovus ryšys, santykiuose su vaikais nėra jokio komplikotumo.

Tradicinės motinystės vaizdavimas priešpastatant tėvo poziciją literatūroje nuo XIX amžiaus iki XX amžiaus antros pusės buvo vienas iš pagrindinių tiek vyrų, tiek moterų prozoje. Šio laikotarpio motina buvo namų šeimininkė, kuri rūpinosi namų tvarka ir gerove. Dažniausiai ji buvo sodietė, darbininkė ar dvaro šeimininkė. Kūriniai atspindi lietuvišką agrarinę tradiciją: veiksmas vyksta Lietuvos kaime, žmogus artimas sava žemei. Todėl jaučiama ramybė ir gamta. Motinystė skleidžiasi kaip natūralus gamtiškas santykis tarp motinos ir vaiko. Todėl motinystės būtis yra idealioji, ne komplikotoji. Šio laikotarpio literatūroje moteris nėra maištautoja, ji dar tik bando išsiveržti iš pasyvo šeimos, realizacijos ir visuomenės atžvilgiu.

Tarybiniais metais padėtis pasikeičia. Moteris tarsi įgyja suverenumą nuo savo vyro, ji turi galimybę save realizuoti kitais būdais, t.y. mokytis (nepriklausomai nuo savo socialinės padėties), kurti, dirbti valdišką darbą (būti nepriklausoma finansiškai). Tačiau moteris tik teoriškai tampa lygi su vyru, tai vadinamoji pseudolygybė. Šalia naujų moters pareigų liko ir senosios: būti motina ir namų šeimininke. Todėl moteris savo moteriškąją ir motiniškąją būtį pradeda suvokti ir atskleisti naujai.

II. Kintantys motinystės metmenys Dalios Urnevičiūtės romane *Revanšas*

1. Tradicinės motinystės kryžkelėje

D. Urnevičiūtė romaną *Revanšas* parašė devintajame dešimtmetyje, todėl priskiriama prie tarybinių moterų – kūrėjų. Šiuo laikotarpiu rašytoja ar poetė buvo traktuojama kaip sentimentalios prigimties kūrėja, kuri dūsauja dėl nukritusių lapų ir išskrendančių paukščių, o visa moterų parašyta literatūra dažnai įvardijama „vangaus aprašinėjimo“ sąvoka. Tuo tarpu vyriškoji literatūra traktuojama kaip „vyriškas žygis“. Tikrai tarybinei moteriai priskiriami tokie bruožai: žavi, bet ribota, švelnesnė negu vyras, jausminga, gyvenanti namų rūpesčiais ir rutina.⁵⁶

Moters realizacija socialistinio režimo metais vis dar suvokiama labai siaurai: moteris geriausiai geba atlikti svarbiausią savo pareigą – būti motina. Akivaizdu, kad nuo tradicijos nepasitraukiama. Antra vertus, moterys – kūrėjos, norėdamos įrodyti esančios ne tik meilės romanų rašytojos, herojės ar skaitytojos, paskutiniaisiais socialistinio režimo metais imasi rašyti tokius romanus ar apysakas, kurios parodytų tikrąją jų gyvenimo padėtį, t. y. netikrą visuomeniškumą, pseudolygybę. Kita vertus, pasak A. Zalatoriaus, „literatūra labiau minta idealais nei tikrove. Tai būtų įtikinamas atsakymas mąstant apie tai, pavyzdžiui, motinystės glorifikaciją devinto dešimtmečio moterų prozoje.“⁵⁷ Išties, moterų – kūrėjų kūrinio centre dažnai buvo motina. Tačiau toji motinystė skiriasi nuo XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje moterų kurtos literatūros, nes pakito gyvenimo sąlygos. Moters realizaciją lėmė jau kiti veiksniai: miestiškoji kultūra, pasikeitę socialiniai vaidmenys. Todėl XX amžiaus pabaigos moterų prozoje motinystė gali būti ne tik idealioji, bet ir komplikuota būtis, šalia tradicinės motinos stoja modernėjanti moteris, (ne)būtinai norinti būti gera motina.

Todėl akivaizdu, kad devintajame dešimtmetyje vis labiau stiprėjo įtampa tarp lyties traktavimo stereotipų, juolab, kad aštuntajame dešimtmetyje praūžusi antroji feminizmo banga pasiekė ir Lietuvą.

Romanas *Revanšas* – tai bandymas pavaizduoti skirtingas moteris – motinas. Kiekviena jų savita vis kitaip. Buvimas motina šiame romane ne vienodai suvokiamas ir atskleidžiamas. Motinystė skirstoma į pozityvią ir negatyvią, ryškinamas moters ir kūdikio

⁵⁶ Daugirdaitė S., *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 73 – 76.

⁵⁷ Ten pat, p. 89.

santykis ar, priešingai, jo nebuvimas. Šiame romane labiau akcentuojamas motinos ir sūnaus ryšys.

Dvi pagrindinės veikėjos yra ir tradiciškos moterys – motinos. Šiame romane jos yra dvi: Nora ir Elžbieta. Abi moterys, jau užauginę savo sūnus, džiaugiasi būdamos motinomis ir motinystę suvokia kaip malonią neišvengiamybę, kaip Dievo dovaną. Jos abi supranta, ką reiškia būti motina, t. y. aukotis dėl savo vaikų. Kita vertus, jos neatsisako savo troškimų ir jų įgyvendinimo, neapsiriboja tik namų ruoša. Šio romano moterys – motinos nespraudžiamos į palyginti siaurus tarybinės moters rėmus: skalbimas, lyginimas, stovėjimas eilėse, laukiant daktariškos dėšros ar kitų deficitinių prekių. Priešingai, jos individualybės. Kiekviena jų, nors kiek ir varžoma to laikmečio standartų, tačiau priima savo sprendimus. Šioms dviem moterims motinystė yra labai svarbi, tačiau jos save geba realizuoti ir kitokiuose amplua.

Nora yra šio romano centre. Ši moteris – motina savo pasaulėžiūra ir savo motiniškumo būties realizacija artimiausia Šatrijos Raganos mamatei. Nora ne tik motina, bet ir kūrėja. Jos vidinis pasaulis labai turtingas. Kūryba – svarbus jos kaip asmenybės raiškos būdas. Kurti – reiškia jausti pasaulį. Tačiau kartu atskleidžiamas to meto visuomenės požiūris, kad moteris negali (nemoka) kurti geros literatūros: „Norisi rašyti. Rašyti apie šlapią žolę, kurią paklupdo rudens lietus. Ji bijo pažvelgti į dangų. Jau suradau ritmiką ir net pirmą eilutę, bet tas įkyrus cenzorius, jau tiek metų persekiojęs mane, sulaiko: O kam reikia tokio eilėraščio? Kur dingti nuo tų nereikalingų eilėraščių?“⁵⁸

Moteris priversta prisitaikyti prie to, ką jai primygtinai bruka aplinka, t.y. visuomenė, kuri remiasi patristine tvarka. Net moters vidinis išgyvenimų pasaulis yra suskaidomas į tai, kas yra „gerai“ ir „tinkama“ rašyti, galvoti, ir tai, kas ne. „Gyvenimas muskulinistinių konvencijų ir savivalės valdomame pasaulyje yra košmaras, kasdienė kankynė, sukelianti moters depresiją, beprotybę, net savižudybę <...>.“⁵⁹ Nora prisitaiko. Todėl ir jos motinystė remiasi krikščioniškąja pasaulėjauta – aukotis sūnui.

Noros gyvenimą įprasmina jos sūnus Joris. Kai sūnus išvažiuoja gyventi į Maskvą, moteris jaučiasi be galo vieniša ir pažeidžiama, ji tampa apatiška net supančiai aplinkai: „Prieš tris dienas atvažiavau į ištuštėjusius kūrybos namus, į ištuštėjusį pajūrį. Dirbti nepradėjau. Suglebias, man toks nebūdingas, nepraeina.“⁶⁰ Ištuštėjęs miestelis, tuštuma, kurioje ji dabar gyvena, tai ne tik fizinė esatis, tai ir jos vidinė tuštuma. Ir tuojau paaiškėja viso to priežastis – jos sūnaus išvykimas: „Kol augo Joris, buvau stipri. Užaugo. Nejau užaugo? Kada ir kur jis tiek užsigrūdino, kad parodytų šitokį užsispyrimą? Išvažiavo...

⁵⁸ Urnevičiūtė D., *Revanšas*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 10.

⁵⁹ Pociūtė R., „Feministiniai tekstai – atviri rizikai“, sudarė Pavilionienė M. A., *Feminizmas ir literatūra*, Vilnius: VU, 1996, p. 104.

⁶⁰ Urnevičiūtė D., *Revanšas*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 5.

Pasijutau nykiai jauna ir viena. <...> Nemoku rūpintis tik savim...“⁶¹ Motinai sunku susitaikyti su esama situacija. Vidinė stagnacija išduoda, jog moters gyvenimo varomoji jėga yra jos vaikas. Pasak S. de Beauvoir, „<...> tai kūnas egzistuojantis kitam kūnui ir jo dėka.“⁶² Motina, augindama ir globodama savo kūdikį, iš jo gauna grįžtamąjį ryšį – jo meilę ir palaikymą. Vadinasi, ne tik motina globoja savo sūnų, bet tai atlieka ir vaikas. Tas ryšys sujungia motiną ir vaiką, bei suteikia motinai stiprybės. Kita vertus, pabrėždama savo amžių, moteris atskleidžia savo moteriškas ambicijas. Tai jau priešinga tipiskai tradicinei motinystei.

Moteriškumas susilieja su motinystėje, tačiau riba išlieka. Kita vertus, moteriškumas tarsi dar vienas būdas save realizuoti kaip motiną, dar labiau patikti sūnui, priartėti prie jo: „Man gėda, bet moteriškasis gudrumas gyvas many. Jis visada buvo gyvas, ir net Joriui aš sugebėdavau patikti.“⁶³ Moteris gėdijasi moteriškumo, nes ji yra motina, o motinai (pagal krikščioniškosios pasaulėjautos reikalavimus) netinka būti geismų objektu. Savo išvaizdą moteris įvardija žodžiu „patogu“: patogi šukuosena, patogi eiseną, patogūs rūbai ir pan. Romano moteriai svarbiausia būti motina, o brangiausias žmogus yra jos sūnus. Norai svarstant apie sūnaus išvažiavimą, jai mylimasis pasako:

„– Mes, sūnūs, labai mokame slėpti nuo motinų tokius dalykus. Taip jau yra... Jos turi nujausti... Mes to tikimės iš jų... Jis parodo ištiesta ranka baltąjį chrizantemos žiedą ir pasako lengvai, paprastai ir kažkaip amžiams įsimintinai:

– „Angelas Viešpaties apreiškė panai Marijai, ir prasidėjo iš šventosios dvasios!“⁶⁴

Taip iš vyriškosios pozicijos yra traktuojama motinystė, o moteris tai priima ir realizuoja save kaip tradicinę motiną – pagal šventosios Mergelės Marijos paveikslą. Mergelės Marijos įvaizdis dažnai kartojasi, vaizduojant tradicinę motinystę tiek moterų, tiek vyrų prozoje, pvz., Šatrijos Ragana *Sename dvare*, Vilė Vėl *Kur vasara amžina*, V. Jasukaitytė *Stebuklinga patvorių žolė*, R. Granauskas *Gyvenimas po klevu*, J. Tumas – *Vaižgantas Nebylys* ir kt. Kita vertus, moteris negali suvokti savo vienatvės, nes gyvena praeities laike su savo sūnumi.

Susilpnėjęs šiam ryšiui, t.y. sūnui išvažiavus, motina tampa statiška. Jos laimė matuojama sūnaus buvimu ir palaikymu: „Parašyk, sūnau! Be tavęs aš nemoku būti laiminga.“⁶⁵ Sūnus – tai jos dalis. Jis ne tik įprasmina Noros gyvenimą, bet yra į ją panašus. Tad žiūrėdama į savo vaiką jame mato save (pirminis narcisizmas). Moteriai – motinai tai laimė, nes ji yra Gamtos paliktos tradicijos tęsėja, kuri save įprasmina vaikuose.

⁶¹ Ten pat, p. 6 – 11.

⁶² De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 574.

⁶³ Urnevičiūtė D., *Revanšas*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 25.

⁶⁴ Ten pat, p. 22.

⁶⁵ Ten pat, p. 71.

Motina saugo savo sūnų, ji rūpinasi juo jau užaugusiu, jaučia jį per atstumą. Jaučia, kad jam sunku ir dėl jo išvykimo kaltina Jorio merginą. Antroji moteris, t.y. sūnaus mergina yra tarsi priešininkė, ji nepatinka Norai: „<...> Aistė man nepatiko. <...> manyje užvirdavo toks pyktis, jog galėjau skelti antausį. Beje, Aistė visuomet nemaloniai kvepia. <...> Mergaitė – gėlelė... Kokia ten gėlelė. <...> Aistė nė nebandė suartėti su manimi.“⁶⁶ Anyta ir marti – tarsi amžinos priešininkės. Tai dažniausiai pasitaikantis bendravimo modelis tiek lietuvių kultūroje ir literatūroje (šis archetipinis vaizdinys gajus pasakose, o individualiojoje literatūroje pirma jį atskleidė J. Beniuševičiūtė – Žymantienė apysakoje *Marti*), tiek ir kitų tautų sąmonėje. Moteris lygina save ir atėjūnę, tarsi norėdama atrasti gerų savybių, t.y. to, kuo ji (galbūt būsima marti) būtų panaši į ją (anytą). Panašumų neatradusi, Nora pasidaro nepakanti šiai merginai. Pasak S. de Beauvoir, motina visada savo dukterijje ieško antrininkės, o jos neatradusi jaučiasi išduota⁶⁷. Nors Aistė Norai ir nėra dukra, tačiau lietuvių liaudyje įprasta marčią laikyti dukra. Todėl šių dviejų moterų ryšys negatyvus. Tos pačios lyties atstovė kelia pasipiktinimą, ji kėsinaisi atimti sūnų, o motina, kuri jį užaugino, jaučiasi bejėgė: „Jis išdavė lizdą, jo šilumą, mane...Nejaugi seksas yra tokia galybė?! Jis veda mūsų berniukus it pusaklius, jie kniumba ant paauglišių krūtų ir pamiršta viską, kuo iki šiol gyveno.“⁶⁸ Lizdo motyvas atskleidžia šeimos svarbą moters gyvenime: iširus lizdui – šeimos nebelieka. Antra vertus, moteris jaudinasi, nes mato, jog sūnus kartoja savo tėvų ir net senelių gyvenimo ir šeimos kūrimo modelį, t.y. kuria šeimą neturėdamas tvirto pagrindo. Motina įspėja sūnų, tačiau sūnus patarimų nesiklauso, taip įrodydamas savo suverenumą. Motina suvokia, jog nebegali savo sūnaus motiniškai valdyti: „Bet pasakiau: “Nepasidarykit vaiko, kol neaišku, ar visam gyvenimui!” Ar ne beprasmiška?“⁶⁹

„Freudas mano, kad motinos ir sūnaus ryšys mažiausiai dviprasmiškas, tačiau iš tikro motinos, kaip ir žmonos ar mylinčios moters, požiūris į vyriškąją transcendenciją yra dviprasmiškas; jeigu jos vedybinis ar emocinis gyvenimas padarė ją priešišką vyrams, ji jaus pasitenkinimą valdydama patiną, prilygintą vaikui <...>. Net ir tuomet, kai būdama kuklesnė ji <...> gerbia savo sūnų kaip būsimą didvyrį, vis tiek stengiasi nužeminti jį iki imanentiškos jo realybės, kad įsitikintų, jog jis priklauso jai <...>.“⁷⁰ Moteris prisitaiko prie visuomeninių normų, bet motinystėje kompromisas sunkiai pasiekiamas. Jos, Noros, motiniški instinktai liepia saugoti, atriboti sūnų nuo šios merginos. Tačiau sūnus maištauja, jis nori atsiskirti ir tapti visiškai savarankišku. Šis berniuko atsiskyrimas yra abiejų (motinos ir sūnaus) gyvenimo lūžis, kuris sunkiai išgyvenamas. Tačiau toks lūžis būtinas. Motinai nėra nieko svarbiau už

⁶⁶ Ten pat, p. 16.

⁶⁷ De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 596.

⁶⁸ Urnevičiūtė D., *Revanšas*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 28.

⁶⁹ Ten pat, p. 11.

⁷⁰ De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 596.

vaiko meilę ir suvokimą, kad esi reikalinga savo sūnui. Šiuo atveju vaikui „<...> pradėjus nuo jos tolti, iš tiesų mylinti motina lieka ta, kuri laimingesnė duodama, negu imdama, ir yra išsisknijusi savo pačios egzistencijoje.“⁷¹ Nora balansuoja ant šios ribos. Ir tik vėliau, Norai susipažinus su Elžbieta (jos mylimojo motina), požiūris į berniuko išėjimą pasikeičia. Ji susitaiko su savo moteriškąja dalimi ir dalia. Taip sukurama moteriškoji kultūra, viena moteris perduoda patirtį kitai. Formuojamas naujas požiūris į save ir motinystę. Su šiuo gyvenimo lūžiu Noros motiniškumas pereina į kitą lygį – brandesnį, mažiau egoistišką, bet rūpestis išlieka.

Motiną ir sūnų skiriantis atstumas (ir fizinis, ir psichologinis) tarsi vakuumas, tuštuma, dėl kurios kalta mergina. Tačiau motiniški jausmai perskrodžia tuščią erdvę, sūnus grįžta pasiguosti motinai. Net trumpam sūnui grįžus į motinos namus, Norą aplanko pilnatvės jausmas. Tačiau ji graužiasi, kad su jais kartu yra ir Edvinas, jos mylimasis. Vyras yra svetimas šioje dviejų žmonių sukurtoje intymioje aplinkoje: „Čia miegos Edvinas. Tuo viskas pasakyta, į mūsų rojų, mūsų pasakų gūžtą, ateina svetimas žmogus.“⁷² Jis padalina laiką ir erdvę. Moteris išplėšiama iš idealizuojamos praeities, pabrėžiamas dabarties svarbumas. Tai, kas priklausė tik jai ir jos sūnui, dabar priklauso ir Edvinui.

Sūnus jaučia nepasitenkinimą ir pavydą. Joris, įpratęs gauti visą motinos dėmesį, dabar yra priverstas juo dalintis su motinos mylimuoju. Motina, kuri augina sūnų viena, turi pasišvęsti tik jam, kad berniukas jaustųsi esąs vienintelis vyras, t.y. visavertis tėvo pakaitalas. Todėl manoma, kad tokios padėties moteriai negalima antrą kartą tekėti ar net išsimylėti. Nora jaučiasi kalta, ji – išdavikė. „Kaltės jausmas – viena kertinių sąvokų kalbant apie motinystės psichologiją.“⁷³ Motina išdavikė – taip įvardija ir sūnus Joris, stipriai įžeisdamas savo motiną. Taip sūnus atskleidžia tipiską vyrišką savininkiškumo jausmą, kuris tarsi jo padermės teisė, teisė į moterį, šiuo atveju motiną. Jis pasinaudoja savo patiniška privilegija. Vyras visada trokšta pirmauti, tad pirmavimas prieš kitą vyrą yra ne ką mažiau svarbus.

Akivaizdu, kad nepaisant jokių kliūčių, maištavimo, motinos ir sūnaus ryšys labai stiprus, todėl nenutrūkstantis. Nora užaugino sūnų viena, saugojo jį nuo blogo tėvo, neigiamos aplinkos. Moteris stengėsi, kad vaikas nebūtų alkanas, skiepijo vertybes ir moralines normas. Nora paklūsta tipiskai patriarchalinei, krikščioniškai ideologijai: būti gera, pasiaukojančia motina. Tradicinė motina (sąmoningai ar ne) sau pavyzdžiu laiko mergelę Mariją. Tačiau augindama vaiką viena, ji yra pažeidžiamesnė dėl visuomenės požiūrio. „XX a. pabaigoje, be tradicinės šeimos įsigali netradicinės šeimos: nusituokusios šeimos; nepilnos šeimos, kuriose

⁷¹ Fromo E., *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2006, p. 41.

⁷² Urnevičiūtė D., *Revanšas*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 27.

⁷³ De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 391.

yra tik vienas vaikų globėjas ir – tėvas ar motina <...>“⁷⁴ Toks šeimos modelis ateina ir į literatūrą. Parodoma moters padėtis tokioje situacijoje, atskleidžiamas stereotipinis, dažnai vienišą moterį žeidžiantis požiūris. Moteris, auginanti sūnų viena, yra grėsmė kitų santuokoms. Todėl Nora laiko distanciją, kuri vyrų dažnai klaidingai traktuojama. Tai suvokiama kaip šaltumas arba didelis seksualumas (įrodo buvusio vyro požiūris). Pirmuoju atveju moteriai – motinai neįmanoma jaustis laimingai, nes ji atstumia priešingą lytį, antruoju – moteris yra motina, todėl negali kelti panašaus pobūdžio jausmų kitai lyčiai.

Kita vertus, Noros motiniškumas jai ne našta, ji tai suvokia kaip savirealizaciją ir gyvenimo džiaugsmą. Ji nori sūnuje matyti save, bet nenori atpažinti jo tėvo. Tėvas antagonistas, visiškai neigiamai konotojamas. Vyro požiūris į vaiką labai skiriasi nuo motinos jausmų: „Vaikų Ermitui nereikia. Ne! Jis – „už“! Tai natūralu, tai gamtiška, tai normalu ir gražu, bet čiupinėti juos negeidžia.“⁷⁵ Moteris yra gamtiškosios tradicijos tęsėja, tad gimdyti jai natūralu, kaip ir geisti būti motina. Vyras paliekamas būti viską griauančia ir statančia civilizacijos jėga, juk jis inžinierius, jis kūrėjas. Vyras – mirtina grėsmė tiek moteriai, tiek vaikui, jo sūnui: „Anželas irgi tada po langais vaikščiojo, <...> o aš nedegiau šviesos, ir pametusi patalynės raukšlėse čiulptuką kišau Joriui į burnytę pirštą, kad tas nerėktų. <...> Gal bijojau, kad nešautų?“⁷⁶ Moteris, būdama fiziškai silpnesnė už vyrą, visomis išgalėmis stengiasi apsaugoti savo kūdikį. Vaiko saugumas visų svarbiausias. Baimė prarasti kūdikį pažadina itin stiprius saugos instinktus.

Tačiau moteris savo vaiko taip pat saugoma. Prieš jos mirtį ji tarsi išgirstą savo vaiko šauksmą: „Atsigrėžė, nes lyg Joris pašaukia ją: „Nereikia, mama!“⁷⁷ Vaikas bando apsaugoti motina nuo kito vyro, nuo savo tėvo. Tačiau motinos troškimas sūnui išrūpinti geresnę ateitį nugali: ji sėda į buvusio vyro automobilį. Ši kelionė jai atneša pražūtį. Vadinas, motinystė moteriai yra jos tragedijos lėmėja. Net po motinos mirties, per šermenis, sūnus atiduoda motinai pagarbą: klūpi prie jos karsto, taip pat nepalieka jos vienos. Ryšys tarp motinos ir vaiko lieka. Taip suartėjama su Šatrijos Raganos pasaulėjauta: *Vivis mater*. Motina yra tęsėja, net po mirties ji išlieka gyva savo vaikuose.

Antroji motina, įkūnijanti tradicinės moters – motinos paveikslą, yra Elžbieta. Senoji Elžbieta savo tipažu primena J.Tumo – Vaižganto apsakymo *Nebylys* vieną pagrindinių veikėjų – senąją Butkienę. Elžbieta vitališka asmenybė, ji yra savo sodybos šeimininkė. Pagal jos paliepimą vykdomi ar sustabdomi visi darbai. Elžbieta turi du sūnus, t.y. Edviną (Noros

⁷⁴ Pavilionienė M. A., *Lyčių drama*, Vilnius: VU, 1998, p. 41.

⁷⁵ Urnevičiūtė D., *Revanšas*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 48.

⁷⁶ Ten pat p. 6.

⁷⁷ Ten pat p. 59.

mylimasis) ir Rudolfą. Akivaizdu, kad sūnų santykis su motina nevienodas. Edvinas yra numylėtasis sūnus. Tuo tarpu kitas sūnus „Taip ir jutai, kad Rudolfas atkiršta šaka.“⁷⁸

Rudolfas – sūnus pirmagimis, pagal tradiciją tarsi priskiriamas tėvui, juolab, kad ir išoriškai buvo į jį panašus. O juk Elžbieta ištekėjo už savo vyro jo nemylėdama ir jo iki gyvenimo galo taip ir nepamilo, todėl Rudolfas tarsi atkentėjo už tėvo padarytas skriaudas. Rudolfas buvęs stipresnio būdo nei Edvinas, mokėdavęs pakovoti, buvo ir savarankiškesnis. Edvinas švelnesnio būdo, todėl motina jam jautė didesnę palankumą, labiau juo rūpinosi. Tačiau motina gal ir ne visai lygiai, bet mylėjo juos abu. Motinystė moteriai – didžiausia vertybė. Kadangi moteris neturėjo tikros meilės savo santuokoje, ji ją kompensavo savo motinyte. Moteris stengėsi, kad vaikams nieko netrūktų, rūpindavosi namais. Tai visiškai tradiciškas požiūris į šeimą. Vaikams suaugus, bendravimas kiek pakito, nes vienas sūnus vedė.

Nuo pirmagimio Elžbietą, kaip ir Norą, skyrė jos sūnaus mylimoji Hana. Hanos ir anytos santykis neigiamas. Romane esti dvi opozicijos, t.y. vyras ir moteris bei moteris ir moteris. Antroji stereotipiškai įprasmina anytos ir marčios santykius. Tai dvi moterys kovojančios už vieną vyrą. Elžbieta marčiose (kaip ir Nora) tarsi ieško panašumų su savimi. Kadangi tarp Elžbietos ir Noros panašumų yra – jos sutaria. Apie anytą savo užrašuose Nora įrašo: „Taigi Elžbieta Galdis – sūnų motina – tapo mano anyta pirmiau, nei jos sūnus tapo mano vyru.“⁷⁹ Su antrąja marčia – priešingai: „Marti priėjo prie Elžbietos ir linktelėjo, lyg ruoštųsi ją pabučiuoti. Bet Elžbieta tuo momentu šuktelėjo virtuvės pusėn <...>.“⁸⁰ Elžbieta, pati vyro namuose nesvetingai priimta ir buvusi tik „tarnaite“, savo pirmosios marčios padėties nesupranta ir net nebando su ja suartėti. Antra vertus, ši nesantaika slypi dar giliau – etninėje kilmėje.

Elžbieta Galdis yra lietuvė, kuriai be galo brangi jos žemė, jos tėvynė Lietuva. Jos marti yra lenkaitė, o šią tautą senoji įvardija kaip grobikišką (Lietuvos požiūriu). Iš senosios lūpų išsiveržia dar gilesnis skausmas: „Aš palikau savo tėvynę, ištekėjau už kitos tautos žmogaus, tegu ir broliškos, kentėjau visą savo gyvenimą – šeima nebuvo darni... Kai Karolio paklausiau, ar jis leis tave lietuviu užrašyti, jis pasakė: „Vyrs yr!“ Taigi...<...> Jis [Rudolfas] tą pačią nuodėmę padarė kaip aš. Mano laikais tai buvo gelbėjimasis nuo mirties. Maža tauta turi už kiekvieną kraujo lašą kovoti.“⁸¹

Kančia ir tėvynės ilgesys labai stiprūs. Elžbieta įkūnyta tautos gyvastis. „Ne mokyti vyrai išsaugojo kalbą, bet motinos, ant kurių kaulų jau žiba saulė su žvaigždėmis.“

⁷⁸ Ten pat p. 122.

⁷⁹ Ten pat p. 23.

⁸⁰ Ten pat p. 119 – 120.

⁸¹ Ten pat p. 123.

(Simonas Daukantas)⁸² Motina lietuviškųjų tradicijų ir kalbos saugotoja. Ji moko vaikus savo gimtosios kalbos. Tačiau jai to neužtenka, jai reikia tėvynės, nes gyvendama kitame krašte, kitoje tautoje netapo sava. Elžbieta tik savo lietuvei marčiai, t.y. Norai, o ne savo vaikams, patiki pamaitinti jos žaltelį net tada, kai jos (Elžbietos) jau nebebus. „Žaltys Senovės Lietuvoje – dievų įsikūnijimas, namų globėjas, derlingumo, vaisingumo, šeimos gausumo, visokios laimės ir gerovės nešėjas, turėjęs antgamtinės galios.“⁸³ Moteris didžiuojasi savo etninėmis šaknimis. Kadangi jos pačios šeima „nebuvo darni“, ji nori tai kompensuoti iliuzija apie geresnį gyvenimą. Moteris maitindama „savo žaltelį“ tiki, jog jis namams gali atnešti laimę ir šeimos pagausėjimą.

Stiprus tikėjimas ir likimas atiduoda duoklę senajai motinai: Edvinas parveža namo „nupirktą mergaitę“. Senoji atgyja. Mažas vaikas senąją motiną priverčia pasveikti, nors prieš tai Elžbieta negalavo. Atgyja ir jos motiniškumo instinktas, juolab, kad mergaitė yra lietuvaitė. Moteris mergaitę prižiūri, kelia naktimis tarsi prie savo kūdikio. Už tą rūpestį jai yra atlyginama: „Elžbieta mergytei turėjo nepaprastos galios, tuo tarpu kiti šituo pasigirti negalėjo.“⁸⁴ Atsiradusi mergaitė pakeitė motinos ir sūnų bendravimo modelį. Per šią mergaitę sūnaus (Edvino) ir motinos santykiai dar labiau sutvirtėja. Sūnus, pats neturėdamas savų vaikų, parveždamas svetimą vaiką, našlaitę, jai padovanoja anūkę – dukrą, o svarbiausia lietuvaitę, kurios ji taip troško: „Griebk šitą kraujo lašą, Elžbieta, ir užaugink žmogų Lietuvai“, – pasakė ji sau ir ištiesė rankas.“⁸⁵

Sūnus jaučiasi atsidėkojęs motinai, nes ji visada svajojo turėti dukrą ir užauginti bent vieną vaiką ne Latvijai, o Lietuvai „<...> motinai reikėjo dukters.“⁸⁶ Pasak S. de Beauvoir, moteris sąmoningai pirmagimio trokšta vyriškos lyties, antro vaiko lytis nėra tokia svarbi. Mergaitė motinai pirmausia yra padėjėja, jos paslapčių saugotoja, tik su dukra gali būti suokalbininkės. To Elžbietai trūko. Be to, pagimdžius mergaitę, ji būtų galėjusi pati nuspręsti tautybės klausimą – užrašyti mergaitę lietuvaitė esant.

Elžbieta moteris – motina, kurios troškimas auginti vaikus pagal dievo įsakymus Lietuvai išsipildo. Ji senatvėje sulaukia atlygio už visą savo gyvenimo vargą, nes visą savo santuokinį gyvenimą ji aukojosi dėl vaikų, todėl ir nekelia atgal į Lietuvą. Kita vertus, senatvėje ji pasielgia egoistiškai: palieka savo senuosius namus Latvijoje ir atvažiuoja gyventi į Vilnių. Taip ji išskaudina savo sūnų, tačiau dabar sūnus sutinka dėl savo motinos pasiaukoti. Todėl akivaizdu, kad motinos ir vaiko ryšys (ginti, mylėti, atsiduoti visam gyvenimui) susieja motiną ir vaiką nepriklausomai nuo jų amžiaus.

⁸² Kavolis V., *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992, p. 77.

⁸³ *Simbolinių reikšmių žodynas*, sudarė Lapinskienė L., Panevėžys: Magilė, 2004, p. 175.

⁸⁴ Urnevičiūtė D., *Revanšas*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 134.

⁸⁵ Ten pat, p. 111.

⁸⁶ Ten pat, p. 117.

2. Moderniosios motinystės link

Romane vaizduojama visiškai kitokia, priešinga motinystė tradiciškai suvokiamai. Jau tarybinėje moterų literatūroje tradicinė motinystė nebėra vienintelis formatas. Kaip alternatyva pateikiama ir kita galimybė: moteriškumas neištirpsta motinystėje. Kitaip tariant, artėjama prie šiuolaikinio, demistifikuotos motinystės suvokimo. Atskleidžiami ir visiškai kitokie motinystės niuansai: moteris gali atsisakyti gimdyti (aborto galimybė), motina gali tapti ir psichiškai nesveika moteris, motina gali būti žiauri, nemotiniška net savo vaikui. Todėl Norai ir Elžbietai priešpastatomos kitos moterys – motinos, t.y. Albinutė, Aistė ir Edvisė. Jų motinystė ypač komplikuota.

„Vidutinei tarybinei moteriai tekdavo per gyvenimą 6 – 8 abortai, tačiau nebuvo negirdėta ir 18. <...> Urnevičiūtės romano *Revanšas* <...> idealus herojus kaip princas, ieškąs nuotakos žiūrėdamas, ar tilps jos koja į stiklo kurpę, laukia savo gyvenimo moters kiekvieną įvertindamas pagal tai, galėtų ji pasidaryti abortą ar ne.“⁸⁷ Toks vyro požiūris dar labiau įpareigoja moterį. Jos pačios sprendimai nustoja prasmės: ji turi prisitaikyti prie vyriško požiūrio, kuris dažnai esti nevienalytis, t.y. pastoti tada, kai jam, vyrui, patogiu, priešingu atveju, moteris turi išsižadėti savo kaip patelės triumfo – gimdyti. Tai galima iliustruoti tokiais lietuvių literatūroje esančiais pavyzdžiais: P. Orintaitė *Paslėpta žaizda*, A. Vienuolis *Paskenduolė*, M. Sluckis *Adomo obuolys* ir kt.

„Nedaug tėra temų, kurias liesdama buržuazinė visuomenė labiau veidmainiautų: abortas – šlykštus nusikaltimas, apie kurį draudžiama net užsiminti. Jeigu rašytojas aprašinėja gimdyvės džiaugsmus ir kančias, – viskas puiku; vos jis prabyla apie abortą pasidariusią moterį, iškart apkaltinamas kapstymuisi mėšle ir žmonijos juodinimu <...>.“⁸⁸ Kita vertus, patristinio mąstymo visuomenė net nesusimąsto, kad vis dėlto didžiausi abortų šalininkai yra vyrai, nes moteriai pastojus, ji lieka su savo kūnu viena. Todėl, bijodama visuotinio pasmerkimo (vėlgi patristinis mąstymas), moteris darosi abortą arba renkasi savižudybę (atsispindi XX a. pradžios lietuvių literatūroje).

Albinutė tokia moteris. Už savo apsisprendimą pasidaryti abortą jai tenka brangiai sumokėti – išvykti iš gimtųjų namų. Moterį pasmerkia visi jos giminaičiai: tiek vyrai, tiek ir moterys. Ji yra blogoji: „Mane ypač sužeidė Albinutė. Maniau, kad ją pažinau kaip save. Dar labai jaunas buvau, bet siūliau visą likusį gyvenimą gyvent dėl jos ir jos vaiko. Gyvent, kaip

⁸⁷ Daugirdaitė S., *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros tautosakos institutas, 2000, p. 89.

⁸⁸ De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 559 – 560.

mano tėvas su savo seserimi. Ji nepaklausė manęs.“⁸⁹ Jai priešpastatoma Nora, motina, sugebėjusi pagimdyti bei užauginti sūnų viena ir dar „gigantiškomis pastangomis“. Albinutė už tokį poelgį išmetama iš bendruomenės rato. Ji dabar amžiams lieka atstumtoji. Tai slepiama nuo kaimynų, nes laikoma didžiausia gėda. Galdžių sodyba kaimo puošmena ir savotiška šventovė, o giminės vardas turi išlikti nesuteptas. Tai savotiškas Butkių sodybos analogas (Vaižgantas *Nebylys*).

Merginos gėdijasi net motina (Genė), nors jos ir neišsižada. Albinutės poelgis užtraukia nešlovę net jos pačios motinai. Motina nebyliai kaltinama, jog nesugebėjo dorovingai išauklėti savo dukters:

„<...> – atsigrįžo Genė į Edviną. Jaunas, gražus vyras! O ką tu užgyvenai? Galėtum šeimą turėti. Nereikėtų pataikauti motinai ir rankioti pamestus vaikus.

– Visokių yra, visokių reikia, Vieni svetimus renka, kiti – savus žudo. Genė sukosėjo ir su kosuliu metė dar didesnę kaltinimą:

– Negalit jūs Albinutės per slenkstį įsileisti! Neduokdie, kokie šventašūdžiai!

– Eik, padirbėk ir nusiramink, – pasakė Elžbieta.“⁹⁰

Dirbtinis moters kosulys įrodo jos sumišimą ir gėdą, tačiau kartu ji kovoja už savo dukrą, suvokdama jos moralinę kaltę. Moteris nuoskaudą bando numalšinti puolimu. Kita vertus, ji dėl dukros poelgio turi atkentėti – „eik padirbėti“. Albinutė vaizduojama ne tik kaip motinystės džiaugsmo atsisakiusi moteris, bet ir kaip bloga dukra.

Albinutės motinystė suvokiama kaip apsimetėliška. Neišsaugojusi pirmosios gyvybės, ji neverta būti motina apskritai. Moteriai pagimdžius kūdikį, visuomenės nuomonė nepasikeičia – ji žudikė: „Dabar ji ištekėjusi, turi sūnelį. Negaliu matyti, kaip ji jį rengia, maitina, glosto...Aš stengiuosi neparvažiuoti, kai ji vieši namuose.“⁹¹ Antra vertus, moteris, pasidariusi abortą, yra labiau smerkiama už tą, kuri pagimdo, bet išsižada savo kūdikio.

Kita motina, kurios santykis su jos vaiku ir požiūris į motinystę atskleidžiamas itin komplikuotas, yra Noros marti Aistė. Pirmiausia ši moteris vaizduojama kaip išorinį pasibjaurėjimą kelianti. Jos kūnas, kuris yra ir motinos kūnas, yra atgrasus:

„– Nežiūrėkit! – pasakė Aistė kažkaip koketiškai.

– Į ką? – paklausė Edvinas. – Į ką nežiūrėt? Į tavo plaukus, kurių tu nei plauni, nei šukuoji, į tavo, atleisk, kojas, kurių tu pagal paskirtį seniai nenaudoji. O tavo, atsiprašant, kitos grožybės yra šlykščios, nes esi smirdinti beždžionė!“⁹²

⁸⁹ Urnevičiūtė D., *Revanšas*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 21.

⁹⁰ Ten pat p. 158.

⁹¹ Ten pat p. 21.

⁹² Ten pat p. 107.

Moters – motinos kūnas paprastai įgyja pagarbaus sakralumo, tačiau šiuo atveju yra priešingai, nes Aistė atsisako būti motina pagal Mergelės Marijos paveikslą. Jai motinystė – tik reprodukcinis veiksnys, t.y. tik pagimdyti. Pagimdžiusi kūdikį ji atsisako juo rūpintis: „Tačiau Aistė parodė savo charakterį:

– Kodėl aš turiu kentėti dieną naktį? O Joris?! Tegul jis ir maitina! Kas man darbo, kur jis? Tu geradaris – tu ir maitink!

– Tuoju pat pamaitink kūdikį, išblykšdamas tyliai pasakė Edvinas. – Man gėda prieš šituos žmones. Ką jie pagalvos apie mūsų moteris!?

– O aš ne moteris – aš merga! <...> Aistė baisiausiai užsirūstinusi atėmė iš Violetos Arkadjevnos kūdikį ir, išsitraukusi kietą juodu speniu krūtį, įkišo šitą juodą daiktą jam į burnytę.“⁹³

Motinos krūtis ne erotinis objektas, ji gali būti visiškai laisvai rodoma. Maitinimas krūtimi paprastai suvokiamas kaip šventas ryšys tarp motinos ir kūdikio. Tai stereotipinis krikščioniškas vaizdinys, sužadinamas šventųjų paveikslų, kuriuose vaizduojamos šventosios moterys – motinos. Tačiau šiuo atveju vaiko maitinimas yra tik biologinių vaikų poreikių patenkinimas, nes motina savo vaikui nejaučia gilesnių jausmų. Motinos krūtis taip pat palyginama su daiktu, ne, pavyzdžiui, su gyvybės jėgos šaltiniu. Tai motiniškumo nukarūnavimas. Moteris traktuojama kaip patelė, t.y. gyvūnas atliekantis jam skirtą funkciją, t.y. pamaitinti kūdikį. Jos pienas desakralizuotas, tai tiesiog skystis kūdikio alkiui numalšinti. Vaikui panorėjus valgyti, jai įsakoma: „Melžk!“. Ji pati apibūdinama, kaip „dvokianti prarūgusiu vienu trenkianti merga“. Pienas Antikoje ir Senajame testamente suvokiamas kaip aukščiausio gėrio ir palaiminto gyvenimo simbolis. Todėl maitinanti motina tarsi suteikia savo kūdikiui dieviškojo palaiminimo. Prarūgęs pienas tai moters motiniškumo išdava – ji ne motina. Moteris atsisako pripažinti vaiką savo dalimi. Jis – moters kančios ir priklausomybės objektas, t.y. sopuliuose pagimdytas sopulys, kuris neišprasmina jos gyvenimo, o priešingai, daro jį nepakeliamą. Todėl ji nenori savo kūdikio. „<...> žiaurus motinystės aspektas žinomas nuo seno, tačiau „blogos motinos“ įvaizdis buvo veidmainiškai eliminuotas sugalvojus pamotės tipą: tai antroji žmona, kuri kankina mirusios „geros motinos“ vaiką.“⁹⁴

Kūdikio verksmas stichiškas, išduodantis jo baimę ir nerimą, šalia savo motinos jis jaučiasi nesaugus, nes nori išgyventi. Jis jaučia mirties grėsmę sau. Nepaliaujamas vaiko klyksmas nejaudina jo motinos. Taip suardomas motinos ir vaiko ryšys. Jo gyvybė nuo jos nebeprisklaido. Kai motina išeina, vaikas nurimsta: „Kitoje stotelėje Aistė išlipo. <...> Nuėjo.

⁹³ Ten pat p. 106.

⁹⁴ De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 592.

Dingo... <...> Ir vaikas verkė visai nedaug, tapo ramesnis, lyg pajutęs, kad didysis pavojus praėjo.“⁹⁵

Vienas pačių ryškiausių (anti)motinystės epizodų yra tas, kai Aistė nutaria perduoti savo kūdikį. Tai finalinis jos kaip motinos apsisprendimas. Šis apsisprendimas išvaduoja ją kaip moterį, bet pasmerkia kaip motiną. Atskleidžiamas jos požiūris į savo kūdikį ir visą motinystę. Kartu yra patvirtinamas labai stiprus Noros, kaip tikros tradicinės motinos, ryšys su jos sūnumi, nes nuo šios moters ji instinktyviai stengėsi savo sūnų apsaugoti, o kartu ir savo galimą/būsimą anūkę. Moteris perduoda savo kūdikį, tarsi Judas išduoda Kristų dėl trylikos auksinių. Apeliuojama į sąžinę, jog išdavus, laukia bausmė. Tačiau moteris renkasi savo kaip moters laisvę:

- Klausyk, kur tu jį dėsi? – kreipėsi jis į Aistę.
- Kur, kur? – klausimu atsakė ta <...>.
- O ką tu be jo darytum? <...>
- O! – pasakė Aistė neapibrėžtai. <...> Jei turėčiau pinigų, gal net mokyčiaus kitamet. <...>
- Tai kiek?
- Klausyk! <...> Tu gausi juos, bet kūdikis – mano!
- Kaip tai, – lyg apsidžiaugė, lyg nepatikėjo Aistė.
- Aš jį perku? <...> – Na – „ją“! Kūdikį perku. Visam laikui. <...> Aistė pinigų neskaičiavo, įsikišo juos į kelionmaišį, šimtinę įsimetė į savo nuspurusį rankinuką ir pravėrė duris. Edvinas drebėjo. Jautėsi kaip velnias, perkąs sielą.“⁹⁶

Vaikas perduodamas lyg daiktas. Kita vertus, išgelbėjamas nuo pavojaus – savo motinos. Toks poelgis įtvirtina Aistę kaip primityvią patelę (ne kaip moterį). Romane ji vaizduojama kaip savo motinos kopija, tik anoji jau „degradavusi nusenusi patelė

Prie šių dviejų moterų – patelių priskirtina ir Ermitienė. Ji Noros pirmoji anyta. Ši moteris negali gyventi vien dėl vaikų, jos gyvenimo ugnis yra vyrai. Ji, pagimdžiusi abejus savo sūnus, nejaučia džiaugsmo, palaimą jai suteikia tik jos meilužis. Tradicinės motinos vaizdinys deformuojamas: moteris gimdo tik tam, kad taip priimta visuomenėje. Nora savo anytą įvardija kaip kekšę. Moters požiūris į moterį visiškai negatyvus, patvirtinantis patriarchalinius moters įsitikinimus. Pasak H. Cixous, vyrai „<...> padarė didžiausią nusikaltimą prieš moteris: klastingai ir šiurkščiai jiems pavyko jas įtikinti nekęsti moterų, supriešinti pačias su savimi, paversti savo vyriškojo triūso įrankiais.“⁹⁷ Ermitienės kaip ir

⁹⁵ Urnevičiūtė D., *Revanšas*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 108.

⁹⁶ Ten pat, p. 108.

⁹⁷ Héléne Cixous, „Išėjimai“, sudarė Gruodis K., *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki Modernizmo*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 440.

Aistės bei jos motinos moralinis nuosmukis matuojamas tik „buvimu motina“. Kadangi moteris yra priskiriama gamtai, tai natūralu, kad ir kūdikis turi būti tos gamtos dalis. Vyras paliekamas būti civilizacijos kūrėju, užkariautoju, giminės tęsėju. Moteris, bandydama kartoti vyriškąjį gyvenimo modelį, baudžiama – ji pasmerkiama visuomenės.

Šios trys moterys – tai blogojo, nemotiniškojo pasaulio reprezentantai. Motinystės jausmas joms visiškai nebūdingas, net jei jos yra mąstančios moterys. Priešingai nei psichiškai nesveika Edvisė, kurioje visgi slypi motiniški instinktai.

Visas Edvisės gyvenimas pažymėtas skausmu ir tragedijomis. Jos pamišimas, tai motiniškas skausmas dėl gaisre žuvusių dviejų jos vaikų. Tačiau jos tragedija tuo nesibaigia, jos pamišimu naudojasi vyrai. Santykiuose su aplinka dominuoja moralinės ir net fizinės skriaudos motyvas. Ji nužeminta. Tačiau Edvisė nekaltina nieko: nei žmonių, nei Dievo. Jos klajūniškas gyvenimas paremtas nuolankumu ir pasitikėjimu.

Pirmasis epizodas, vaizduojantis Edvisę, pradedamas jos kaip nuodėmingosios nusidėjėlės – Marijos Magdalenos – pasirodymu: „Edvisė droviai išniro iš už medžio kamieno. Ji tapė išlindusią iš po skarutės plaukų sruogą ir ją krimsčiojo. <...> Edvisė, kaimo nuplaktoji... <...>

– Ar tau nešalta, Edvise? – paklausia Edvinas, pažiūrėjęs į basas jos kojas, kuriose du viduriniai pirštai buvo ilgesni – kaip šventųjų paveiksluose.“⁹⁸

Jos pasaulis tuščias. Ji stebima lyg iš tolo, nesigilinama į jos išgyvenimus. Edvisė – tragiškiausias personažas. Ši moteris nebemoka gyventi tik sau. Jos gyvenimą valdo kiti. Atėjusi dirbti pas Galdžius, ji pajuntą begalinę meilę jų auginamai mergaitei. Tačiau nesusiformuoja abipusė meilė ir pagarba paremtas ryšys. Mergaitė ją suvokia kaip savo aplinkos duotybę. Mergytė savo motiną laiko senąją Elžbietą. Kita vertus, Edvisė mergaitę saugo nuo visų, net nuo jos įmotės, kad šioji Viltės neišsivežtų į Lietuvą. Tačiau Edvisės meilė tyli.

Jos tylus egzistavimas įgyja prasmę tuomet, kai „bergždžia“ laikyta moteris pastoja. Negalėjimas turėti kūdikio kaip nevisavertiškumo kompleksas, nuodijęs Edvisę iš vidaus, dingsta. Tačiau jos gyvenimas vėl paženklinamas nelaime ir mirtimi – ji pagimdo negyvą vaiką. Tik motinystės skausmas ją vėl padaro mąstančiu žmogumi: „Edvisė pažino jį. Priėjo ir prisiglaudė visu kūnu <...>. Iš jos almėjo begalinis liūdesys. Atrodo, kad ji buvo pilnos sąmonės, protas buvo aiškus ir švietė akyse kaip niekada anksčiau. Edvisė pažvelgė į jį ir pasakė tyliai ir taip, lyg visą tą laiką jie būtų kalbėjęsi. Ji pasakė tai kaip savo ilgo pasakojimo paskutinį sakinį:

– O man jo net neparodė...“⁹⁹

⁹⁸ Urnevičiūtė D., *Revanšas*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 104.

Svarbus akių motyvas, kuris atskleidžia Edvisės vidinę kančią, parodo jos pažeidžiamumą. Ligoninės aplinka jai yra svetima – čia mirė jos vaikelis. Artimas jai tik Edvinas, kurio ji prašo parsivežti ją į namus. Tačiau ši aplinka moterį tarsi įtraukia (jos iš ligoninės neišleidžia), bet kartu ir pažadina. Moteris pirmąkart savo gyvenime išsilaisvina, priima lemtingą, bet dramatišką sprendimą – nusižudo. Edvisė mirtimi nusiplauna kūniškumo nuodėmę. Moteris, norėjusi mylėti ir būti mylima, išsiveržia. Trečio vaiko praradimas nebepakeliamas.

Nors Edvisė ir vaizduojama kaip „pakvaišusi“, bet joje itin stiprus motiniškumo pradas. Jos liga išryškina jos lytiškumą, potraukį priešingai lyčiai, tačiau motiniškumo nepražudo. Tai kitoniškas moters – motinos paveikslas lietuvių literatūroje. Kita vertus, kitaip pažvelgiama ir į vyrus, kurie šiame romane atlieka taip pat svarbų vaidmenį. Tačiau svarbiausias yra Edvinas.

Vyriškasis identitetas šiame romane parodomas visiškai kitoks. Vyras save suvokia ne tik kaip vyrą užkariautoją, bet kaip vyrą, kuriam labai svarbu būti tėvu. Akivaizdu, kad seksizmas jam visiškai nebūdingas.

Edvinas neturėjo savų vaikų, tačiau nupirkęs mergaitę iš motinos ją išgelbėti. Jo meilė mergaitei įvardijama terminu „motiniška meilė“: „Pastebėjo, kad atsitvėręs savo motiniška meile Viltei jis it luobu apsilvilko abejingumu viskam.“¹⁰⁰ Jo paties gyvenimo ašis tampa ši mergaitė, dėl jos jis pasirengęs viskam, <...> sugebėtų net žudyti, jeigu <...> pavojus grėstų Viltei.“¹⁰¹ Vyras yra mergaitės saugotojas, jos globėjas, tačiau jis tarsi motina iš mergaitės taip pat tikisi atgalinio, t.y. grįžtamojo ryšio: „Vilte, Vilte! Duok man savo mažą lipnų kumštelį, ką ten jame laikai? Gal sągą? Gal kaulelį? Atiduok! Aš tave išgelbėsiu nuo bėdos! Nedėk nieko į burnytę – atiduok! Aš tave išgelbėsiu! O tu – mane ...“¹⁰² Tėviška meilė transformuojasi į motinišką meilę. Ši meilė nuo tėviškosios paprastai skiriasi tuo, jog yra besąlygiška. Tuo tarpu tėvo meilę vaikas (nepriklausomai nuo lyties) turi nusipelnėti. Edvino pozicija visiškai netipiška. Mergaitė jį vadina tėčiu, tačiau jo ir mergaitės ryšys labai stiprus, panašesnis į motinos ir vaiko ryšį (santykinai palyginus, aišku). Tokią prielaidą galima daryti dar todėl, kad jis jaučia mergaitę, o mergaitė nevalingai jį pasirenka savo saugotoju: „Pažinusi jį, įsikibo akimis, o jos sulipusios blakstienos atsirėmė į vos žymius antakiukus. Mergaitė pravirko, užsikosėjo ir ištiesė į jį rankas. Edvinas pagriebė ją nuo Genės kelių, pakėlė, priglaudė.“¹⁰³ Dūstančios mergaitės verksmas ir ištiestų rankų motyvas atskleidžia gyvybės troškimą. Toks verksmas būdingas gimstančiam kūdikiui. Nė viena moteris, norinti išgelbėti

⁹⁹ Ten pat, p. 142.

¹⁰⁰ Ten pat, p. 127.

¹⁰¹ Ten pat, p. 127.

¹⁰² Ten pat, p. 128.

¹⁰³ Ten pat, p. 125.

kūdikį, jam negali padėti, iš mirties jį išgelbsti tik Edvinas. Nuo šio epizodo dar labiau akcentuojamas mergaitės ir vyro – tėvo ryšys. Vaiko santykis su globėju remiasi pasitikėjimu, globa ir meile – jausmais, kurie dažniausiai priskirtini vaiko ir motinos santykiams. Jis norėdamas kuo dažniau būti su savo „dukra“ ir kuo geriau ja pasirūpinti, išeina iš darbo. Tai jo auka, kurią jis moka už mergaitės gyvenimo gerovę. Tačiau šios aukos jis nesureikšmina, priešingai, jis tai traktuoja kaip malonę pareigą. Didžiausia ir prasmingiausia yra tada, kai aukojamasi, to visai nejaučiant. Tai įrodo besąlygišką meilę. Taip suponuojamas motiniškumo instinktas, nebūdintas vyrui.

Edvinui svarbi kiekviena gyvybė, tad jis, negalėdamas pats gimdyti, moters gėrį matuoja gyvybės išsaugojimo matu (patristinis moters gyvenimą ir apsisprendimą ribojantis vyro požiūris). Edvinas taip pat nesavanaudiškai rūpinasi ir suaugusiu mirusios Noros sūnumi Joriu. Joris, buvęs jo priešininkas siekiant Noros meilės, dabar tampa jo gyvenimo dalimi, jo globotiniu.

Edvinas tarsi personažas – herojus, kiekvienos moters svajonė. Kita vertus, pasak H. Cixous, moteris visada yra pasyvas. „Taip yra kiekvieną kartą, kai paliečiamas jos klausimas, kai tyrinėjamos giminystės struktūros, kai svarstomas šeimos modelis <...>. <...> Iki tam tikros ribos „būties“ pasaulis gali gyvuoti atmesdamas motiną. Motina nebūtina – kad tik būtų motinystė, ir tuomet tėvas tampa – yra – motina. Arba moteris yra pasyvi, arba ji neegzistuoja.“¹⁰⁴

Tačiau visgi Edvinas praplečia tėvystės sampratą, nes jausmai, galintys pretenduoti „išstumti“ *motiną ir sudaryti porą* (ne seksualine prasme) su savo globojama mergaite¹⁰⁵ būdingi tik jam. Kiti šio romano vyrai tipiškai identifikuoja save kaip vyrą – užkariautoją. Jie save traktuoja kaip laisvas, neįsipareigojusias asmenybes pagal aštuntojo dešimtmečio normą. Todėl Edvinas motinystės sąvokai ir jausenai suteikia kiek kitokį pavidalą, nors vyras paprastai priskiriamas kultūrai, o moteris gamtai. Antra vertus, gamtos ir kultūros santykis švelnėja ir kinta, taip artėjama prie modernaus motiniškumo ir tėviškumo supratimo. Tarp vyro ir moters vyksta dalijimasis pareigomis, net ir motinystės pareiga, nes moteris, išsiveržusi iš pasyvo, todėl galima nauja lyčių tarpusavio koreliacija.

Akivaizdu, kad moters – motinos vaizdavimas literatūroje jau pakitęs. Pateikiama alternatyva tradicinei motinystei. Motinystė gali būti ne tik šventa pareiga, pasiaukojimas. Taip atsiranda nauji atskaitos taškai, kurie į moterį ir motinystę, o kartu ir į vyrus ir tėvus, priverčia pažvelgti kitu rakursu. Kintanti motinystė nebetenka užribio, kur buvo nuslepiama

¹⁰⁴ Cixous H., „Išėjimai“, sudarė Gruodis K., *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki Modernizmo*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 434.

¹⁰⁵ Remiamasi H. Cixous požiūriu. Cixous H., „Išėjimai“, sudarė Gruodis K., *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki Modernizmo*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 434.

moters – motinos tamsioji pusė. Nepaisant pasikeitimų, moteris neatsisako galimybės save realizuoti kaip motiną, taip išsaugodama ryšį su tradicija. Galima daryti išvadą, jog motinystė kaip tam tikras atspirties taškas išlieka, tik pabrėžiama, kad ji gali kisti: tobulėti, modernėti, nebebūti mitologizuojama, bet jos svarba visada lieka, net jei motinystė yra komplikuota moters būtis.

III. Komplikauta motinystė Vandos Juknaitės apysakoje

Stiklo šalis

1. Būti motina

Stiklo šalyje motinystė suvokiama kaip vienas reikšmingiausių moters savirealizacijos būdų. Apysakos moteris stiprybės, gyvenimo džiaugsmo semiasi ne iš savo vyro, aplinkos, bet iš savo vaikų. Moteris gyvena dėl vaikų. Jie įprasmina jos būtį. Apysakoje motinystė iškyla ypatingu vaiko ir motinos ryšiu. Motinystė šioje apysakoje yra fizinė ir metafizinė patirtis. Kita vertus, motinystė dėl moterį supančios aplinkos yra komplikauta „<...> iš tradicinės moteriškumo reprezentacijos *Stiklo šalis* išsiskiria vaizdavimo objektu: moters vienatvė, kurios nesumažina šeima, o tik ją išryškina, motinystės komplikautumas.“¹⁰⁶ Visa tai turi įtakos motinos ir vaikų bendravimui, santykiams su vyru.

Vaiko liga susijusi su moters dvasine būkle. Liga – pasyvus veikiantysis, nuo kurio priklauso moters vidinės būsenos kitimai. Kylančią grėsmę moteris jaučia intuityviai, nes ji su savo kūdikiu sujungta antgamtiškais ryšiais. Motina išgyvena ne dėl savo ligos, deformuoto kūno, bet dėl vaiko netekties galimybės. Motina vienintelė vaiko gyvybės saugotoja:

„– Nusiraminkite, pasakė atlikdama pareigą [gydytoja].

– Jeigu išgyvens iki metų, gyvens.“¹⁰⁷

Gydytoja yra kita moteris, bet ji motiną traktuoja kaip objektą. Ji tiesiog atlieka savo pareigą. Atlieka be jausmo. Šioje situacijoje jaučia tik moteris – motina. Ji sunkiai ir skausmingai išgyvena savo motinišką dalį „būti motina“, nes jos dalis (kūdikis) gali mirti. Budėdama prie sergančio vaiko, motina prisimena savo kūdikio radimąsi jos iščiose, prisimena gimdymą: „Iš pradžių tai buvo vos juntamas krustelėjimas, lyg tamsia gelme būtų nuslydęs šilkinis suraitytas siūlas. Paskui jis brūkštelėjo iš nežinios staigiai ir švelniai kaip žuvis. <...> Kai per gimdymą gydytojas norėjo suleisti į veną vaistų, moteris sulaikė jo ranką:

– Nereikia. Noriu žinoti, kaip skauda.“¹⁰⁸

Žuvis simboliškai siejama su iščiomis, motinos gelmėje, užsimezga gyvybė (tai būdinga ir archajiškam žuvies archetipui). Sudrebindamas moters iščias bei visą pasaulį

¹⁰⁶ Daugirdaitė S., *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių tautosakos ir literatūros institutas, 2000, p. 143.

¹⁰⁷ Juknaitė V., *Stiklo šalis*, Vilnius: Alma litera, 2000, p. 185.

¹⁰⁸ Ten pat, p. 186.

gimsta kūdikis. Kančia yra nuodėmės atpirkimas. Palaiminta kūniškoji Ieva (moterys – Ievos dukterys), moteris, pagimdžiusi skausmuose, tampa Mergelės Marijos atspindžiu. Tad galima sakyti, kad ji nori sužinoti, kas yra tikrasis gimdymas. Moteris gimdo kentėdama, nes jai taip paskirta. Ji pasiaukoja ir priima Dievo jai paskirtą vaidmenį: „O moteriai jis [Dievas] tarė: Aš padauginsiu tavo skausmus ir nėštumą, – skausme gimdysi vaikus, – bet aistringai geisi savo vyro, ir jis bus tavo galva.“¹⁰⁹ Ji sutinka pajusti skausmą, kuris dar labiau įtvirtintų jos motinystę, tai savotiška jos atgaila ir lyties patvirtinimas. „Moters nuostata kentėti gimdymo skausmus sugestijuoja, kad moteris (ne)sąmoningai apsisprendė elgtis pagal „geros moters“ stereotipą: kentėti. <...> „Tobula moterimi“ laikoma pasyviai kenčianti ir laukianti išgelbėtojo <...>.“¹¹⁰ – teigia Solveiga Daugirdaitė.

Kančia – tai kūniškas pojūtis, kuris dar labiau sustiprina motinos ir vaiko ryšys. Tačiau motinystės džiaugsmas, meilė savo vaikams, kurie yra jos dalis (pirminis narcisizmas), suteikia motinai jėgų ir noro gimdyti, nors vaikas išeina iš jos vidaus sukeldamas sopulingą skausmą, įsiveržia į jos gyvenimą reikalaujamas besąlygiškos meilės. Moteris įpareigojama rūpintis vaiku. Taip parodoma tiesioginė vaiko priklausomybė nuo motinos. Vaikui motina yra viskas. Netekti motinos (tradicinėje literatūroje) – tai netekti dalies savo gyvenimo. Motina vaikui – viso to garantas.

Kita vertus, dėl kūniško ryšio su vaiku motina visada atsako už savo kūdikio sveikatą, nes kūno negerovės jis gimdamas perima iš savo motinos. Kaltė verčiama moteriai, jei vaiko vystymasis nenormalus. Moteris jaučiasi gerai, jei jos vaikas priauga svorio, žaidžia rankytėmis. Jo saugumas – tai jos saugumas. Sirgdamas vaikas vis neužsimerkia: „Kūdikis gulėjo atsimerkęs. <...> Kūdikis nemiegojo. <...> Tačiau, padėjęs galvą ant motinos peties, vaikas tebežiūrėjo plačiai atmerkęs akis.“¹¹¹ Vaikas lyg sąmoningai neužsimerkia, neužsimerkia tarsi bijodamas sulaukti mirties. Moteris taip pat nemiega. Ji sergsti savo vaiką budriu katės miegu. Jos ir mažylio ryšys itin glaudus. Jie jaučia vienas kitą, jis yra moters dalis ir dalia: „Vaikas pasuko galvą, jie abu žiūrėjo vienas į kitą, greičiau jausdami nei matydami tamsoje vienas kito akis.“¹¹² Vaikas skatina motiną nepalūžti, teigiamai veikia kūną ir sielą. Vaiko buvimas šalia nuramina moterį.

Vyresnysis sūnus motinai taip pat labai brangus. Ji išgyvena, kai jis pradingsta ieškodamas šuns. Šis berniukas pozityviausias personažas. Jis guvus ir sveikas, nuolat į namus bando parsinešti šunį. Šuo – „naminis gyvulys, laikomas namams saugoti <...>. Tai namų

¹⁰⁹ *Biblija arba šventasis raštas*, Ekumentinis leidimas, Vilnius: Lietuvos biblijos draugija, 1999, p. 14.

¹¹⁰ Daugirdaitė S., *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 146 – 147.

¹¹¹ Juknaitė V., *Stiklo šalis*, Vilnius: Alma litera, 2000, p. 186.

¹¹² Ten pat, p. 186.

sargas, ištikimybės, apsaugos, aklos meilės ir paklusnumo simbolis.“¹¹³ Yra manoma, kad būtent šuo namams suteikia visavertiškumą, jaukumą. Tad berniukas ieško tos trūkstamos dalies. Dingus vienam šuniui, berniukas kuo greičiau stengėsi surasti kitą: „Kitą šunį vaikas parsivedė netrukus. <...> Berniukas tempė jį gatve, apkabinęs abiem rankom per priekines kojas. Šuo buvo išsitepęs mazutu. Vaiko rūbai taip pat mazutuoti. Jis įsitempė šunį pro duris, visa gerkle šaukdamas:

– Mama!.“¹¹⁴

Vaikas nori pasidžiaugti kartu su motina. Kita vertus, gimus antrajam kūdikiui, motina visas jėgas skyrė jam, tad vyresnėlis atsiribojo nuo motinos. Tarp jų atsiranda plyšys. Vaikas stengiasi turėti kažką savo, kas jį mylėtų besąlygiškai. Jis kompensuoja sau motinos dėmesio trūkumą, išgydamas šunį – amžinąjį palydovą. Vaikas ir šuo archetipinė pora. Tai laimingos, gražios vaikystės vaizdinys. Vaikas jaučiasi labai laimingas turėdamas šunį, savo globotinį, kuris kartu yra ir jo paties globėjas.

Tačiau iš šio (vyresniojo) berniuko lūpų nuskamba klausimas apie mirtį. Mirtis visoje apysakoje lyg dar vienas tik numanomas veikiantysis. Ji visiškai nelaukiama, o motina, norėdama nuo jos apsaugoti savo vaikus, jiems perduoda savo patirtį:

„ – Mama, o kas būna, kai žmogus numiršta?

<...>

– Siela nueina į dangų, o kūną palaidoja.

– O kas toliau?

<...>

– Iš kapo išauga žolė arba medelis. Tos žolelės sėklą suleso paukštis.

Vaikas kažką įtemptai svarstė.“¹¹⁵

Atitolinama mirtis, sugestionuojamas amžinos gyvybės (ciklinis) ratas. Todėl mirtis nebebaugina, ji nebeatrodo viską naikinanti. Taip kuriamos sūnaus vertybės, vaikas integruojamas į realųjį pasaulį. Tam tikra prasme motina šitaip mokydama gelbsti savo vaiką. Vaiko mirtis reikėtų ir jos pačios mirtį, nes vaiko atsiskyrimas nuo motinos nepasibaigia virkštelės nukirpimu.

Kulminacinis gyvybės – mirties leitmotyvas yra šuniukų skandinimo epizode.

Motina yra ir kalė, kuri vaikų kambario spintoje atsiveda šuniukų, Kalės istorija paraleli moters istorijai. Abiems joms ypač svarbūs yra vaikai, abi dėl jų kenčia. Šuniukų nuskandinimo epizodas yra lemiamas. Moteris, saugodama savo vaikus nuo mirties, nuskandina šuniukus, nepasigaili net paties stipriausio, į gyvenimą besiveržusio jauniklio.

¹¹³ *Simbolinių reiškinių žodynas*, sudarė Lapinskienė L., Panevėžys: Magilė, 2004, p. 155.

¹¹⁴ Juknaitė V., *Stiklo šalis*, Vilnius: Alma litera, 2000, p. 181.

¹¹⁵ Ten pat p. 195.

Tačiau jos mažylis yra pabrėžtinai silpnas, tad ji mirčiai sumoka nuskandindama kalės vaikus (tautosakinis motyvas, pasikartojantis pasakose). Kalė, lyg nujausdama, prieš suleidžiant migdomuosius, įkanda moteriai į ranką, taip ji bando apginti savo vaikus, kaip *Stiklo šalies* moteris gina savuosius. Tačiau naikinimas įvykdomas, nors prieš tai kalė dar buvo parodžiusi savo pasitikėjimą. Pasitikėjimą kaip motina kita motina: „Moterį kalė prisileisdavo, įtemptai sekdamą kiekvieną jos judesį įkritusiomis, pavargusiomis akimis.“¹¹⁶

Naikinama gyvybė kartu naikina ir moterį iš vidaus. Naikinimas neišlaisvina jos, slogi nuotaika ir depresija pasilieka. Žudydama ji neigia savo motiniškąją ir moteriškąją prigimtį – suteikti ir saugoti gyvybę. Šiuo epizodu ji tarsi priartėja prie vyriškojo stereotipo, jog naikinti yra didesnė galios išdava nei gyvybės suteikimas. Antra vertus, šuniukų skandinimo epizodas yra lyg užuomina į savižudybę. Jos išgyvenimo kančia ir dramatismas prasiveržia šioje scenoje. Tam turi įtakos ir sustingus, šalta, bejausmė aplinka.

Problemiškas yra moters santykis su ją supančia aplinka, kurioje ji egzistuoja (jos buvimą pateisina tik motinystė). Toje aplinkoje ji yra vieniša. Apysakos moteris pati yra iš stiklo. Ją krečia vidinis drebulys. Moters buvimas realus, apčiuopiamas (būties prasme), tačiau labai trapus. Stiklas suponuoja kietą, bet trapų, šaltą, sustingusį, nykų būties, pasaulio – šios moters pasaulio – būvį. Jos viduje, kaip ir ją supančioje erdvėje, visiška stagnacija.

Stiklo šalyje, kurią lyg pranašiską simbolį pamato moters vaikas sušalusiam lede, net spalva yra tarsi nuoroda į trapumą, laukimą. Būdingiausi čia balti, pilki, juosvi atspalviai, taip pat šešėliai ir juoda naktis (nerimas, nežinomybė). Spalvos pabrėžia situacijos ir vaizdo tragizmą: moteris – motina stovi ties „bedugne“. Tačiau mirties akivaizdoje nugali erosas, šiuo atveju pasitenkinimas, kad esi motina. Moteris, išėjusi su mintimi jau nebegrįžti, bet vėliau atrasdama stiprybės ir noro gyventi, identifikuoja save kaip moterį – motiną: „Viršuje pravirko vaikas. Visos namų durys buvo atlapos. Moteris pakilo ir ėmė kopti į viršų. Tamsoje ji suklupo. <...> Moteris greičiau pajuto nei išvydo tamsoje boluojančius vaikų veidus.“¹¹⁷ Ji reikalinga vaikams. Vaiko verkimas, atlapos durys rodo laukimą, kvietimą, todėl moteris pasijunta reikalinga. Ji tarsi pabudinama iš sąstingio, tai paskatina vaikas, tiksliau vaiko verksmas, kuris simbolizuoja gyvybę. Motina būtina tai gyvybei išsaugoti. Moteris suvokia savo gyvenimo prasmę, kuri susikoncentruoja ties motinyste, todėl ji bando sulaikyti vibruojantį stiklą, kad pagaliau galėtų sulaikyti savo virpantį gyvenimą, kad šis netaptų šukėmis: „Į miestelį artėjo traukinys. Nakties tyloje jo trenksmas pasigirdo iš tolo. Moteris priėjo prie lango ir atitraukė užuolaidą. Žiburiuodamas visais langais it šviečianti gyvatė pro miestelį lėkė keleivinis traukinys. Jam pralekiant suvirpėjo langai, ir moteris prie virpančio

¹¹⁶ Ten pat p. 197.

¹¹⁷ Ten pat, p. 204.

stiklo priglaudė delnus.“¹¹⁸ Simboliškai su vaiko verksmu sprogsta ir moterį gaubiantis vakuumas.

Moteris *Stiklo šalyje* negali savęs realizuoti kaip žmona, todėl save realizuoja kaip motina. Jos motinystė vaizduojama ganėtinau tradiciškai (aišku, su tam tikromis išlygomis): moteris trokšta gimdyti, ji aukojasi dėl savo vaikų, jie yra jos būties esmė. Ta tradicija teigia, kad tik augindama vaiką moteris jaučiasi visaverte visuomenės nare ir save visiškai realizuoja kaip asmenybę. Tokią poziciją paneigia feminizmas. Tačiau šioje apysakoje moteris parodoma kaip pasirenkanti pirmąją, tradicinę poziciją. Šios apysakos „Motina yra <...> gamta, žemė, okeanas <...>.“¹¹⁹

Stiklo šalies moteryje slypi pirmapradis gamtos elementas. Ji nori gimdyti, renkasi tradicinę motinystę savirealizacijai. Mitologijoje moteris tapatinama su žeme ar gamta, o apysakos moteris pati įkūnija gamtą. Tai tipiškas pagoniškumo ženklas, kuris parodo, jog moteris išreikšti savo moteriškąją pradą labai geidžia. Ji negali sustabdyti pasaulio tvarkos, nes Motina Žemė paskyrė moteriai tokią misiją. „Taigi moteris mistiškai susiejama su žeme; vaiko pagimdytas laikomas žemės vaisingumo žmogiškuoju variantu. <...> kūdikio pradėjimas ir pagimdytas yra pavyzdinio akto, kurį įvykdė žemė, mikroskopinės versijos.“¹²⁰ Tokia moteris negali nepaklusti savo prigimčiai. „Motina – tai šaknis, įsiskverbusi į kosmoso gelmes ir iš ten siurbianti syvus, ji versmė, iš kur trykšta gyvas vanduo, kuris sykiu yra maitinamasis pienas, šiltas šaltinis, purvas, padarytas iš žemės vandens, turtingas gaivinamųjų jėgų.“¹²¹ Moteris, net praradusi gyvenimo viltį, jėgų gali semtis iš gamtos. Gamtoje ji jaučiasi stipresnė (apsilankymas laukymėje). Moterį palaiko visos gamtos formos, net ir kalė, kurios vaikus paskandino (atsiranda aliuzija į A. Vienuolio „Paskenduolę“), kai moteris nusprendžia pasiduoti nebūčiai: „Šaltas gegužės nakties vėjas išpūtė marškinius. Šalčio ji nejuto.<...> Pro atdaras lauko duris įbėgo tamsoje nematomas šuo. Inkšdamas jis ėmė šokinėti aplink, baksnodamas snukiu į nuogas moters rankas.“¹²² Tad tai, ką paliko gamta, ji stengiasi vykdyti: būti motina.

„Nuo vaikystės moteriai kartojama, kad ji sukurta gimdyti, jai nuolat suokiama apie motinystės džiaugsmus; nepatogumai – mėnesinės, ligos ir pan., – namų ruošos sunkumai ir nuobodybė, viskas pateisinama nuostabia privilegija – gimdyti vaikus.“¹²³ Dauguma moterų net ir šiandien priima šią pareigą kaip privalomą ir nuolankiai aukojasi vardan motinystės.

¹¹⁸ Ten pat, p. 204.

¹¹⁹ Fromm E., *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2006, p. 35.

¹²⁰ Eliade M., *Šventenybė ir pasaulietiškas*, Vilnius: Mintis, 1997, p. 100 – 101.

¹²¹ De Beauvoir S., „Mitai“, sudarė Gruodis K., *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki Modernizmo*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 286.

¹²² Juknaitė V., *Stiklo šalis*, Vilnius: Alma litera, 2000, p. 203.

¹²³ De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 567.

Taip priartėjama prie krikščioniškojo pasaulio moteriai suponuojamo Mergelės Marijos idealo, kurios širdis perverta septynių skausmingų kalavijų.

Literatūra yra tam tikra (nebūtinai objektyvi) realybės refleksija. Tradicinis mąstymas liaupsina ir kelia ant pjedestalo motinystę, pavyzdžiui pateikdamas Mergelę Mariją: „<...> tačiau tapusiomis motinomis, kaip dauguma, moterys atranda, jog kasdieniai vaiko priežiūros rūpesčiai yra socialiai nuvertinti ir pažeminti iki individualaus namų ūkio lygio.“¹²⁴ Besilaukianti moteris esti šventa, bet pagimdžiusi kūdikį ji susiduria su minėta nuostata, kuri ir yra viena iš moters pogimdyvinės fobijos priežasčių.

Apysakoje motina mylinti ir pasiaukojanti. Tačiau motinystė yra ir komplikauta dėl jau anksčiau minėtųjų santykių su aplinka (vyru, gydytoja, chirurgu ir pan.). Todėl motina pasiklydusi savo vidiniuose prieštaravimuose. O pakitus, sumodernėjus motinystės nuostatoms ir sampratai, moters – motinos depresija konstatuojama kaip visiškai normalus psichinis reiškiny. Pogimdyvinė depresija pripažįstama ir diagnozuojama gydant „nelaimingas motinas.“¹²⁵ Ji save pirmiausia suvokia ne kaip moterį, bet kaip motiną, kiekviename žingsnyje galvodama apie savo berniukus. Toks motinos pasąmoningas aukojimasis dėl savo vaikų tampa savotišku refleksu. Moteris – motina paklūsta savo pareigai pati tuo džiaugdamasi, tad moteriškumas tarsi išnyksta, lieka tik motiniškas jausmas: „<...> moteriškumą ištirpinti motinystėje būdinga daugeliui civilizacijų, tačiau krikščionybė savotišku būdu pasiekė apogėjų.“¹²⁶

Stiklo šalies moteris nemaištauja, aukojasi dėl savo vaikų, rūpinasi jais. Motiną veda jos instinktai, ji nepaiso sunkumų, eina pirmyn kovodama už savo vaiką: gyvenama kūdikio ritmu. Ji paliekama su vaikais. Vyras čia svetimas. Kūrinio moteris negalvoja lyg kokia koketė apie savo grožį – net ta minčių kertelė skirta vaikams ir namų rūpesčiams: „Savo išorei moteris nebeskyrė jokio dėmesio. Visų dažniausiai ji vilkėjo flanelinį chalata, kuris jai buvo patogus, kai maitino kūdikį. Neprižiūrimi seniai kirpti plaukai siekė pečius.“¹²⁷ Likęs tik motiniškumo įvaizdis. „Vaizduodama moterį, Juknaitė seka devinto dešimtmečio moterų prozos tradicija, kur herojės neatrodė ekstravagantiškos ir savo išvaizda pernelyg nesirūpino. Autorių dėmesys kryo į moters išgyvenimus, išorinis herojės portretas nebuvo detalizuojamas. Tačiau artėjanti „grožio pornografijos“, Naomi Wolf terminu, įsiveržimą į pastarojo dešimtmečio literatūrą Juknaitė sutinka jį atmesdama.“¹²⁸ Kitaip tariant, kūrinys

¹²⁴ Daugirdaitė S., *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 144.

¹²⁵ Ten pat, p. 151. Remiamasi šio leidinio autorės pateiktais teiginiais. Leidinys yra antrinis šaltinis.

¹²⁶ De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 496.

¹²⁷ Juknaitė V., *Stiklo šalis*, Vilnius: Alma litera, 2000, p. 187.

¹²⁸ Daugirdaitė S., *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 152.

nėra moters – motinos – viliokės įvaizdžio, kuris būdingas moderniajai ir postmoderniajai prozai. Tik viename epizode prasiveržia jos moteriškumas, tačiau jis tėra kančios išdava: moteris tiesiog nori būti mylima: „Moteris nusivilko marškinius ir dabar stovėjo iki pusės nuoga. <...> Chirurgas sukamaisiais judesiais apžiūrėjo pažastis, krūtis, paskui abiem pirštais suėmė spenelį <...>. <...> švirkštelėjo pieno čiurkšlę <...>. <...> jos galva staiga įsikniaubė gydytojui į krūtinę.“¹²⁹

Motinos meilė turi atlaikyti visus išbandymus, daug iškentėti. Kančia ir palaima ją priimant kaip motinai – būdinga visai V. Juknaitės kūrybai.

Šio kūrinio moteris neturi jokio vardo, ji tiesiog „moteris“, „ji“. Visiškai nesukonkretindama herojų, o tik orientuodamasi į jų išgyvenimus, autorė pasiekia tam tikrą universalumą. Ši istorija gali nutikti kiekvienai moteriai. Tad taip dar labiau skatinama gilintis ir jausti kūrinį.

Šioje apysakoje tradicinės motinystės samprata kinta, priimdama į save moderniąją ir labiau feministinę ideologiją. Nors moteris daugiau vaizduojama kaip tradicinė: pasiaukojanti, laukianti, tylinti, – tačiau namų erdvė nėra jos erdvė. Čia viskas sustingę, daug nevilties. Aišku, ji išlieka gera motina savo vaikams, nors toji motinystė yra komplikuota (epizodas su šuniukais), tai daugiausia atsiskleidžia moters išgyvenimuose, vaizduojant jos būseną. Bet vis dėlto moters realizacija čia daugiau ar mažiau apibrėžta buvimu motina.

¹²⁹ Juknaitė V., *Stiklo šalis*, Vilnius: Alma litera, 2000, p. 181.

2. Motinystės šešėlyje: būti tėvu

Nuo senų laikų buvimas tėvu buvo suvokiamas visiškai kitaip nei buvimas motina. Motina dažniausiai laikoma svarbesniu žmogumi vaikui negu tėtis (bent jau krikščioniškame pasaulyje). Kita vertus, būtent vyro pozicija vaiko atžvilgiu ir formuoja tokį nusistatymą. Tokį vaizdinį atliepia ir literatūra.

„Septintajame ir aštuntajame dešimtmetyje imta vis labiau domėtis tėvyste, tačiau pripažįstama, jog dauguma tėvų, gyvenančių su vaikais, nesiima atsakomybės jais rūpintis, nėra tiek įsitraukę į vaiko auginimą kaip motinos, o „buvimo tėvu“ samprata yra nepalyginamai siauresnė nei „buvimo motina“. Matyti save ir tikėti, kad esi vertinamas kaip geras tėvas, bet vaiku rūpintis tik materialiai: „<...> tėvas nebūna beveik visą laiką, kai vaikai nemiega.“¹³⁰

Toks yra ir *Stiklo šalies* tėvas. Jis visą laiką dirba, motinai palikdamas vaikus ir namus. Vyras – tipiška šeimos galva. Moteris privalo rūpintis viskuo. Ji yra atrama vaikams ir kartu turi taikytis prie vyro. Motinystė – tarsi prigimtinė (kartu ir privaloma) moters savęs realizacija. O šios apysakos vyras vaizduojamas tradiciškai, visų pirma kaip veiklos žmogus. Moteris turi atiduoti save visą, kad tik vaikams būtų užtikrintas saugumas, meilė. Ji tai priima kaip duotybę, iš vyro nereikalaudama kitokio „buvimo tėvu“ modelio. Akivaizdu, kad ir patys vaikai vaidina skirtingus vaidmenis tėvui ir motinai. Tradiciškai vaikai užtikrina motinos suverenumą. Jos būtis paremta *Pasaulio medžio* principu. „Medžio įvaizdis pasirinktas ne vien, kad simbolizuotų kosmosą, bet ir kad išreikštų gyvybę, jaunystę, nemirtingumą ir išmintį.“¹³¹ Viso to šaltinis yra motina, ji – gyvybės ir tęstinumo šaltinis. Tad ir kūrinyje medis atskleidžia gyvybės ir mirties leitmotyvą. Jis lyg motinos kūnas: „Medžiai tebestovėjo su lapais. Slydami žemyn jie kliuvo vienas už kito sudarydami spalvotus paklotus sniegui medžių šakose. Ir viena kita šaka, neatlaikiusi sniego svorio, nuplyšdavo, atidengdamos baltą kaip žmogaus kūnas medžio kamieną.“¹³² Beje, tėvo kūnas jokios simbolinės prasmės neturi, nes jis pats yra kultūros kūrėjas. Todėl motina ir tėvas yra skirtingai antropologiškai traktuojami. Todėl skiriasi jų atliekami socialiniai vaidmenys, skiriasi santykiai su savo vaikais.

Vaikai net pasąmoningai suvokia, kokią meilę skiria tėvas ir kokią motina. Taip dar kartą patvirtinama moters realizacija būti motina. Antra vertus, tai akivaizdu, kaip teigia Erikas Fromas: „Motinos meilė iš prigimties yra besąlygiška. Motina myli savo naujagimį ne

¹³⁰ Daugirdaitė S., *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 149. Leidinys yra antrinis šaltinis.

¹³¹ Eliade M., *Šventenybė ir pasaulietiškumas*, Vilnius: Mintis, 1997, p. 105.

¹³² Juknaitė V., *Stiklo šalis*, Vilnius: Alma litera, 2000, p. 180.

dėl to, kad jis patenkino kokią nors ypatingą sąlygą ar pateisino lūkesčius, o todėl, kad tai jos vaikas. <...> Tėvo meilė yra sąlygiška. Jos principas – „Aš tave myliu, nes tu atliepi mano lūkesčius, tinkamai atlieki pareigas, esi panašus į mane. Sąlygiška tėvo meilė ir besąlygiška motinos turi privalumų ir trūkumų.“¹³³ Vadinasi, motina priešingai nei tėvas savęs realizacija būti motina suvokia išskirtingai tarsi prigimtine, o vyras ne. Todėl jas skirtingai ir realizuoja. Peršasi išvada, kad buvimas tėvu niekada (kol bus laikomasi anksčiau paminėtos nuostatos) neprilygs buvimui motina. *Stiklo šalies* vyrui mažai rūpi sergantis vaikas. Be to, dėl vaiko ligos kaltinama moteris: „Vyras klausėsi jos atstūmęs kėdę nuo rašomojo stalo, sunėręs ant krūtinės rankas. Jis prakalbo nenoriai:

- Šito juk buvo galima tikėtis?
- Ką nori tuo pasakyti?
- Mes ir anksčiau žinojom, kokia tavo sveikata.

<...>

- Žinojom. Tai kas?
- Aš juk tau sakiau, kad nenoriu antro vaiko.“¹³⁴

Apysakos moteris, išsiverždama iš tradicinių rėmų, pati nori kūdikio ir, prieštaraudama vyrui, jį pagimdo. Vyras atlieka patino funkciją – apvaisina moterį, o ji paliekama atsakinga už savo vaisių. Ji juo ir rūpinasi. Vyras nesugeba būti jautrus, nors nedaro to tyčia: „Jis pasisiūlė naktį pabudėti prie kūdikio. Moteris atsigulė savo kambaryje. Tačiau iš čia jautė mažylį: kiekvieną jo gilesnį jo atodūsį, skruosto, rankos brūkstelėjimą į pagalbę. Jis tebebuvo vienas. Ji pabusdavo iš miego kūdikiui nepravirkus, užeidavo į kambarį, nepažadindama nei vyro, nei vaiko, pakeisdavo vystyklus ir vėl užsnūdavo budriu katės miegu.“¹³⁵ Taip dar labiau išryškinami moters – motinos ir vyro – tėvo realizacijos būdai, svarbos nevienodumas: juk dažniau dėl vaiko nepriežiūros ar panašių dalykų kaltinama moteris. Todėl mūsų žodyne daug dažniau sutinkamas žodžių junginys „bloga motina“ negu „blogas tėvas“. Tačiau *Stiklo šalies* moteris, nors ir išgyvenanti depresiją, žino, ką reiškia būti motina. Ją su vaiku sieja neapčiuopiamas, bet itin stiprus ryšys. Motina jaučia kiekvieną savo vaiko judesį, o vyrui jo vaikas tik kitas individas. Nors tėvas šalia, bet kūdikis „tebebuvo vienas“. Tėvas savo vaikui negali suteikti pagalbos. Nors tėvas ir šalia vaiko, bet jo buvimas daugiau fizinis, ne emocinis. Todėl motina negali miegoti, nes jaučia tą kūdikio vieatvę, ir tai žeidžia. Veikiausiai ne veltui sakoma, kad vaikas, po motinos širdim pradėjęs gyventi, su

¹³³ Fromm E., *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2006, p. 34 – 35.

¹³⁴ Juknaitė V., *Stiklo šalis*, Vilnius: Alma litera, 2000, p. 188.

¹³⁵ Ten pat, p. 178.

motina susijęs simbiotiniu ryšiu.¹³⁶ Suponuojamas tradicinės šeimos modelis: vyras – šeimos galva, moteris – namų židinio saugotoja, vaikų globėja. Vyriškos lyties atstovo pašaukimas – veikla (jis sėdi apsikrovęs popieriais su brėžiniais), tačiau tradicinė santuoka neskatina moters transcenduoti kartu su juo; ji uždaro ją imanentiškume.

Vyras gyvena savo pasaulyje, kurį valdo schemas, sraigteliai, kompiuteriai. Moteris nori pajusti daugiau. Ji trokšta šilumos, tačiau išgirsta tik pasiūlymą apsilankyti pas gydytoją (esmė ta, kad jis nesuvokia, ką pasiūlo). Išgyvenama patirtis nubloškia moterį nuo vyro, sukomplikuoja jos motinystę. Juk, kaip teigia Simone de Beauvoir, „Ne mažiau svarbus ir motinos ryšys su tėvu.“¹³⁷ Šiuo atveju ryšio nėra, o fragmentiškai (punktyriškai) parašyti (išjausti) pagrindinės veikėjos išgyvenimų vaizdai susijungia į stiklinių dalelių mozaiką. Toji mozaika parodo moters kančią ir gebėjimą joje išlikti, „būti motina“.

Nors emocinio, dvasinio ryšio tarp *Stiklo šalies* vyro ir moters jau nebėra (jie geria arbatą tylėdami, net sužinojęs apie moters sveikatos būklę ir savo kūdikio ligą, jis nepaguodžia savo verkiančios žmonos), bet juos, O tiksliau jų gyvenimą po vienu stogu, sieja vaikai. Tas siejimas tarsi formalumas, nes motina ir tėvas turi gyventi kartu (tradicinė samprata, kurią visiškai paneigia feminizmo diskursas ir kuri stipriai pakinta modernistiniuose moterų – kūrėjų kūrinuose). „Užmigdžiusi mažąjį moteris apėjo namus <...>. Nesimatė ir vaiko. <...> Niekas neatsiliepė. Į lauką išėjo ir vyras. Berniuką jie surado karklų krūme <...>. Tėvai paėmė berniuką už rankų ir jis nepabusdamas žingsniavo tarp jų.“¹³⁸ Vyras išitraukia į paieškas tik tada, kai jau nebėra kitos išeities. Tai tiesiog jo pareiga. Jo neskatina (priešingai nei motiną) veikti, t.y. ieškoti dingusio sūnaus paslaptingas ryšys. Kita vertus, buvimas tėvu nėra ir tokia komplikuota esatis, kaip šiuo atveju buvimas motina. Tai yra todėl, kad vyras tėvystės nelaiko savirealizacija. Buvimas tėvu nėra prigimtinis kaip buvimas motina, tad tėvystė – metaforiškai tariant – slepiasi motinystės šešėlyje.

Jei modernėjanti moteris – motina išgyvena savo motinystę kaip komplikuotą būvį, blaškosi tarp motinystės ir moteriškumo, tai moderni moteris – motina save pirmiausia suvokia kaip moterį. Ji maištautoja, jos būties nei griaua, nei stato joks vyras. Ji laisvai renkasi nori tapti motina, ar ne. Jei nebereikia maištauti prieš vyrą (kaip *Stiklo šalies* moteriai), jeigu ji trokšta susilaukti kūdikio. Todėl jos santykis su aplinka visiškai atviras, o motinystė išviešinama. Parodoma demistifikuota, žemiška, fiziška motina.

¹³⁶ Daugiradaitė S., *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių tautosakos ir literatūros institutas, 2000, p. 154.

¹³⁷ De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 572.

¹³⁸ Juknaitė V., *Stiklo šalis*, Vilnius: Alma litera, 2000, p. 173.

IV. Pakitusi motinystė Ugnės Barauskaitės romane *Dešimt*

1. Pagaliau pasirinkimas: noriu būti motina

„Motinos santykis su kitais (pradedant vaikais) yra visų pirma meilės santykis. Kaip priešybę teisingumo etikai (jos pamatas – abstrakti, nediferencijuota lygybė) daugybė feminizmo teoretikų siūlo *globos etiką*, pagrįstą motinos santykiu su kitais. Julia Kristeva savo esė „Stabat Mater“ pabrėžia, jog reikia naujo motinystės diskurso, kuris pateiktų moterims iš esmės kitokį negu mergeliškas (Marijos) modelis ir kartu galėtų tapti platesniu (moteriškos) meilės etikos – to, ką ji vadina „*hérétique de l'amour*“ (t.y. „meilės eretika“) – pagrindu.“¹³⁹

Pasiaukojančios motinos (tradicinės motinos) paveikslas egzistuoja mūsų visuomenėje dėl stipraus katalikybės poveikio ir stiprių aliuzijų su Dieviškosios motinos įvaizdžiu (Šatrijos Ragana *Sename dvare*). „<...> ši nekaltos motinystės reprezentacija, atrodo, vainikuoja visuomenės pastangas sutaikyti <...> socialines matrilinijškumo liekanas bei nesąmoningus pirminio narciziškumo poreikius <...>, bei <...> naujos visuomenės reikalavimus – visuomenės, kuriai reikia super ego duoklės ir kuri remiasi simboliniu tėvystės faktoriumi. Tačiau šiandien, kai ši sumani pusiausvyros sistema berods irsta, iškyla klausimas, į kokius moters psichinio gyvenimo aspektus ši motinystės reprezentacija neatsako arba, tiksliau, teduoda vieną atsakymą, kurį XX amžiaus moterys jaučia kaip prievartinį?“¹⁴⁰ Moteris jau nebenori būti vien tradicinė motina, besiaukojanti savo vyrui ir vaikams. Ji suvokia save kaip esybę, kaip atitinkamą subjektą visuomenėje, tad nustoja kompleksuoti dėl savo kūno ir mąstymo. Modernizmo diskurse moteris pagaliau gali rinktis, ar ji nori būti motina. Tai yra vienas reikšmingiausių moters pasiekimų. Moteris tampa laisvesnė seksualiai, materialiai, ima apie save rašyti: „kol moterys nesiėmė rašyti pačios apie save, moteris Vakarų filosofiniame kanone buvo apskritai laikoma objektu – amžinai *kitas*, kaip apibūdino Simone de Beauvoir.“¹⁴¹ Moterys ima kovoti už save, už savo teises ir lygiateisiškumą. Toks moterų judėjimas, prasidėjęs XIX amžiuje, vadinamas feminizmu.

„Aš – prisiekusi feministė. Bet tai nereiškia, kad mušu vyrą per galvą ir draskau sukneles. Feministė nėra moteris, siekianti tapti vyru“¹⁴² – taip viename interviu prisistato

¹³⁹ Gruodis K., „Įvadas“, sudarė Gruodis K., *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki Modernizmo*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 39.

¹⁴⁰ Kristeva J., „Stabat Mater“, sudarė Gruodis K., *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki Modernizmo*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 517–518.

¹⁴¹ Gruodis K., „Įvadas“, sudarė Gruodis K., *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki Modernizmo*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 13.

¹⁴² Radzevičienė L., *Raita ant kasdienybės žirgo*, Laima, 2005 balandis, Nr. 4 (139), p. 17.

prozininkė Ugnė Barauskaitė. Nenuostabu, kad jos naujausiame romane *Dešimt* (2005), pateikiama nauja moteriškumo ir motiniškumo samprata. Romano pavadinimas reprezentuoja dešimt laukimo mėnesių. Tradiciškai sakoma, kad moteris laukiasi devynis mėnesius, tačiau čia vaiko laukimas suskirstytas į dešimt mėnesių pagal Mėnulio kalendorių: nuo kūdikio pradėjimo iki gimimo. Romaną sudaro dešimt skyrių, pavadintų dangaus kūnų vardais (Saulė, Neptūnas, Jupiteris ir t.t.), kurie atspindi besilaukiančios savijautą ir teikia informacijos apie vaiko būklę. Tekstas fragmentuotas. Romane svarbiausia yra moters išgyvenimai, jie yra kūrinio ašis. Tekste gausu praeities reminiscencijų, ateities vizijų.

Šio romano pagrindinė veikėja – moteris. Moteris, kuri yra emocionali, intuityvi, motiniška. Ji nesigėdi savo moteriškumo, nors dažnai patriarchalinėje visuomenėje vyriškos savybės pripažįstamos ir traktuojamos kaip geresnės. Romano moteris reprezentuoja novatorišką motinystės poziciją, tačiau turi ir tradiciškumo, nes įkūnija motinystę, kuri iš esmės asocijuojasi su Motinos Žemės mitu. Romano veikėja veržiasi iš pasyvo, yra savarankiška. Tai anaipitol nereiškia, kad ji nenori tapti motina, veikiau priešingai. Tiesiog į motinystę čia žiūrima „kitu kampu“. Moteris pati nusprendžia, jog nori gimdyti. Jai joks vyras neprimeta savo „racionalios“ valios, ji yra laisva seksualiai ir finansiškai. Be to, ji vyrui neįsipareigojus, t. y. už jo neištekėjus (priešingai nei tradicinė motina, kuri vaikus gimdo tik santuokoje). Modernios moters nuomone, tai visai nereikalinga: „Išvis nesuprantu, kodėl žmonės šlovina vedybas. Pirmąsyk tekėjau, kaip sakoma, Iš Reikalo. <...> Buvo ir svečiai, ir bažnyčia, ir už tūkstantį litų išnuomotas tiulio tortas. Išsiskyriau vos pagimdžiusi. Antrąsyk ištekėjau be jokio reikalo – ir kuo toliau, tuo mažiau kokį nors reikalą galiu sugalvot. Užtat paskiau reikėjo gyventi! Pradžioje buvo visai nieko, bet vėliau ėmiau dusti.“¹⁴³ Jei vyras moteriai netekia pilnatvės, o jų santykiai nepakyla aukščiau buitiskumo lygio, tokie santykiai nustoja prasmės. Moteris – priešingai nei tradicinė moteris – motina (Mamatė iš Šatrijos Raganos apysakos *Sename dvare*) – gali rinktis alternatyvą, t.y. skyrybas. Toks šiuolaikinis požiūris griauja santuokos, kaip amžinos institucijos, pamatus. Tai deklaruoja feministinis diskursas.

Akivaizdu, kad moteris į pasaulį žiūri šiuolaikiškai ir feministiškai. Vienąkart „atsikandusi vestuvinio pyrago“, suvokia, kad paskui reikia valgyti rupią šeimyninio gyvenimo duoną, o ji neturi džemo skonio, kaip ir gyvenimas rožinių spalvų. Moteris suvokia, kad namų šeimininkės vaidmuo skirtas ne jai, taip dar kartą įrodydama, kad namų sfera nėra vienintelė tinkamiausia vieta moters savirealizacijai, juk ji – asmenybė. Moteris savo moteriškumą identifikuoja kaip galimybę laisvai rinktis, daryti atitinkamus sprendimus: vaiką moteris auginti gali ir viena arba tekėti už kito vyro – viskas priklauso nuo jos, ne nuo vyro norų. Feministiniame diskurse santuoka dažnai prilyginama žalingą poveikį moteriai darančia institucija. M. A. Pavilionienė, žvelgdama į lytis iš feministinės pozicijos, teigia, kad „<...> individas yra

¹⁴³ Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 8.

asmenybė, jam bus labai sunku paklusti tradiciniam šeimos modeliui, nuolankiai įsijausti į socialinius lyčių vaidmenis, sutikti su moteriškomis ir vyriškomis prievolėmis."¹⁴⁴ Šio romano moteris nusivylusi tradicine šeima, žiūri į ją skeptiškai.

Tradiciškai suvokiama, kad vaikas turi gimti šeimoje, kai pora yra susituokusi. Moderni moteris priešinasi visuomenėje priimtiems kanonams. Moteriai nereikia visuotinai svarbaus žmonos statuso, kuris, tradiciškai mąstant, lemia moters ir jos vaiko laimę: „Skačiau, kad netekėjusios moterys dažniau gimdo silpnus <...> vaikelius. Esą jaučiasi nesaugiai, kad ir ką kalbėtų apie savo laisvės poreikius. Žinot, plikas santuokos liudijimas – dar ne viskas. Ypač puikiai tą iliustruoja mano antroji vedybinė patirtis. Todėl į statusą spjaunu. Ir nekalbėkite man apie visuomenės požiūrį. <...> Aš dusyk tekėjau ir du syk skyriais, o dabar gimdysiu vaikus vyrui, kuris niekada nesumanys manęs vesti. Štai kokia laimė ir ji man labai patinka. <...> – Išsikuopkite galvas, ponai, – linksmi tariau aš ir mosikuoju ranka."¹⁴⁵ Sarkastiškai šaipomasi ne iš pačios santuokos, bet iš absurdiško jos kūrimo, kai tekama „iš reikalo" ar tik dėl visuomenės požiūrio, nes moteris vertinama pagal tai, ar ji ištekėjus, ar ne. Dažnai susilaukia pasmerkimo vieniša ar netekėjusi moteris, kaip negalinti pagimdyti ar išauginti vaiko. Pagrindinės veikėjos išsakoma pozicija teigia, kad moteris gali būti laiminga ne tik santuokoje, ne tik santuokoje gali ir gimdyti. Svarbiausia – pasirinkimo principas, kai žmogus gali pats priimti sprendimus. Taip yra ir su motinyste. „<...> Woolf atskleidžia, koks svarbus XX a. feminizmui yra pasirinkimo principas. Individo pasirinkimo laisvė yra, žinoma, pagrindinė liberalumo atrama. Kartu šis principas yra ir radikaliojo bei postmodernaus feminizmo pamatas, nes tik tuomet, kai moterys pareiškia savo teisę pasirinkti, kaip joms gyventi, t.y. ką pasirinks savo partneriais, kaip išreikš savo tapatumą ir seksualumą, kokiomis sąlygomis gimdys vaikus, – tik tuomet jos gali pradėti kurti naujus subjektyvo ir tarp asmeninių santykių modelius."¹⁴⁶ Tik tokia moteris gali suvokti, ko ji nori gyvenime. Tik laisva valia ji tegali suvokti motinystės reikšmę ir nutarti, ar nori kūdikio. Tokia ir yra pagrindinė romano *Dešimt* veikėja. Ji nusprendžia: „Noriu paisyti gamtos, o gamta mano viduje sako: gimdyk dabar! kuo greičiau!"¹⁴⁷ Užtat aš pamažu pranešinėju artimiesiems draugams, kokia mane ištiko laimė: man užtaisė vaiką!"¹⁴⁸ Paradoksiškai atskleidžiama netekėjusios moters, kuri pagal visuomenės standartus nėra tinkama gimdyti kūdikį, laimė ir noras turėti kūdikį. Taip gali jaustis tik tvirtai apsisprendusi ir laisva asmenybė. Jos statusas nekelia jai baimės, kokią neštumas moteriai keldavo dar XX a. pradžioje (P. Cvirka *Žemė maitintoja*, I. Simonaitytė *Vilius Karalius*). Moteris, pajutusi Gamtos šaukimą, renkasi būti motina.

¹⁴⁴ Pavilionienė M. A., *Lyčių drama*, Vilnius: VU, 1998, p. 43.

¹⁴⁵ Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 81.

¹⁴⁶ De Beauvoir S., „Mitai“, sudarė Gruodis K., *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki Modernizmo*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 23.

¹⁴⁷ Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 20.

¹⁴⁸ Ten pat, p. 50.

Moteris mitologijoje tapatinama su žeme ar gamta, o romano moteris pati įkūnija gamtą. Tai savotiškas pagoniškumo ženklas, kuris parodo, jog moteris, nesvarbu, kokia nepriklausoma būtų nuo vyro, labai geidžia tapti motina, t.y. išreikšti savo moteriškąjį pradą. Ji negali sustabdyti pasaulio tvarkos, nes Žemė – Motina paskyrė moteriai tokią misiją. Vadinasi, jos sprendimas yra tvirtas – moteris trokšta BŪTI MOTINA: <...> „nenoriu išduoti savo vaiko. Aš jį tiek laiko kviečiau ateiti, o dabar uždarysiu duris ir pasakysiu „palauk, mamytė užsiėmus“? Nieko panašaus: vaiko aš noriu labiau.“¹⁴⁹ „Savo fiziologinę lemtį moteris iki galo realizuoja kaip motina; būtent čia jos „gamtinis“ pašaukimas, nes visas jos organizmas orientuotas rūšiai išsaugoti.“¹⁵⁰ Jos kūne gyvena nauja gyvybė, kuri jai dabar pati svarbiausia.

Sužinojusi, kad laukiasi, būsima motina meta rūkyti (o rūkanti moteris toli gražu nėra dieviškosios Mergelės Marijos įvaizdžio atkartojimas, veikia priešingai – ji Ieva. Ji kūniška, nuodėminga, tačiau motiniška): „Daugiau neberūkau, todėl morališkai smerkiu tas, kurios per nėštumą negali mesti.“¹⁵¹ Nugali motiniški instinktai. Savo vaikui norima ko geriausio. Moteris sąmoningai atsisako to, kas pakenktų jos vaisiui.

Nors kūrinio centre yra moters nėštumas, tačiau ši moteris jau yra motina, ji turi septynerių metų dukrą. Motina myli dukterį, tačiau dukra dažnai auga pas senelę. Senelė yra visažinė, tik ji geriausiai sugeba auklėti savo anūkę, o savo dukrą laiko ne itin kompetentinga šioje srityje: „Vienas dantis buvo išrautas kaip dera, o kitą išsimušę į kėdės atlošą, kai tamsoje žaidė slėpynių. Tada atbėgo visa kruvina ir pro ašaras aiškino, kad Netyčia. Laimei, tai nutiko pas Mamulę, antraip būčiau išvadinta bloga motina, nes vaiką reikia prižiūrėti Kaip Savo Akį.“¹⁵² Besilaukianti ir jau vieną vaiką turinti moteris vis dar yra priklausoma nuo savo motinos, todėl motinos ir besilaukiančios dukters santykis dramatiškas, kiek negatyvus. Senoji motina tarsi savinasi anūkę. Moteris, kuri negali atsiskirti nuo savo dukters jos nekontroliuodama, negali būti neegoistiškai mylinti motina. Tai narciziška moteris, kuri sprendžia problemas valdydama savo dukros gyvenimą. Taip ji tarsi gyvena savo, tik jau geresnį gyvenimą. Naujas nėštumas – tai naujas bandymas išsilaivinti nuo motinos.

S. de Beauvoir teigia, jog: „Tapusi motina, moteris savo ruožtu savotiškai užima motinos vietą: jai tai visiškas išsilaivinimas. Jeigu ji nuoširdžiai trokšta išsilaivinti, ji džiaugsis savo nėštumu ir turės drąsos jį ištvirti be niekieno pagalbos; bet jeigu motina ją tebevaldo ir ji pati sutinka, tuomet ji, priešingai, atsiduos motinos valiai; naujagimis jai veikia atrodys esąs brolis ar sesuo, o ne jos vaikas; jeigu ji nori, bet nedrįsta išsilaivinti, tuomet ji baiminasi, kad vaikas, užuot išgelbėjęs, neįkinkytų jos į naują jungą: tokia baimė gali sukelti persileidimą <...>.“¹⁵³ Romano pagrindinė veikėja trokšta ištrūkti iš motinos valdžios antra kartą tapdama

¹⁴⁹ Ten pat, p. 20.

¹⁵⁰ De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 559.

¹⁵¹ Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 37.

¹⁵² Ten pat, p. 41.

¹⁵³ De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 571.

motina, tačiau nedrįsta to viešai deklaruoti. Jos pirmoji dukra nuolat globojama senelės, todėl mažosios santykis su motina daugiau primena seserų santykius, nes jos motinai (tarsi vyresniajai seseriai) nuolat duodami patarimai, kaip reikia auginti vaiką. Moteris jaučiasi nevisavertė, nes baiminamasi, kaip mama pažiūrės į vieną ar kitą situaciją, kokia bus jos nuomonė: „Dabar ji kritikuoja viską: pradedant mano aistra tarybinėms kino juostoms, baigiant vilnietiška Marijos mokykla, ir bando įrodyti, kad mano vaikas turi likt su močiute mūsų vaikystės kaime.“¹⁵⁴ Moteris iš pradžių stengiasi nusišluoti nęštumą, nes bijo savo motinos reakcijos, nors trokšta išsivaduoti iš savo motinos valdžios: „Aš bijau pasakyti, kad įsitaisiau naują katę, o čia – vaiką.“¹⁵⁵ Toji priklausomybė bei baimė motinos ir besilaukiančios dukters ryšį daro neigatyvų.

Negatyvus ryšys su motina aprašomas ir pirmame U. Barauskaitės romane *O rytoj vėl reikės gyventi*: „Ji [mama] nori, kad ištekėčiau už Stepo.“¹⁵⁶ Motina vadovauja dukrai pačiais svarbiausiais klausimais gyvenime. Dukra turi gyventi taip, kad jos motinai patiktų. Senelė yra itin narciziška, jai sunku susitaikyti, kad dukra užaugo ir gyvenimą gali tvarkyti taip, kaip nori pati. Šioji motina nėra motina – auka, veikiau ji moderni, valdinga motina. „Narciziška, valdinga, savininkiška moteris gali būti sėkmingai „mylinti“ motina tik tol, kol vaikas mažas.“¹⁵⁷ Moteris myli savo užaugusią dukterį, tačiau negali susitaikyti, kad niekuo jai nebereikia rūpintis, todėl nuolat kišasi į suaugusios dukros (pagrindinės kūrinio veikėjos) gyvenimą, sukeldama dukrai kompleksus. Ši moteris tipiška *mater dolorosa*, kuri savo motinystėje naudoja tarsi ginklu ir manipuliuoja savo vaikais. Motinos ir dukros pasaulis suskyla: „ji [dukra] nori būti nepriklausoma nuo motinos: anot motinos, tai būtent ir yra baisaus nedėkingumo požymis; ji atkakliai stengiasi „pažaboti“ tą slaptą norą; ji nesutinka, kad jos antrininkė taptų kita.“¹⁵⁸

Tačiau romano veikėja pati nėra autoritariška, valdinga motina. Ji atvirai žavisi savo dukryte. Mergaitės ir motinos santykiai geri: „Aš dievinu savo dukrą, nes ji yra protingiausias žmogus pasaulyje. Kas tokiam mažam vaikui pasakė, kad nęščios moterys turi daug ilsėtis ir panašiai? Ji priekaištauja, kai atsikeliu pirma – nes pirma keltis turi Marija ir plikyti mamai arbatą. Tada mama turi tą arbatą gerti lovoje ir kartu žiūrėti Multikus.“¹⁵⁹ Dukra rūpinasi motina. Fromas yra rašęs apie meilę tarp vaiko ir motinos, kur vienam reikia pagalbos, kitas ją suteikia. U. Barauskaitės romane ryški inversija: besilaukiančiai mamai reikia padėti, būtent dukra Marija ir suteikia pagalbą. Tai liudija, kad motina bejėgiškesnė už savo vaiką. Marija nuolat rūpinasi savo motina, saugo jos paslaptis nuo senelės: „Marija nieko neprasitarė. Ryte

¹⁵⁴ Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 119.

¹⁵⁵ Ten pat, p. 41.

¹⁵⁶ Barauskaitė U., *O rytoj vėl reikės gyventi*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 20.

¹⁵⁷ Fromm E., *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2006, p. 41.

¹⁵⁸ De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 598.

¹⁵⁹ Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 40.

atbėgo pas mane į lovą – toje lovoje miegojau ir ją nešiodama – ir įsitaisiusi tyliai paklausė: „Kaip laikosi mūsų paslaptis?“ – ir apsidairė, ar niekas negirdi. Mes dabar dažnai sėdim apsikabinusios ir aptariame svarbius gyvenimo reikalus.“¹⁶⁰ Motina ir dukra – draugės. Jos suokalbininkės, jos kuria savo bendrą pasaulį, kuria moterišką jungtį. Laužomas stereotipas, kad motina ir dukra tegali būti tik nuožmios konkurentės. Iš tokių sustabarėjusių tradicijų romano *Dešimt* pasakotoja net pasišaipo: „<...> liaudyje tikima, nešiojama mergaitė atima iš mamos grožį, todėl mamą ir spuogais, ir baisiom dėmėm išmėto, ir veidas išpursta neapsakomai, o jau kai berniukas, tai mama žydi it lelija skaisčioji, rūta žalioji – bet štai per pirmą nėštumą žydėjau sau baltai nublyškus, ir buvę spuogai dingo, ir pilvas kažkaip berniukiškai atsikišęs buvo – o gimė mergaitė, štai kaip išėjo.“¹⁶¹

Toji lelija – tai aliuzija į Mergelę Mariją. Juk balta lelija yra Dievo motinos gelė. Taip netiesiogiai pasišaipoma iš tokių gajų stereotipų, kad pasiaukojimas galimas tik vardan sūnaus, nes sūnus motinos geradarys, būsimas pasaulio užkariautojas, o mergaitė – konkurentė. Be to, remiantis lietuvių liaudies tradicijomis, mergaitės gimimas šeimai dažniau reiškė nuostolius (nebūtinai finansine prasme): jai kraičio reikės, tėvams brangiai kainuos, o todėl, kad yra fiziškai silpnesnė negu vyras, tai ūkyje mažai ką padės. Dėl šių stereotipų dažnai buvo bijoma sutuoktiniui pagimdyti mergaitę.

Negatyvi vyro reakcija ištis labai skausminga besilaukiančiai moteriai. Tačiau dabartinis mylintis vyras dažnai džiaugiasi vaiko gimimu, nepaisydamas to fakto, kad moteris pagimdė dukterį. Kita vertus, visada slapta laukiama berniuko. Juk berniukas – pasididžiavimas, jis reiškia savo paties vyriškumo įteisinimą. Tad ir Teofilis (kūdikio tėvas) tyliai laukia berniuko, nes taip norėtųsi būti tikru vyru. Taip mano visagalė visuomenė: „<...> Teofilis jau susitaikė su mintim, kad namie bus vien Bobos, todėl vaidina išsikeidusi ir planuoja naujo vaiko darymo strategiją. Sako, kol vargšai spermatozoidėliai keliauja ilgu mano prieškambariu, rūgšti aplinka suėda silpną vyrį, išlieka tik bobija. Todėl kitąsyk – limuzinu iki pat durų, kad tik ko nenutiktų. Jei vis dėl to jam pavyko užtaisyti berną jau dabar, sprogs iš pasididžiavimo, matau kaip dieną.“¹⁶²

Vis nesuvaldomas noras išlikti, pratęsti savo rūšį. Tačiau moteris į tai reaguoja ironiškai. Kuo moteriška lytis prastesnė? Na, bet patriarchatas veikia ir moterį, juk ji gyvena toje pačioje visuomenėje kaip ir vyras: „Dėl to, kad moteris apgaubia vyrą pagarba, ir dėl konkrečių privilegijų daugelis moterų geidžia sūnaus.“¹⁶³ Toks noras atsiranda ir dėl vadinamųjų vyrų teisių, ir dėl to, kad moteris norėdama vaikui gero gyvenimo suvokia, kad jos kūdikis bus laimingesnis ir gyvens lengviau, jei bus vyras, nes taip jau dievo skirta: „<...> dievas yra. Manau,

¹⁶⁰ Ten pat, p. 41.

¹⁶¹ Ten pat, p. 66.

¹⁶² Ten pat, p. 149.

¹⁶³ De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 595.

jis gėjus, nes labai subtilus. Ir vyrų labai gaili <...>."164 „Kad ir ką visokie mechanizatoriai pliaukšdavo apie gerą savo bobų gyvenimą, vis dėlto nebuvo nei vieno, kuris būtų norėjęs su jomis pasikeisti vietom."165 Taip satyriškai prasiveržia nusiskundimas. Be to, vyras visada trokšta sūnaus, o moteris lyg vykdydama jo valią dažnai, nors nesąmoningai nori, kad jos vyras būtų laimingas (moters sąmonėje įsigalėjusi patriarchatinė norma). Todėl situacija kiek dviprasmiška, nes tai nereiškia, kad moteris nenori dukters. Tačiau motinystė negali nustelbti moteriškumo, tad dažnai moteris ir geidžia dukters ir kartu bijo ją gimdyti, nes ji gali užimti motinos vietą. „Dauguma moterų ir geidžia savo moteriškos dalios, ir nekenčia jos <...>."166 „Jų lytis dar ir dabar jas gąsdina. <...> Moteris bijo moters ir bjaurisi ja. Jie [vyrų] padarė didžiausią nusikaltimą prieš moteris: klastingai ir šurkščiai jiems pavyko jas įtikinti nekęsti moterų, supriešinti pačias su savimi, paversti savo vyriško triūso įrankiais."167 Vyras yra dar ir subjektas, kuris lemia moters požiūrį į save ir į motinystę. Todėl moters viduje kovoja moteriškasis ego ir motinystės instinktas. Moterys trokšta būti mylimos, tad besilaukdamos dukters sąmoningai ar nesąmoningai ima joms pavydėti: „Norėčiau, kad džiaugtųsi mano artumu, bet jis užmiega. Suprantu, man reikia vitaminų, ramybės ir kitų nesąmonių, bet mano smegenys sugadintos, todėl vis dar norėčiau pabūti ir Sekso Objektu. Tuo labiau kad vitaminus ir ramybę jis bruka ne man, o tam vaikui – o mane visiškai pamiršo!.. Gerai pagalvojus, jaučiuosi kaip visiška idiotė: jau dabar pavyduliauju savo dukrai."168 <...> „Be to, man atrodo, kad Teofilis sulaukęs dukters manęs visai nebemylės, nes mylės vien ją."169 Moteris bijo būti nemylima ir pavydi savo dukrai. „Ją kankina dvejopas pavydas: pasauliui, kuris atima iš jos dukrą, ir dukrai, kuri, užkariaudama dalį pasaulio, nuvagia ją iš motinos. Tas pavydas pirmiausia nukreiptas į mergaitės santykius su tėvu <...>."170 Moteris laukia dukters, kaip savo antrininkės, bijo mergaitės atsisakymo nuo jos, dukros tapimo kita, taip pat bijo, kad ji gali atimti vyro mylimojo meilę. Moteris kitoje moteryje išvelgia konkurentę, nes iš prigimties yra narciziška. Vadinas, kad ir kokia mylinti moteris būtų, ryšys tarp motinos ir dukters negali būti visiškai teigiamas.

Ir vis dėlto, svarbiausias ir daugiausia dėmesio sulaukia patsai gimdymo stebuklas. Tradicinėje literatūroje vyras trypčiojo prieangyje, nes laukė savo gimstančio vaiko veiksmo, kuris išduoda pasauliui: – „aš jau čia". Dabar vis dažniau vyras nebetrypčioja nei savo gryčios, nei ligoninės prieangy: „<...> moterys sugalvoja leisti vyrams dalyvauti šventame gimdymo

¹⁶⁴ Barauskaitė U., *O rytoj vėl reikės gyventi*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 24.

¹⁶⁵ Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 149.

¹⁶⁶ De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 597.

¹⁶⁷ Cixous H., „Išėjimai“, sudarė Gruodis K., *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki Modernizmo*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 440.

¹⁶⁸ Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 187.

¹⁶⁹ Ten pat, 185.

¹⁷⁰ De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 598.

procesu. Įviliojo į savo paslaptį.¹⁷¹ Vyras yra labai arti moters, arti jos paslapties, kuri tampa vieša.

Per gimdymo stebuklą moteris siejama su žeme, o gimdymas su vaisingumo dovana. Tad net šiandien nuo mito neįmanoma pabėgti. Juk tai mūsų kultūros dalis ir visai nesvarbu tradicinė tu motina ar (post)moderni. Tai įrodo moderni literatūra. „<...> Teofilis smerkė moteris, bijančias gimdyti. Ant jo pjedestalo stovėjau aš – deivė motina, suvokusi moters priedermę ir gebanti ją tobulai įkūnyti.“¹⁷² Nėščia ir gimdanti moteris tampa kažkuo daugiau nei paprasta moterimi. „Pamenu, kai tik pastojau, Teofilis tuoj uždraudė man nešioti krepšius.“¹⁷³ Moteriai staiga tampa negalima daryti daugybės dalykų, bet romano veikėja meta iššūkį ir dažnai nepaiso tariamų tabu: tvarko namus, eina į darbą beveik iki gimdymo, važiuoja išskylauti, neša ryšulius namo. Taip parodomi tikrieji šiandieninės moters nėštumo ypatumai. ir Apie motinystę nekalbama „sparnuotomis“ frazėmis, veikiau priešingai, pasirenkama gruboka leksika, nevengiama ir „riebesni“ žodį pasakyti: *dziundzė, varškėtas jos kūnelis* ir pan.

Kulminacinis šio romano taškas yra gimdymas. Gimdymo paslaptis visiškai atskleidžiama, nelieka jokių tabu. Šalia moters atsiduria svetimas vyras, nes vaiko tėvo nėra:

„– Atėjo tėtis, – maloniai sako budinti akušerė ryškiai dažytom akim. – Čia ne tėtis! – bliuau aš. Redaktorius išvaromas lauk, šampanas lieka.“¹⁷⁴ Net svetimas vyras įsibrauna į privačią, intymią teritoriją, pats visai nesureikšmindamas, kad ten yra gimdanti moteris.

Gimdyklos erdvė yra visiškai svetima, baugina moterį. Joje tik ji, jos dar negimęs kūdikis ir visai svetimi žmonės. Gimdyvės kūnas taip pat parodomas viešai: „Gydytoja kiša rankas vidun, kažin ką ten tikrina. <...> – Reikia paminkštint kaklelį <...>. <...> Vos užaina sąrėmis, ji tuoj kiša rankas vidun ir tampo mano vartus. Išstampo. Sąrėmiai vis stiprėja, ir aš jau nebematau, nei kas skečia mano kojas, nei kas glosto ranką. <...> Mano tarpkojy vyksta kažkas baisaus ir nesuvokiamo: sąrėmiai drasko strėnas ir papildvę, o deginantis skausmas riečia į kamuolį – tik riestis nevalia, reikia stumti, o aš nieko nesuprantu <...>. Staiga suprantu, ką darau: aš gimdau vaiką!!! Stipriau įsitveriu į geležis, įremiu kojas, sutraukiu pilvą ir stumiu – o pakėlus galvą matau, kaip staigiai išnyra mano dukrytės galvytė, aplipusi žaliais šūdeliais, ir parišta pilka bambagysle varškėtas jos kūnelis – ir nuskrieja paskui pirštinėtas rankas. <...> Galiausiai placentą ištempia lauk. Kliurkteli kraujas, vidun sulenda milžiniški šaukštai <...>. Jaučiu, mano tarpkojyje rišami siūlai.“¹⁷⁵ Su šia scena moters tapsmas motina visiškai desakralizuotas.

Moteris tarsi praranda nuovoką, ji suvokia, kad gimdo tik tada, kai kūdikis, sudrebindamas moters kūną, ateina į šį pasaulį. Kiekviena gimdančiosios kūno dalelė alsuoja

¹⁷¹ Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 12.

¹⁷² Ten pat, p. 156.

¹⁷³ Ten pat, p. 156.

¹⁷⁴ Ten pat, p. 220.

¹⁷⁵ Ten pat, p. 220 – 221.

biologija. Moteris gimdo kentėdama, tačiau motinystės džiaugsmas, meilė savo vaikui, nes jis yra dalis jos (pirminis narcisizmas), suteikia motinai jėgų ir noro gimdyti, nors vaikas išeina iš jos vidaus sukeldamas sopulingą skausmą, įsiveržia į jos gyvenimą, reikalaujamas besąlygiškos meilės. „Ne sopuliuos gimdoma, gimdomas sopulys: ji reprezentuoja vaikas, ir nuo šiol jis įsitvirtina visam laikui.“¹⁷⁶ Gimdyvė išgyvena dramą, nes jos kūnas perskiriamas: „Iš vienos pusės – dubuo, svorio centras, nepajudinama žemė, solidus cokolis, sunkis ir svarumas, prie kurių prisijungia šlaunys, nuo to karto nebebūsimančios jautrios. Iš kitos pusės – krūtys, kaklas, rankos, galva, veidas, blauzdos, pėdos: begalinis judrumas, ritmas ir kaukė, kurie aistringai siekia kompensuoti likusios dalies nejudrumą.“¹⁷⁷ <...> „Yra dar viena praraja, kuri atsveria tarp kūno ir to, kas buvo jame: praraja tarp motinos ir vaiko.“¹⁷⁸ Kūnas parodomas kaip indas (žemės gelmės) gyvybei išsaugoti ir suteikti. Kūnas – tai pagalba gyvybei, nepriklausomam individui ateiti į šį pasaulį. Mistikos nebelieka, gimdymas parodomas iš fiziologinės pusės, parodoma moters kančia. Ji gimdo skausmuose, kaip dievas jai prisakė, bet moters kančia išlieka tauri – ji suteikia gyvybę. Gimdymas parodo tikrąją moterį, ne idealiąją kaip Mergelė Marija, kuri pagimdė kūdikį meldamasi. Kūrinio pagrindinė veikėja nori pajusti gimdymo skausmą, kad pajustų savo moterišką, dievo skirtą priedermę: „– Na, jokių skatinančių ar epidūrinų, jokių kateterių.“¹⁷⁹ Parodoma, kaip skausmingai per moterį į šį pasaulį ateina gyvybė.

U. Barauskaitės romano pagrindinės veikėjos išgyventa istorija iš esmės artima J. Kristevos pozicijai, kuri motinystę taip pat išdrįsta parodyti kūnišką, skausmingą, kartu pateikdama kitokį motinystės, gimdymo variantą, nei tą, kurį siūlo krikščionių bažnyčia. „Kas yra ta gyvenimiška moters – motinos patirtis, aiškėja iš antrosios teksto pusės (per pusę padalintas puslapis): iš ne teorinio, o meninio teksto, iš lyrinės – ritminės prozos, kurios kalbančioji yra moteris, patirianti motinystę. Kuriama motinos kūno kalba, kūno mitas ir mito interpretacija.“¹⁸⁰ J. Kristeva kaip ir U. Barauskaitė parodo gimdymo fiziologiją: „Motina visada pažymėta skausmo žyme. <...> Juoda grižtė, nugaros, rankų, šlaunų skausmai – gniaužtuvai, tapę skaidulomis, žarijomis žėrinčios gyslos, akmenimis sudaužyti kaulai: tūrių, plotų, erdvių, taškų sangrūda. <...> Sustingus placenta, gyva skeleto šaka, pabaisiškas gyvenimo įskiepis į tą gyvą numirėlę – mane.“¹⁸¹ Taip įrodoma, kad krikščioniškasis motinystės idealas negali būti vienintelis, nes pati moters prigimtis yra žemiška, paženklinta „skausmo žyme“, o krikščioniškasis idealas tėra <...> „fantazija, kurią puoselėja „prarastosios žemės“ suaugusieji

¹⁷⁶ Kristeva J., „Stabat mater“, sudarė Gruodis K., *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki Modernizmui*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 501.

¹⁷⁷ Ten pat, p. 514.

¹⁷⁸ Ten pat, p. 515.

¹⁷⁹ Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 204.

¹⁸⁰ Daujotytė V., *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 399.

¹⁸¹ Kristeva J., „Stabat mater“, sudarė Gruodis K., *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki Modernizmo*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 517.

<...>."¹⁸² Gimdymas – tai moters išgyvenimas ir patirtis, neatsiejama jos gyvenimo tikrovė. Kūrinio centre ne vaikas, o moteris ir jos išgyvenimai. Tai taip pat opozicija tradicinei literatūrai. Šiuolaikiškos motinos būvio neužpildo vien vaikai, ji trokšta ir vyro glamonių. Ji veikli, ji seksuali, ji jausminga: „Aš taip jo pasiilgau. Man nepatinka miegoti vienai. Žinoma, Marija įsikrausto po apklotu, ir mes kalbam apie visokius dalykus, ir ji susirūpinus klausia: „Ar nespaudžiu tau pilvelio?“ – bet tai ne tas pats, aš noriu Teofilio.”¹⁸³ Motinystė nenustelbia moteriškumo. Ši istorija parodo, kas darosi su moters kūnu, kai ji laukiasi ir gimdo, kaip ji pati suvokia savo motinystę.

Pasakotoja laužo tradicijas ir ignoruoja visuomenės primetamus stereotipus apie motinystę ir gimdymą. Moderni motina maištauja prieš jai primetamus standartus: „Dar baisiau tas Jėzus su moteriškėm elgiasi. Davė jis vyrui pavyzdį: save. Vyras nesidulkina, minta dangiška mana – ir viskas liuks, kaip iš akies luptas jėzusiukas. Moteriai davė kitą pavyzdį: Mariją, savo motiną. Kad žmoniją daugintų. Na kaip tu, moteriške, padauginai žmoniją nepadarius fiti miti?.. Taip ir išeina: lyg ir klauso moteriškė Dievo, bet lyg ir nuodėmė baisi. <...> O gal sutvėrėjas buvo pasibalnojęs neteisingais akiniais?..“¹⁸⁴ Maištingai pasisakoma prieš Dievo Motinos motinystės idealą.

Apie save ir nėštumą pasakojama be jokių tabu, tad motinystės paslaptis tampa išviešinta. Motinystė parodoma su visais „aštriais kampais“, nesistengiant nieko nuslėpti. Tai įvardina ir pati autorė: „man nusibodo tas liaupsinamas motinystės idealas, kurio iš tikrųjų nėra. Todėl norėjau parodyti kitokią motinystę ir kaip viskas vyksta ištikrųjų“ – teigia Ugnė Barauskaitė viename pokalbyje.¹⁸⁵ Tad pakitusi motinystės samprata, veržiasi ne tik į visuomenę, bet ir į literatūrą, naujai parodydama moterį – motiną ir jos pasaulį. Motinos kūnas tampa nauju žiūros tašku, padedančiu atskleisti tikrąją, deidealiuozuojamąją motinystę.

¹⁸² Ten pat, p. 494.

¹⁸³ Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 59.

¹⁸⁴ Ten pat, p. 96.

¹⁸⁵ Interviu su U. Barauskaite. Rašytoją kalbino R. Gurgždienė.

2. Tame kūne „gyvena " moteris, kuri yra motina

„Jausmas, kad pasaulis surengė prieš tave sąmokslą, beribis <...>. Tu – kažkur anapus. Išmesta iš žaidimo" – tokie žodžiai lyg manifestas užrašyti ant knygos viršelio. Tai rodo, kokios opios ir svarbios yra kūno problemos šiandien. Moteris visada privalo būti graži, seksuali.

„Nėštumas ir yra „kitoks pasaulis". Visom prasmėm, fizine taip pat. Besilaukiančiai moteriai tenka mesti alkoholį ir tabaką, alinančias dietas ir aukštakulnius, tenka vėl normaliai miegoti, ilsėtis, valgyti, kvėpuoti ir žiūrėti į gražius dalykus, – pažodžiui, liautis žaloti save ir imti gyventi „normaliai". Dvasingoje visuomenėje nėštumas nesukeltų jokio streso, tačiau dabar nėščiosios gyvenimo būdas taip smarkiai skiriasi nuo amžinai kažkur lekiančių „cosmo" mergaičių, kad tikrai ima atrodyti, jog papuolei į kitą pasaulį."186

Moteris tampa savotiška motinystės auka, nes kai pradeda „kaltis" pilvukas, ji trumpam „nurašoma". Anksčiau graži moteris buvo suvokiama visų pirma kaip sveika moteris, o vaisingumo simbolis buvo Venera. Moteris bent besilaukianti ir pagimdžiusi turėtų džiaugtis motinyste. Juk ji teikia pasauliui naują gyvybę. Tokią būseną, kai tavo kūnas kinta „ne į tą pusę" išgyvena ir romano „Dešimt" pagrindinė veikėja: „Nėštumas dabar madingas. Tas, žinoma, tiesa. Bet madingas – manekeniškas nėštumas. Tai yra toks, kai visa lieka it modelio, tik atsikiša tas kamuolaitis. Kojos be venų, šonai be lašinių, pasturgalis tik vikst vikst. Bet pamačius normaliai nėščią moterišką dažniausiai pagalvoji: o vis dėlto jinai baisiai stora. <...> Manęs nei sekunde neapleidžia suvokimas, kad nešioju vaiką – tačiau pamačius pilvą išsigąstu ir vis nustembu, kad jis kliūva, trukdo ir niekur nebetelpa."187 <...> „Mes tiek laiko sugaištam nužiūrinėdamos konkurenčių lašinius, kad ką jau ką, bet nėštumą aptinkam akimirksniu – nes tai reiškia, kad konkurentė laikinai iškritus iš žaidimo, valio."188

Tai tampa neuroze. Moteris savyje nešioja kūdikį, bet jaučiasi blogai, nes esti neseksuali. Tad viduje vyksta perversmas, drama, kuri paveikia moterį. Pagrindinė veikėja nėra itin savo kūną įsimylėjusi motina, bet kai visuomenė bruka savo stereotipus, nori nenori jiems bent retkarčiais paklūsta. Kūrinio moteris nėščiosios kūną apibūdina labai natūraliai, be jokių pagražinimų, taip demaskuodama pasiruošimą motinystei. Motinystė tampa žemiška iš kūno ir kraujo: „<...> dabar sunksta mano krūtys <...>"189, „<...> tarpkojis išskėtotas ant gimdymo stalo – baisus"190, „<...> mano celiulitas baisus ir tragiškas <...>, dar galiu išpurti, ištinti, nusidryžiuoti, sutrūkinėti skersai ir išilgai"191. <...> „Ne viskas taip paprasta, ponai. Nėštumas –

¹⁸⁶ Pilipauskaitė V., „Apie moteris ir moterų literatūrą“, rašytoją Ugnę Barauskaitę kalbina literatūrologė Vitalija Pilipauskaitė *Metai*, 2005, Nr. 8 – 9, p. 118.

¹⁸⁷ Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 107.

¹⁸⁸ Ten pat p. 97.

¹⁸⁹ Ten pat p. 85.

¹⁹⁰ Ten pat p. 143.

¹⁹¹ Ten pat p. 144.

ne vien sielos palaima. Pradžioje nuolat pykina ir norisi visko, ko negalima. Dėl tipinės nėščiujų anemijos pradeda svaigti galva ir galiausiai uždūsti pasiekus vos trečią aukštą. Paskui įgauni nerangios statinaitės formas. Kojos sutinsta ir nusispalvina kapiliarais bei venų raizginiais. Dėl hormonų pokyčių išpursta dantenos, o veidas tampa panašus į fizinį žemėlapi. Galiausiai tas vaikas spiria tau į diafragmą ir pasidaro toks milžiniškas, kad pradedi nebesuprasti, per kur jį reikės išstumti lauk – bet kai ateina laikas, tai ir stumi, o prisiminimui lieka pilvo drebučiai, nukarusios krūtys ir violetiniai tigro dryžiai, o vyras, po ilgos pertraukos paniręs į tavo vidurius, nustemba patekęs Kibiran."¹⁹² Tokį nėštumo ir gimdymo procesą patiria ir atpasakoja pagrindinė romano veikėja.

Grožio sąvoka labai svarbi ir aktuali, bet pagrindinė veikėja įvardija jos absurdiškumą ir dvilypumą. Išnešioti ir pagimdyti kūdikį reikia daugiau sąmoningumo ir pasiryžimo, nei dažnai vaizduojama tradicinėje lietuvių literatūroje.

Šiandien ypač daug mąstoma apie kūną, net ir apie motinos kūną, kuriam atsiranda nauji laikysenos ir grožio standartai. Tačiau užmirštama tai, kad moteriai laukiantis, kūnas tampa jai nebepavaldu. „Rasis nauja gyvybė, ji pateisins jos pačios egzistenciją, ji tuo didžiuojasi, bet kartu jaučiasi esanti ir paslaptinių jėgų žaisliukas, ji purtoma, prievartaujama. Nėščia moteris ypatinga tuo, kad būtent tuomet, kai jos kūnas transcendentuoja, ji suvokia jį kaip imanentišką: <...> jis liaujasi egzistavęs sau pačiam <...>.“¹⁹³

Pastojusi moteris tampa kitokia, ji gali daryti tik gražius dalykus, susijusius su motinyste: pirkti vaikui drabužėlius, skaityti nėščiosioms skirtą literatūrą ir t. t. Tačiau tai tradicinės motinos užsiėmimas, o šiandieninė motina nori dar ir sekso (apie sekso svarbą daug kalbama ir pirmajame Ugnės Barauskaitės romane *O rytoj vėl reikės gyventi*). Parodoma, koks svarbus seksas yra šiandieninės moters – motinos gyvenime, juk meilės aktas yra erosas, o per jį pasireiškia noras gyventi, jaustis mylimu, užsimezga nauja gyvybė. Atskleisdama vidinius savo norus, t.y. norą lytiškai suartėti su vyru, pasakotoja meta iššūkį tradicinei literatūrai, nes tradicinė motina buvo apgaubta šventumo aureolės, ne noro santykiuoti su vyru. Ir vis dėlto vyras bijo „sutepti“ savo besilaukiančią moterį. Paslapties šventumo turi jo kūdikis, tad vyrui mylėtis atrodo nepriimtina: „Mane apėmė depresija. Teofilis vėl nenori sekso. Netikiu savo ausimis, bet ir jis kalba apie tai, kad vaikas nenori matyti pirmyn atgal stumdomo pimpalo.“¹⁹⁴

Besilaukianti ar gimdanti moteris niekam neatrodo nei žavinga, nei seksualinė – ji tiesiog gimdo. O seksas su ja atrodo neleistinas, nes jos viduje bręsta gyvybė, tad jos kūnas bent tuos devynis mėnesius yra neliečiamybė. Kita vertus, sekso industrija diktuoja savo taisykles, o ten taip pat nėra sekso su besilaukiančia, ten moteris turi būti amžinai jauna, stangria oda, nudepiliuotom kojom ir be gimdymo žymių: „Moterys sporto klubuose: kilnoja svarsčius,

¹⁹² Ten pat p. 67.

¹⁹³ De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 574.

¹⁹⁴ Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 42.

bėga, mina ir trepsi. Moterys kosmetologijos centruose: vyniojasi į dumblius, guli šviesos kapsulėse ir aunasi šalčio batais. Moterys grožio klinikose: pjausto lašinius nuo šlaunų, tempia veidus ir pilvus, didina papus ir trumpina nosis."¹⁹⁵ „Motinystė komercializuoto grožio pasaulyje neatitinka jo standartų. Grožio chirurgams „negražu“ viskas, kas susiję su motinyste: įtrūčiai odoje, maitinusios krūtys, padidėjęs svoris."¹⁹⁶ Moteris gali visada išlikti graži tik teorinėje plotmėje, lyg puikiame Holivudo ar Bolivudo filme, kur ji amžinai jauna ir pasidažiusi. Šį absurdišką dvilypumą suvokia ir romano veikėja, kuri kritiškai ir ironiškai vertina visą tą „išliūliuotą“ grožį, kai moterys, meilės romanų prisiskaičiusios, laukia savo princo, o vyrai toliau pasąmonėje kuria žmonos – erotišką lolitą įvaizdę: „Ir jie tuoj pasimylėjo, taip pradėdami rimtus santykius <...>. Žmonės, kurie tiki amžinąja meile, šitą knygą tiesiog suėda pasičėpsėdami. Tačiau man <...> vis kyla klausimas: o kodėl tas Bachas nerašo, kad jiedu pasigimdo vaikučių? <...> Pabandytų būti filosofiški, kai šalia klykia pieno ir naujų sauskėlių reikalaujantis vaikas kaip tik tuo metu, kai žmona apglebusiu pilveliu ir dryžuotomis krūtimis bando įrodyti, kad tebėra tokia pat sekso dievaitė, kaip ją aprašė tasai Bachas truputį anksčiau."¹⁹⁷ Taip išjuokiamas nenatūralus „amžino grožio“ suvokimas. Romano veikėja neneigia, kad reikia būti moteriška, rūpintis savimi, bet nenatūralaus, dirbtinio kūno kultas (dirbtinės krūtys, silikoninės lūpos, dirbtinės blakstienos) jai atrodo nepriimtinas. Dažnai iš to su kartėliu pasišaipoma. Ji protestuoja prieš visa tai: „Aš laukinė. Natūrali. Neturiu dirbtinių papų, nevalgau piliulių. <...> Man patinka natūraliai kraujuoti, kai ateina laikas <...>".¹⁹⁸ Suponuojamas laukinės moters archetipas. Ji – amazonė.

Tačiau ne tik moteris mato ir vertina savo kūną, tai daro ir vyrai. O jie vertina kritiškai, nes juk motinystės patirti jiems niekada nereikės. „Ir frazė, ištarta vieno vyro lūpomis, man kelia nerimą dėl visos vyrų giminės. O tasai pasakė: „Kai paėmiau vaiką, dar virkštelė kyšojo iš dziundzės."¹⁹⁹ Tai pasakydamas vyras nesąmoningai paveikia moterį. Moters „Toji vieta“ tampa „dziundze“. Vieta, per kurią moteris tampa motina. Tai lyg priekaištas, kad tavo kūnas buvo nužemintas, o tu pati nešvari. „Gimimo nešvarumas krinta ant motinos. Kunigų knyga ir visi antiklos kodeksai reikalauja iš gimdyvės apsišvarinimo ritualų, ir daugelyje kaimų gimdyvės įvedimo vėl į bažnyčią ceremonija palaiko šią tradiciją. Žinome, kaip nejučia sumyšta vaikai, jaunos mergaitės ir vyrai, pamatę nėščios moters pilvą, dideles žindyvės krūtis, nors dažnai tai slepia po pašaipą."²⁰⁰

¹⁹⁵ Ten pat p. 94.

¹⁹⁶ Daugirdaitė S., *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, cituojama Naomi Wolf, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 152.

¹⁹⁷ Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 67.

¹⁹⁸ Ten pat, p. 166.

¹⁹⁹ Ten pat, p. 32.

²⁰⁰ De Beauvoir S., „Mitai“, sudarė Gruodis K., *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki Modernizmo*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 287.

Atskira kūnų vertintojų kategorija – gydytojai. Romane jie gan neigiamai konotuojami: „Mane siaubingai papiktino faktas, kad gimdant tavo paskuigalis aptarinėjamas lyg koks daiktas, esantis paskirai. <...> Gera buvo pasakyta vienam straipsny: gimdyvė akušerio darbo žaliava. O televizorius – teletechniko žaliava.“²⁰¹ Kūnas traktuojamas kaip daiktas, kai jis atsiranda gimdykloje. Motina išplėšiama iš saugios aplinkos, su jos kūnu daroma kas teisinga atrodo medicinišku požiūriu, o ar patogu gimdančiai, visai nesvarbu: „Man apskritai nepatinka, kaip medikai elgiasi su kūnais. Pamenu, kai viena mano draugė pagimdė, aš atlėkiau jos lankyti taip greitai, kad palatoje stypsojau anksčiau nei ją parvežė. O kai jau parvežė ir kėlė nuo neštuvų, marškiniai užsismaukė ir mano akims parodė išvargusius, nuskustus, išstampytus jos vartus.“²⁰² Dažniausiai gydytojai veidų neturi, jie tik rūšiuoja moterų kūnus. Ir visai nesvarbu, ar ginekologas vyras ar moteris, supratimo lygiai tiek pat. Dažnai nesupranta nėščiųjų moterų net gydytoja moteris (V. Juknaitė *Stiklo šalis*), tepasakoma, kad greičiau gimdytų, nes norisi namo. Apie gimdymo filmavimą gydytojo atsiliepia neigiamai: „Sakė, jam apskritai nešautų galvon filmuoti gimdymo savo reikmėm. Lygiai kaip nešautų galvon nusifilmuoti, kaip tau šalina hemorojaus mazgus.“²⁰³ Jie vaizduojami kaip šalti, nematantys gyvybės stebuklo.

Moters kūnas nėštumo laikotarpiu patiria transformaciją. Joje auga nauja būtybė. Tačiau dažnai moteris nėštumo metu tampa verta pagarbos, nes savyje talpina paslaptį. Anksčiau buvo manoma, kad moteris turi tam tikrų galių. „Visų baimių centras buvo gimda, kuriai akademinė medicina nuo pat Hipokrato laikų priskyrė keisčiausias savybes.“²⁰⁴ Kūnas Vakarų kultūroje iki šio šimtmečio buvo išstumtas iš filosofijos, šiandien jis vis plačiau aptariamas. Motinos kūnas tampa vis reikšmingesnis, dažnai detalizuojamas, nes apnuogintas parodo gimdymo anatomiją. Moters – motinos kūno traktavimą formavo patriarchalinės dogmos, o vėliau ir feministinės idėjos. Moteris priversta daugiau dėmesio skirti savo kūnui, savo būčiai. O jo traktavimas nuolat kinta. Reikės dar daug laiko, kol moteris išsivaduos nuo šovininio požiūrio. Motinystės kultas iš esmės kinta, keisdamas motinos elgesio normas ir požiūrį į jos kūną.

²⁰¹ Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 86.

²⁰² Ten pat p. 39.

²⁰³ Ten pat p. 104.

²⁰⁴ Daugirdaitė S., *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 179.

Išvados

1. Lietuvių tautosakoje į moterį – motiną žiūrima labai pagarbiai. Lietuvių tautosakoje motiną – Žemę įkūnija deivė Žemyna, kuri teikia pasauliui visą gyvybę. Todėl ir moteris dažnai lyginama su žeme ir gamta. Taip yra dėl trijų pagrindinių priežasčių: 1) moters fiziologija suvokiama kaip artima gamtai; 2) moters socialinis vaidmuo suvokiamas kaip artimesnis gamtai; 3) moters psichika traktuojama kaip artimesnė gamtai. Gimdymo stebuklas taip pat traktuojamas kaip gamtiškumo išraiška.

2. Moters vaidmenį visuomenėje formavo ir krikščionybė. Kaip pavyzdį moteriai pateikė Mergele Mariją, kurios pasiaukojimas ir kančia buvo vienintelė moters priartėjimo galimybė prie dieviškojo paveikslo. Todėl XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus antrojoje pusėje tik pasyviai kenčianti motina buvo traktuojama kaip ideali. Vienintelė moters realizacijos forma – motinystė. Todėl tradicinės motinos gyvenimo tikslas – aukotis vaikams. Tai atliepia idealų motinos tipą (*Šatrijos Ragana Sename dvare*).

3. Ji yra gyvybės teikėja, auklėtoja. Motina ypatingą vietą užima vaiko gyvenime, jie sujungti nenutrūkstamu ryšiu. Motina suvokiama kaip tėvė – *Vivis mater*. Ryškus abipusis meilės, gynybos principas. Vaikas iš motinos reikalauja besąlygiškos meilės. Tradicinėje prozoje motina ją be išlygų suteikia. Modernioje prozoje moteris renkasi (aborto galimybė, svarbiau priartėti prie vyro).

4. Brėsdama mergaitę neatsiriboja nuo motinos. Joje motina atpažįsta savo *antrininę*. Priešingu atveju motina jaučiasi išduota. Motinos ir sūnaus santykis mažiau komplikotas. Iš vyro kaip ir iš sūnaus tikimasi amžinos globos, ištikimybės (emocine prasme).

5. Tradicinėje literatūroje moteris – motina labai vertina šeimą, kurią sudaro motina, vaikai ir vyras (XX a. pirma pusė). Tradicinei moteriai – motinai vyras būtinai reikalingas kaip šeimos globėjas, atrama. Ji vaikus gimdo tik šeimoje. Tradicinėje prozoje pagrindinė savirealizacija būti motina. Modernesnei moteriai – motinai (XX a. antra pusė) šeimą gali sudaryti ji ir jos vaikas (Nora). Tuo tarpu moderniai motinai (XX a. dešimtas dešimtmetis – XXI a.) motinystė išlieka labai svarbi, o vyras reikalingas kaip meilužis, jos lyties antroji pusė. Nors moteris geidžia būti motina, tačiau čia savirealizacija komplikOTESNĖ, nes ji trokšta būti mylima kaip moteris (*Ugnė, Aistė, Ermitienė*). Suaktualinama moters – motinos ir vyro kūniško artumo problema.

6. Tradicinės moters – motinos santykis remiamas abipusiu tvirtu ryšiu: jie vienas kitą saugo, myli, jaučia per atstumą. Tačiau motinos santykiui su vaikais daug įtakos turi vyras. Jei moters ir vyro santykis neigiamas, ji nenorės savo vaikuose matyti tėvo atspindžio (Nora *Revanšas*), be to, gali pasidaryti neurotiška (*Aistė Revanšas*). Todėl į literatūrą ateina

iki šiol eliminuotas blogos motinos įvaizdis, kuris labiausiai paplitęs pasakose, kur pamotė, skriaudžia geros mirusios motinos vaiką (*Sigutė, Dvylika brolių juodvarniais lakstančių, Gulbė karaliaus pati* ir etc.). Tai būdinga negatyviajai motinystei, kuri vis aktualesnė (post)modernioje literatūroje.

7. Moteris (Mamatė, Nora, Elžbieta, moteris, Ugnė), kuri save realizuoja kaip motina (net ir modernioji), motinystę traktuoja kaip džiaugsmą ir dievo dovaną, priešingai nei „negatyvioji“ (Ermitienė, Aistė), kuri tai suvokia kaip našta, todėl atsisako bet kokios aukos dėl savo vaikų.

8. Moteris, nejaučianti pilnatvės šeimoje, laimę randa tik būdama motina. Būdama nelaiminga savo šeimoje, moteris bando rasti alternatyvą, bando pasprukti į kitokią geresnę aplinką, kur ji būtų mylima (mamatė, *Stiklo šalies* moteris, Elžbieta).

9. Moteris priskiriama gamtai, vyras – kultūrai, civilizacijai. Todėl tarp motinystės ir tėvystės suvokiama ne vienodai. Moteriai gimdymas, vaikų auklėjimas yra natūralus, prigimtinis, ji atsako už savo vaiką, vyras neturi tokių santykių su savo vaikais. Buvimas tėvu moterų literatūroje neturi savirealizacijos apibrėžties, nes motinos meilė besąlygiška, tėvo – „užsitarnaujama“.

10. Moderniojoje prozoje moters kūnas nebetenka savo sakralumo ir mistifikacijos (Ugnė, Aistė), jei motinystė yra komplikauta, jei nėra motinos ir vaiko ryšio. Moters – motinos kūnas nėra vyriškų geismų objektas. Tai pasakytina apie besilaukiančią, pagimdžiusią ir maitinančią krūtimi moterį.

11. Tradicinė motina negali pasirinkti ar nori tapti motina, tuo tarpu modernioji motina šį procesą kontroliuoja pati, ne vyras.

12. Modernioje prozoje moteris – motina labiau linkusi į niaurotiškumą, dirglumą negu tradiciškai vaizduojama motina. Todėl moderni motina gali perimti tradicinės motinos atsidavimą, bet negali būti idealioji.

13. Tik gimdydama moteris pajunta skausmą, kuris nuplauna jos kūniškumo nuodėmę. Taip priartėjama prie palaimintosios idealo.

14. Feminizmas, psichoanalizė atvėrė naujas moters – motinos pažinimo galimybes.

15. Modernioji motinystė nepaneigia tradicinės motinystės svarbos, tačiau moteriškumo ir motinystės savivoka ir realizacija (dėl pakitusių gyvenimo sąlygų) pasikeičia: moteris tampa vis laisvesnė.

LITERATŪRA

Šaltiniai

1. Barauskaitė U., *Dešimt*, Vilnius: Tyto alba, 2005, p. 8 – 221.
2. Juknaitė V., *Stiklo šalis*, Vilnius: Alma litera, 2000, p. 173 – 206.
3. Urnevičiūtė D., *Revanšas*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 5 – 142.

Naudota literatūra

1. Afanasjeva T. M., *Šeimos portretai*, Kaunas: Šviesa, 1983.
2. Barauskaitė U., *O rytoj vėl reikės gyventi*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 20 – 24.
3. *Biblija arba Šventasis Raštas*, Ekumentinis leidimas, Vilnius: Lietuvos biblijos draugija, 1999, p. 14.
4. Daugirdaitė S., *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 73 – 179.
5. Daujotytė V., *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 399.
6. Daujotytė V., *Moters dalis ir dalia*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 45 – 95.
7. Daujotytė V., *Šatrijos Raganos pasaulyje*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997.
8. De Beauvoir S., *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 391 – 598.
9. Eliade M., *Šventenybė ir pasaulietiškas*, Vilnius: Mintis, 1997, p. 100 – 105.
10. Estés C. P. Ph. D., *Bėgančios su vilkais. Laukinės moters archetipas mituose ir pasakose*, Vilnius: Alma littera, 2005, p. 167 – 168.
11. *Feminizmo ekskursai: Moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo*, sudarė Gruodis K., Vilnius: Pradai, 1995, p. 13 – 518.
12. *Feminizmas ir literatūra*, sudarė M. A. Pavilionienė, Vilnius: VU, 1996.
13. Fromm E., *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2004, p. 35 – 41.
14. Gimbutienė M., *Senoji Europa*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
15. Jameson Fredric, *Kultūros posūkis: rinktiniai darbai apie postmodernizmą*, Vilnius: Vilspa, 2002.
16. Jurėnienė V., *Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmojoje pusėje*, Vilnius: VU, 2006, p. 6.

17. Kačkutė E., „Ar tebeaktualus ir ar tebemoteriškės „moterų rašymas“, *Literatūra*, 2005, Nr. 47(4).
18. Kavolis V., *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992, p. 23 – 80 .
19. Kelertienė V., *Kita vertus...*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 16 – 17.
20. Koivunen Anu, Liljestrom Marianne, *Sprendžiamieji žodžiai: 10 žingsnių modernumo link*, Vilnius: Tyto alba, 1998.
21. Kunas N., *Senovės Graikijos legendos ir mitai*, Kaunas: Šviesa, 1984.
22. *Lietuvių tautosakos apybraiža*, redakcinė kolegija: Grigas K., Jonynas Amb., Korsakas K., Sauka L., Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963.
23. *Naujausioji lietuvių literatūra / 1988 – 2002* , sudarė Viliūnas G., Vilnius: Alma littera, 2003.
24. Pavilionienė M. A., *Lyčių drama*, Vilnius: VU, 1998, p. 41 – 43.
25. Pečkauskaitė M., *Motina – auklėtoja*, Vilnius: Presvika, 1998.
26. Pilipauskaitė V., „Apie moteris ir moterų literatūrą“, *Metai*, 2005, Nr. 8 – 9, p. 118.
27. Pociūtė R., *Modernizmas lietaus šaly*, Vilnius: homo liber, 2006.
28. Radzevičienė L., „Raita ant kasdienybės žirgo“, *Laima*, 2005 balandis, Nr. 4 (139), p. 17.
29. *Simbolinių reikšmių žodynas*, Sudarė Lapinskienė Lionė, Panevėžys: Magile, 2004, p. 132 – 175.
30. Slęczka Kazimierz, *Feminizmas*, Vilnius: Mintis, 2005.
31. Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995, p. 13 – 196.
32. Utrio K., Ievos dukterys: *Europos moters ir šeimos istorija*, Vilnius: Tyto alba, 1998.
33. Žėkaitė J., *Šatrijos Ragana*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 192 – 199.
34. *XX amžiaus literatūros teorijos*, sudarė Jurgutienė A., Vilnius: VPU, 2006, p. 168.

SUMMARY

The Woman's Fulfilment: Womanhood and Maternity in the Lithuanian Women – Artist's Prose

For many centuries maternity was considered as a magic woman's state shrouded in mystery and rituals.

In Lithuanian folklore the position of mother is held in the greatest regard (in Lithuanian folklore the goddess Žemyna is the embodiment of the Mother Earth). According to the Christian family traditions, the woman has to sacrifice herself for the sake of her husband and children, following the example of the self – sacrificing Virgin Mary. The society interpreted that as the only way of woman's fulfilment. Such woman – mother image is often represented in the men – artists' prose. Nevertheless, the interpretation has changed. The reflection of this can also be found in the literature, especially in women's literature, where a woman herself speaks about maternity and womanhood. Feminism encouraged these changes as well.

The aim of the analysis is to convey how the attitude towards maternity has changed, how a woman herself perceives and realises a different woman's position, have been chosen, in the center of which there is a woman – mother. The works are chosen and analysed in chronological order: from the beginning of the XX century to the XXI century. As a result, the maternity theme is considered in the work in historical and sociocultural aspect, accenting woman's experience and female writing. In the analysis hermeneutical interpretation and feminist approach are used, on the basis of essential principle of feminism – woman's reading of the literary work.

In the first part of the analysis the traditional maternity is presented (Šatrijos Ragana *Senamė dvare*). In this story the first attempts to protest against in social life are revealed; nevertheless, maternity remains an idealised based on Christian ideology.

The second part of the work – the analysis of the soviet woman's image (Dalia Urnevičiūtė *Revansas*). The creation of identity of the woman, who becomes more modern, is conveyed. In this literary work there is a distinct contrasting depiction of maternity: the traditional mother is opposed to the modern mother. The opposition of the woman and other woman, as well as maternity and womanhood is emphasised.

The intensity of the mother and her child relationship is revealed in the third part (Vanda Juknaitė *Stiklo šalis*). However, maternity is complicated, disintegrated owing to her inner experiences and relationship with her husband.

In the end, the complete maternity demystification and the revelation of birth mystery is analysed (Ugnė Barauskaitė *Dešimt*). There the mother first all is a woman. That is one of the first novels in the Lithuanian literature that conveys the other – modern maternity and its importance for the woman nowadays.

The conception of maternity and womanhood dominates in all parts. The analysis with regard to time distance provides a new possibility to compare this one of the most authentic woman's states – the state of being a mother.

SANTRAUKA

Moters savirealizacija: moteriškumas ir motinystė lietuvių moterų prozoje

(Šatrijos Ragana *Sename dvare*, Vanda Juknaitė *Stiklo šalis*,

Dalia Urnevičiūtė *Revanšas*, Ugnė Barauskaitė *Dešimt*)

Motinystė daugelį amžių buvo magiška, paslaptimis ir ritualais apgaubta moters būseną. Lietuvių tautosakoje į motiną žiūrima labai pagarbiai (lietuvių tautosakoje Motiną Žemę įkūnija deivė Žemyna). Krikščioniškojoje šeimoje moteris turi aukotis vyrui ir vaikams, o pavyzdžiu tapo pasiaukojančioji Mergelė Marija. Visuomenė tai traktavo kaip vienintelį moters savirealizacijos būdą. Toks motinos paveikslas dažnai pateikiamas tradicinėje vyrų prozoje. Tačiau traktavimas keitėsi. Tai atsispindi ir literatūroje, ypač moterų literatūroje, kai moteris pati prabyla apie motinystę ir moteriškumą. Pokyčius paskatino ir feminizmas.

Atskleisti, kaip kito požiūris į motinystę, kaip pati moteris suvokia ir realizuoja savo moteriškąją ir motiniškąją būtį – šio darbo tikslas. Todėl pasirinkti keturi skirtingą moters poziciją atskleidžiantys kūriniai, kurių centre yra moteris – motina. Kūriniai pasirinkti ir analizuojamai chronologine tvarka: nuo XX amžiaus pradžios iki XXI amžiaus. Todėl Apie motinystę darbe kalbama istoriniu ir sociokultūriniu aspektu, susitelkiant ties moters patirtimi ir moteriškuoju rašymu. Darbe naudojamas hermeneutinis interpretacinis bei feministinis metodai, remiamasi esmine feminizmo nuostata – kūrinių perskaityti moters akimis.

Pirmojoje darbo dalyje pristatoma tradicinė motinystė (Šatrijos Ragana *Sename dvare*). Šioje apysakoje išryškėja pirmieji bandymai maištauti prieš vyro nustatytą tvarką, padėti sociume, tačiau motinystė išlieka idealioji, paremta krikščioniška ideologija.

Antroji darbo dalis – tai žvilgsnis į tarybinę moterį (Dalia Urnevičiūtė *Revanšas*). Tai modernėjančio moters identiteto kūrimas. Šiame kūrinyje ryškus kontrastingas motinystės vaizdavimas: tradicinei motinai priešpastatoma moderni motina. Svarbi moters ir kitos moters, bei motinystės bei moterystės opozicija.

Trečiojoje dalyje motinos ir vaiko santykiai išskyla giluminiu ryšiu (Vanda Juknaitė *Stiklo šalis*). Tačiau motinystė čia komplikuoja, susiskaidžiusi dėl vidinių išgyvenimų ir santykių su vyru.

Darbas baigiamas visišku motinystės demistifikavimu, gimimo stebuklo išviešiniu (Ugnė Barauskaitė *Dešimt*). Motina čia pirmiausia yra moteris. Tai vienas pirmųjų romanų, lietuvių literatūroje atskleidęs kitokią – modernią motinystę ir jos svarbą šiandieninio pasaulio moteriai.

Visose dalyse dominuoja motiniškumo ir moteriškumo raiškos koncepcija. Žvilgsnis iš laiko distancijos atskleidžia naują galimybę lyginti šią vieną autentiškiausių moters esąčių – būti motina.